

Д-р Богдан Барвіньский.

ІСТОРИЧНІ ПРИЧИНКИ.

РОЗВІДКИ, ЗАМІТКИ І МАТЕРІЯЛИ

ДО

ІСТОРИЇ УКРАЇНИ-РУСИ.

I.

ЖОВКВА.

Накладом автора.

З ПЕЧАТНІ ОО. ВАСИЛИЯН.

1908.

Д-р Богдан Барвіньский.

ІСТОРИЧНІ ПРИЧИНКИ.

РОЗВІДКИ, ЗАМІТКИ і МАТЕРІЯЛИ

до

ІСТОРИЇ УКРАЇНИ-РУСИ.

І.

ЖОВКВА.

Накладом автора.

З ПЕЧАТНІ ОО. ВАСИЛИЯН.

1908.

МОЇМ

НАЙДОРОЖШИМ РОДИЧАМ.

Оже ся гдѣ буду описалъ, или
переписалъ, или не дописалъ, чти-
те исправливая Бога дѣля, а не
клените . . . но благословите.

Лаврент. літ. п. 1377 р.

Отся збірка — се перепечатка дрібнійших причинків (розвідок, заміток і материялів) до історії України-Руси в XIII—XIX ст., які я, почавши від 1902 р. подавав в „*Записках Наукового Товариства ім. Шевченка*“ і в часописи „*Руслан*“. Більші розвідки, які там були печатані, появили ся давнійше особними відбитками. Заохочений тим, що сі мої дрібнійші причинки пильно нотовано в „*Записках Наук. Тов. ім. Шевч.*“ (1904 т. 58, Наукова Хроніка ст. 11; 1906 т. 73, *ibid.* ст. 181—2; 1907 т. 75, *ibid.* ст. 132—5 і 141; т. 76, *ibid.* ст. 186) і в „*Кіевск-ій Старин-ї*“ (1902 т. 78 сентябрь, бібліографія ст. 159; 1904 т. 84 мартъ, *ibid.* ст. 136), що деякі з них були печатані в „*Записках*“, а деякими з них послугував ся або цитував їх проф. *Грушевський* в своїй „*Історії України-Руси*“ (близше про те гл. при поодиноких причинках) та крім сего ідучи за радою поважних людей, я рішив ся сі причинки перепечатати в одній збірці, надіючись, що не оден з істориків найде там для себе щось цікавого.

Деякі з тих причинків доповнені, інші підлягли дрібнійшим змінам. Подані они в хронологічнім порядку відповідно до свого змісту.

Берлін в лютім 1908.

Автор.

1.

До справи прешбурского зїзду 1250 р.¹⁾.

(Відповідь рецензентови Н. Молчановському).

В січневій книжці історичного журналу „*Кіевская Старина*“ за р. 1902. (т. 76) помістив д. Н. Молчановський в бібліографічній частині (ст. 38—39) рецензію моєї розвідки „*Зїзд галицького князя Данила з угорським королем Белею IV. в Прешбурзі 1250. р.*“, печатаної в „*Руслані*“ 1901. р. (ч. 231—235) і виданої особною відбиткою²⁾ в 16-ці ст. 1—18. Згадана рецензія не займає навіть одної сторони печатки 8-ки і є так поверховна, що не заслуговувала б на відповідь, коли б не то, що її автор закинув мені „ігнороване“ угорських історичних жерел і одної звістки Галицько-волинської літописи та „недостаточно внимателное отношение“ до неї. Моя відповідь має на цілі опрокинуте тих зовсім безосновних закидів.

Рецензент називає мою гіпотезу про рік, який я кладу для згаданої події, „правдоподібною“, однак зазначає, що вона не вдовольнить строгих критиків, бо я не уважав потрібним звернути ся до збірників угорських історичних

¹⁾ *Руслан* 1902, ч. 62—63.

²⁾ Ся розвідка значно розширена напечатана була в *Записках Наукового Товариства ім. Шевченка* 1903. р. т. 52. ст. 1—27 і особно п. з. „Прешбурський зїзд в справі спадщини по Бабенбергах. (Причинок до історії великого австрійського безкоролівя).“

жерел, нпр. до Венцлевого „Cod. nov. Arpadianus“, що могли би мені, на думку рецензента, „сослужить полезную службу при изслѣдованіи запутанныхъ вопросовъ галицко-угорской хронологіи“.

З сего бачу, що рецензент не досить пильно читав мою розвідку (хоч і взяв ся за рецензію) і тому зробив мені сей зовсім безосновний з'якид. Колиб рецензент був мою розвідку хоч троха пильнійше читав, то був би переконав ся, що до угорських жерел я заглядав¹⁾; що не найшов я там нічого потрібного для моєї гіпотези, се вже инша річ. Здає ся одначе, що рецензент, пишучи свою рецензію, сам не заглядав до згаданих збірників угорських жерел. Колиб д. Н. М. був до них заглядав, то був би переконав ся, що не лише у Венцля: *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus* (се властива назва Венцлевого кодекса), який мені вказав на здогад, але й у Феєра: *Codex diplomaticus Hungariae*, Швандтнера: *Scriptores rerum Hungaricarum*, Ендліхера: *Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana* і т. д. нічого до згаданої гіпотези не найшов би так само, як не найшли там нічого ні мої попередники, ні я. Показує ся з сего, що не автор розвідки, але єї рецензент „не считалъ нужнымъ обратиться къ венгерскимъ сборникамъ историческихъ памятниковъ“, щоби переконатися, чи є там що такого, чого я не використав, а лише на здогад відіслав мене до них.

До сего мушу ще додати, що кождий сумлінний рецензент, найшовши в жерелах щось такого, чого не використав автор, зазначує все виразно в рецензії, що там а там є ще така а така річ, котра може дане пи-

¹⁾ Гл. Зїзд ст. 4 і 5.

тане краще в'яснити або твердженє автора збити. Сегож одначе між сумлїнними рецензентами не лучаєсь, щоби, не заглянувши до жерел, на слїпо робили автори закид, що він їх ігнорує.

З рецензії д. Н. М. видко також, що він *не бачив* зовсім, а коли бачив, то *не переглядав* так важних річй, як недавно видана „*Історія України-Руси*“ і „*Хронологія подій Галицько-волинської літописи*“ проф. Грушевського. Тут доконав проф. Грушевський повної і переважно у всіх случаях вдоволяючої реконструкції галицько-угорської хронології при помочи не лише угорських, але всіх можливих печатно оголошених історичних жерел. Припускаю, що колиб рецензент був познакомив ся ближше з тими працями, то з певністю був би уважав зовсім лишною свою раду, щоби я звернув ся до угорських жерел, яко незвичайно важних для реконструкції галицько-угорської хронології, бо знав би, що я цитуючи „*Історію*“ і „*Хронологію*“ проф. Грушевського в своїй розвідці¹⁾, міг про те з них о много краще довідати ся.

В горі я згадував, що угорські жерела не подають спеціально що до моєї гіпотези нічого цікавого (про те одначе не схотів переконатись рецензент); я був отже приневолений покласти для звістки Г.-в. літописи рік 1250, бо після мого погляду єї зміст лиш на такий рік позволяє. Він опираєсь іменно на *зовсім відмінні*, як дотепер (у проф. Шараневича, Дашкевича і Грушевського), *інтерпретованю* літописної звістки про зїзд в Прешбурзі. Думаю отже, що колиб рецензент був звернув

¹⁾ гл. *ibid.* ст. 4 і 6.

увагу на мій спосіб інтерпретованя звістки Г.-в. літописи, а не виключно на рік (як се зробив в дійсности), то з певністю був би зрозумів, длячого я кладу 1250 р., а не инший і не був би писав про се нерішучо (так на мою думку історик не повинен писати) „возможно, что такъ и было на самомъ дѣлѣ; возможно что нѣтъ“.

(Тут мимоходом згадаю, що перебуваючи зимою того року (1901-2) на студиях у Відни, я предложив свою розвідку про „Зїзд“ на історичнім семінари проф. д-ра Освальда Редліха; він годив ся зовсім на мої виводи, називаючи їх „*plausibel*“ а в свідочстві зазначив, що „Herr B. eine bisher verschieden und *nicht befriedigend* erklärte Stelle der Haličer-Volhynischen Chronik *in ansprechender Weise* zu deuten unternimmt“).

На думку рецензента моя гіпотеза про рік прешбурского зїзду не є вдоволяюча, бо я (немов-то) ігнорую літописну звістку під р. 1254. Ся звістка важна тому, пише рецензент, бо літописець вказує тут на путанину в своїй хронології і на неясність свого представлення в порядку подій. „Недостаточно внимательное отношение“ до звістки під р. 1254, пише дальше рецензент, годить ся почислити до великих недочет моєї розвідки.

Зі своєї сторони зазначу, що й на те, як запутана хронологія Г.-в. літописи, звернув мою увагу не перший д. рецензент, а Костомаров¹⁾ та проф. Грушевський в згаданих працях. Не знаючи сего, не був би я міг забирати ся поправляти дату літописної звістки. Поправляючи її, я зовсім не звертав уваги на хронологію та порядок подій Г.-в. літописи. Хронологія єї

¹⁾ *Лекції по руской исторіи*. С-Петербургъ 1861, ст. 50. Цитую се діло в своїй розвідці на ст. 7.

нічого не варта, тож дату вивів я зовсім незалежно від літописних дат, опираючись на категоричнім висказі проф. Грушевського в єго спеціальній студії над хронологією Г.-в. літописи (ст. 3.): „Супроти такої доповідности хронології Іпатського кодекса, вона зовсім не може служити до ужитку. Ніяка редукція не може на неї: треба дату кожної події *викомбінувати на власну руку*, хронологію-ж іпатську *попросту ігнорувати*“. Очевидно рецензент, не знаючи згаданої студії проф. Грушевського, тримав ся ще застарілих поглядів.

Літописець пише під р. 1254: „Хронографу же нужа есть писати все и вся бывшая, овогда же писати в передняя, овогда же воступати в задняя“.¹⁾ Дальше оповідає він, якою смертю згинув останній Бабенберг, хоч передтим вже під р. 1252. занотував єго смерть. Се власне вказує на те, що події, занотовані під р. 1254., (с. є. боротьбу Белі IV. з Вячеславом і шлюб Романа з Гертрудою) повинен був літописець оповісти зараз по звістці про прешбурский зїзд і они становлять властиве продовженє сеї звістки, бо під р. 1254 мав літописець намір оповісти лише про похід Данила на Шлезк²⁾. Спир Белі IV. з Вячеславом, занотований в літописи під р. 1254. мав в дійсности місце по р. 1250. і єго уважаю я дальшим наслідком прешбурского зїзду. Подавши історію сего спору за Губером, Льоренцом і Бахманом³⁾, міг я спокійно зігнорувати звістку Г.-в. літописи під р. 1254, не ігноруючи через те самого факту. Рецензент зробив мені з сего закид, але власне

¹⁾ *Літопись по ипатскому списку* вид. 1871 р. ст. 544.

²⁾ пор. *Грушевський*: Хронологія ст. 36.

³⁾ гл. *Зїзд* ст. 16—17.

показав, що він не порозумів цілком звязи, яка заходить між літописними звітками під рр. 1252. і 1254.

Дальше замічу, що в рецензії д. Н. М. виходить із стилізації речення про мир в Прешбурзі 1254. р., який споводував папа Інокентій IV. таке, що сей мир заключив Беля IV з Вячеславом; в дійсности мир в Прешбурзі 1254 р. заключив Беля з Отокаром, бо король Вячеслав помер вже 1253 р.¹⁾ Подаю се тому, що так оно виходить із стилізації речення, бо не хочу припускати, щоб д. рецензент хотів Вячеславови продовжати єго жите о оден рік. Замічу також, що до р. 1254, *не можна* відносити прешбурского зїзду Г.-в. літописи (як уважає можливим рецензент), бо став ся він тоді, як „цісар мав в руках австрійські землі“, а ті не були вже власностию німецького цісаря навіть в 1251. р.,²⁾ а не то в 1254 р.

З цілої рецензії д. Н. М. бачу, що він не дуже то задав собі праці при оцінюваню моєї розвідки (грішить іменно незнанєм жерел і найновійшої літератури) та зробив се так, щоби збути ся. Звичайно рецензия насуває авторови якісь нові думки, а ся, скажу отверто, має для мене стільки користи, що й тоді, колиб єї не було.³⁾

У Львові, 16 марця 1902.

1) пор. *Huber: Geschichte Österreichs I. Gotha 1885, ст. 553.*

2) гл. *Зїзд* ст. 17.

3) Яко протиставлене сеї рецензії гл. дві річеві рецензії проф. *Грушевського (Записки Н. Тов ім. Шевч. 1902 т. 50, бібліогр. ст. 12—13 і 1904 т. 52, ст. 1—5)*, який, хоч і не годить ся з поглядами автора, то одначе признає єму „чималу охоту до наукової роботи“, „чималу працю вложену в його студию й старанне оброблене“.

2.

Ким свідчив ся Отокар?¹⁾

(Проба інтерпретації оповіданя Галицько-волинської літописи.)

В Галицько-волинській літописи маємо під р. 1257 оповіданє про кінець австрійської справи, себ-то про облогу Гімберга Отокаром та поворот Романа Даниловича на Русь²⁾. Отокар радить обложеному Романови залишити союз з угорським королем, обіцює, що поділиться з ним австрійськими краями і каже: „азъ же глаголю правду и поставлю ти послуха, *отца си папу и 12 пискуна*, на послушьство“.

В історичній літературі загально прийнято, що Отокар давав яко свідків „папу і 12 єпископів“; н. пр. покійний проф. Шараневич переклав се літописне місце так: „*ich aber sage die Wahrheit und stelle dir Zeugen, den Pabst und 12 Bischöfe*“³⁾. В сій лекції уважає він отже слово „отець“ почесним епітетом Отокара папі (бо Отокар неначе-то зове папу своїм отцем) і через те его просто ігнорує. На мою думку не годить ся збувати

¹⁾ *Записки Наук. Тов. ім. Шевч.* 1902 т. 47, *Miscellanea* ст. 1—3.

²⁾ *Літопись по инатскому списку* вид. 1871 р. ст. 554—5.

³⁾ *Die Hypatios-Chronik als Quellen-Beitrag zur österreichischen Geschichte.* Lemberg 1872. розд. VII, ст. IX; пор. ще розд. IV, ст. 68.

его так легко, як се діялось до тепер, бо оно має правдоподібно зовсім инше, важнійше значіне.

Вже відповідь Романа Отокарови: „правдою обѣщахся отцю си королеви Угорьскому“, що в стилевім укладі слова „отець“ що до дальшого дієіменника не ріжнить ся нічим від попереднього реченя, уважав проф. Шараневич відповідним перекласти так: „Ich habe mich aufrichtig dem Vater und dem König von Ungarn gegenüber verpflichtet“¹⁾. Тут отже в слові „отець“ добачив проф. Шараневич не якийсь почесний епітет Романа угорьскому королеви, а особу князя Данила. Иншу лекцію сего реченя дав Костомаров, прикладаючи слово „отець“ до угорьского короля, одначе при тім заступаючи его словом „тесть“²⁾. Але супроти сего, що Беля IV. не був ніяким тестем Романа, лекція Костомарова упадає. Варто одначе звернути увагу на причину такої лекції. Звісно, що між словами „отца си“ і „папу“, а також між словами „отцю си“ і „королеви Угорьскому“ нема в текстї (печатнім) ані якоїсь інтерпункції, ані злучника. Се власне й привело Костомарова до того, що прикладаючи слово „отець“ до папи³⁾, на тій самій основі приложив він его й до угорьского короля з певною відміною, як висше подано.

Хоч, як сказано, між словами „отцю си“ і „королеви Угорьскому“ нема ані злучника ані інтерпункції, лекцію проф. Шараневича можна прийняти без застере-

¹⁾ *ibidem* розд. VII. ст. IX.

²⁾ *Русская Исторія въ жизнеописаніяхъ ея главнѣйшихъ дѣятелей* I. С-Петербургъ 1873. ст. 145.

³⁾ *ibidem*.

жень, бо в тім разі труднїйше розуміти під словом „отець“ почесний епітет угорського короля. Такий епітет скорше можнаб припустити в Отокарових словах і така гадка може потверджуватись (хоч тільки на перший погляд) иншим місцем літописи, де папа названий отцем князя Данила: „Онъ же (Данило) вѣнѣць отъ Бога прия, отъ церкви святыхъ Апостоль и отъ стола святаго Петра, и отъ *отца своего папи Некептїя*, и отъ *всїхъ епископовъ своихъ*“¹⁾. Але тут зовсім ясно видно, що літописець, оповідаючи з таким явним ентузіазмом про сей незвичайний факт, яким була коронація руського князя, ужив для папи назви „отець“ лиш яко реторичного звороту²⁾, для побільшеня ефекту свого і так вже бомбастичного оповіданя. Та се далеко труднїйше припустити в словах Отокара до Романа, поданих в *ogatio gesta* без найменшої реторичної закраски, противно — з повною простотою стилю.

Думаю отже, що вірнїйша лекція Отокарових слів буде така, як я її подам і що, по всякій правдоподібности, в тім значіню переповів сї слова сам літописець: Отокар дає Романови яко сьвідків „*свого отця* (короля Вячеслава), папу і 12 епископів“. Неможливым се в кождім разі не буде, бо що король Вячеслав жив ще в часі облоги Гімберга Отокаром, можна виводити з сего, що літописець називає Отокара не королем, а „герцюком“ (себ-то герцогом). Коли отже Вячеслав ще тоді жив, то годі припустити, щоб Отокар сьвідчив ся самим лише

¹⁾ *Лѣт. по штат. сп.* ст. 548.

²⁾ При тім може се бути антитезою до папских слів: „*сыну!* прими отъ насъ вѣнѣць королевства“ (*ibidem*).

папою та католицькими єпископами (що були в кождім разі не конче певними свідками для руских князів), поминаючи власного батька. Мені здає ся, що Отокар, засвѣдчившись попри се своїм отцем, міг тим більше числити на успішне поладжене справи. Також і Роман, як бачимо, у відповідь Отокарови покликуює ся для більшої ваги на обіцянку, зроблену не лише угорському королеви, але й свому отцеві Данилови¹⁾.

Прийнявши таке розуміне літописного тексту, яке я піддаю, можна з того вивести деякі вказівки для докладнішого означення хронології сих подій. Найновішими часами вважають роком повороту Романа на Русь то загалом рік 1253²⁾, то знов кінець 1253 або початок 1254 р.³⁾ З тексту Г.-в. літописи вношу, що король Вячеслав жив ще в часі облоги Гімберга Отокаром. Їго смерть наступила 22 вересня 1253 р.⁴⁾ З сего можна потягнути границю для дати облоги Гімберга: значить ся, она могла відбуватись десь найдалше в початках вересня 1253 р. Відповідно до сего й поворот Романа на Русь мусів скорше наступити, себ-то найпізнійше з кінцем 1253 р.

Проф. Шараневич прийняв для облоги Гімберга й повороту Романа на Русь 1253. р.⁵⁾ опираючись на

¹⁾ Приймавши таку лекцію проф. Шараневича, можна се уважати природною антитезою до слів Отокара.

²⁾ *Грушевський*: Історія України-Руси, III. 2. вид. Львів 1905, ст. 76.

³⁾ *Грушевський*: Хронологія подій Галицько-волинської літописи. Львів 1901, ст. 39.

⁴⁾ *Huber*: Geschichte Österreichs I, Gotha 1885 ст. 553.

⁵⁾ *Нупатіос-Хронік*, ст. 67 і 71.

грамотах, з котрих виходить, що Отокар вернув з Австрії ще перед смертю свого отця, а довідав ся про неї в таборі на Мораві, де був уже 20 вересня 1253 р. ¹⁾ Се промовляє також за мою гадкою, опертою на відмінній інтерпретації літописного тексту:

* ¹⁾ *ibidem* ст. 73.

3.

Дві печатки галицько-володимирських князів з 1316 і 1335 р.¹⁾

(Сігільльографічна замітка).

В видавництві „Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild“, в томі „Galizien“, виданім у Відні 1898. р. подав пок. проф. Анатоль *Левіцкий* популярну розвідку п. з. „Ruthenische Theilfürstenthümer bis zur Vereinigung mit Polen 1387“ (ст. 158—180). Сама розвідка, як сказано, популярна, тож для заводового історика не має она ніякої вартости. Цікаві тут лише дуже гарні ілюстрації. Перше місце між ними займають слідуєчі ілюстрації: перемиска єпископска мітра, то є легендарна „корона галицького князя Данила“ (ст. 167) та дві печатки галицько-володимирських князів з 1316 і 1335 р.

Перша з них, се анонімна печатка (т. зв. „печатка Льва II“), що находить ся (попри печатку Юрія Львовича) при грамоті галицько-володимирських князів Андрія і Льва II з 9 серпня 1316 р. Ся грамота переходує ся в королівськім державнім архіві в Королівци (Кенігсберзі) в Прусах. Опись сеї печатки, зладжену директором згаданого

¹⁾ *Руслан* 1903, ч. 170—171.

архіву, *Геннігом*, маємо у *Карамзіна*¹⁾. По сій описі на згаданій анонімній печатці зображений „лицар із списою, довкола зьвізди, місяць і хрест, на відворотній стороні лев“.

Пригляньмо ся ілюстрації сеї печатки, поданої в розвідці проф. Левіцького. Кліша зроблена із фотографії. Проф. Левіцький сьміло підписав, що се печатка князя Льва II. (хоч її можна приписати й Андрієви). Стан сеї печатки, як вже навіть з самої ілюстрації можна судити, дуже невідрадний. В долині і в горі (по правій стороні) не стає великої часті печатки. Виломані місця мають вид трикутників, що клинувато всувають ся в середину печатки, яка дуже поцукана. Печатка не має ніяких написий. На верхній стороні (ст. 172) можна бачити чоловіка в сидячій поставі. Предмету, на яким сидить, не видно. На голові мабуть у сего чоловіка шолом (труднійше булоб припустити, що се княжий „клубук“²⁾), з під якого на плечі та рамена спадає довге волосє). Лице досить виразне, без заросту. О скілько мені здаєсь, то чоловік сей убраний в довгу одєжу (плащ, так бодай виглядає оно на ілюстрації) і закований мабуть в зброю (панцир), по якій накинено сей плащ.

Ніг не видно, бо долішня часть печатки виломана.

1) Т. IV, пр. 204 і пр. 268. Під рукою маю польський переклад *Карамзіна*, зладжений *Висзу́нск-им* п. з. *Historja państwa rossyjskiego, Warszawa 1826*.

2) От пр. такий, який бачимо у князя Сьвятослава на мініятурі в „Сьвятославовім Ізборнику“ з 1073. р. (пор. ілюстрацію у *Schiemann-а: Russland, Polen und Livland т. I, Berlin 1886, ст. 105. в вид. Oncken-а*).

Руки розпростерті, але їх знати тільки по лікоть, бо права рука даліше сильно стерта, лівої руки поза ліктем нема зовсім, бо часть печатки тут виломана. Через те не можна знати, що згаданий чоловік держить в руках. По правій стороні (се зн. по лівій сидячого чоловіка) можна запримітити частину якогось предмету, щось як би деревце списи, бо не виглядає оно на предмет, на яким сей чоловік мав би сидіти¹⁾. Колиб се було деревце списи, то оно далоб ся ту добре пристосувати. Вправді сей предмет (по моїй думці, деревце списи) не доходить до руки, бо місце затерте а даліше виломане, але в продовженю переходив би він через зігнене руки в лікти, а в горі малаб єго притримати рука. Якраз в сей спосіб держить ся спису. Можнаб проте припустити (роблю се одначе з великим застереженем, бо спису повинен би держати в правій руці), що згаданий чоловік держить в лівій руці спису, як се описує Генніг, котрий не згадує одначе, в якій руці. Можливо, що я помиляюсь та що спису держить сей лицар в правій руці, чого одначе на ілюстрації не видно, бо печатка в тім місци витерта. Ціле поле печатки засіяне зьвіздами, по правій стороні голови сидячого півмісяць, коло лівої руки хрест.

З другої сторони печатки (ст. 173) бачимо льва, що в ліву сторону спинає ся (в праву, коли обернути до нас) на скелю. Тут очевидно виломані ті самі частини, що й на верхній стороні печатки. Верхньої частини го-

¹⁾ Сі всі непевности моглиб вияснити спеціялісти, бо мені приходить ся робити се з великим трудом, яко не заводовому в тім згляді.

лови льва понад ухом і оком не знати, бо відломана. Дуже добре знати прочу часть тіла, обі передні лапи, менше виразно знати ліву задну лапу (добре її знати від наколінного зігнення до пазурів), правої задної лапи через виломане не знати; видно також малу часть хвоста (при кадовбі).

Хоч опись сеї печатки, зладжена Геннігом, дуже загальна, так що її годі справдити після ілюстрації у Левіцького, то мимо того она моглаб згоджуватись менше-більше з ілюстрацією, поданою у Левіцького. Що опись Генніга так загальна, можна толкувати тим, що печатка дуже знищена. Та Генніг мимо сего запримітив ще в руці чоловіка на сій печатці (по єго словам „лицаря“) спису, якої тепер не видно (хиба, як я здогадуюсь, видно лиш часть деревця списи). На основі ілюстрації, яка є доказом сумного стану сеї печатки, годі тепер дійти, чи крім списи, яку лицар держить в одній руці (на жаль Генніг не подав в котрій, а тепер і сего з певністю не можна ствердити), держить він ще що в другій руці.

Проф. *Грушевський*, подаючи опись сеї печатки, зладжену Геннігом, розуміє її так, що на верхній стороні печатки знаходить ся „кінний вояк із списом“¹⁾, підчас коли з ілюстрації у Левіцького можна переконатись, що Генніг, пишучи про „лицаря із списою“, не розумів через те „їздця“ та що на печатці такого в дійсности нема. Така думка насулась проф. Грушевському мабуть через аналогію з печаткою Юрія Львовича, привіше-

¹⁾ *История Украины-Руси III*. Львів 1900, ст. 560 (прим. до ст. 191).

ною, як сказано, рівнож при грамоті з 1316 р., а на якій зображений „лицар на кони“¹⁾).

Проф. *Пекосіньский* в своїй розвідці „*Pieczęcie polskie wieków średnich*“ описує сю анонімну печатку з 1316. р. і подає лише ілюстрацію льва²⁾. Дивна річ, що Пекосіньський згадує лиш про льва на тій печатці. Таж він описував її рівночасно з тим, як для розвідки проф. Левіцького роблено фотографічну знимку сеї петатки! Як ми бачили, на ілюстрації у Левіцького печатка попри виломані та затерті місця представляє ся досить виразно, тож годі припустити, щоб на оригіналі сидячого лицаря вже зовсім не було видно.

Друга печатка, подана в розвідці проф. Левіцького, привішена при грамоті князя Юрія II. з 20. жовтня 1335. р. Тут не входжу в те, чи перед Болеславом Тройденовичем був ще Юрій II, чи сей Юрій II. ідентичний з Болеславом, хоч справа рішена більшістю істориків так, що безпосереднім наступником Андрія та Льва II. був Юрій-Болеслав.³⁾ Ся грамота з 1335 р. переходуєсь рівнож в кенігсберскім архіві.

Она представляє ся так: На верхній стороні (ст. 174) князь „в маєстаті“ в довгій одежі, сидить на троні, в правій руці держить скиптр, ліва зложена на гру-

¹⁾ Опись сеї печатки Юрія Львовича у *Карамзіна* т. IV, пр. 204.

²⁾ *Sprawozdania komisji do badania historyi sztuki w Polsce.* т. VI, Краків 1899 ст. 293—4.

³⁾ *Мицьковичъ*: Студія критичнї надъ исторією руско-польскою т. I. 1340—1387. Львів 1893, ст. 27, пр. 1. дуже легко збуває сю справу і уважає питанє про ідентичність Юрія II і Болеслава Тр. за „вѣтверте“.

дях; волосє довге і довга борода, на голові зубчата корона. Трон низький, з ґолицькими окрасами, по обох сторонах високі, в горі каблуківато до середини вигнені поруча, за плечима опертя нема. Поле засіяне рожичками. Довкола латинська легенда: †S* DOMINI * GEORGI * REGIS * RUSIE *¹⁾).

На відворотній стороні (ст. 175) їздець в зброї на кони, звернений в праву сторону (в ліву, обернувши печатку до нас), в шоломі, з хоругвою о трех полях в правій руці, в лівій руці держить щит, на яким зображений лев, що спинаєсь (в праву, згідно ліву сторону) на скелю. Ціле поле відвортної сторони печатки засіяне зьвіздами. Кінь ступає по скелистім ґрунті, з якого виростають листки та цвіти. Довкола латинська легенда: † S * DOMINI * GEORGI * DUCIS * LADIMERIE.

Карамзін пише, що Юрій II. уживав на своїх грамотах печатки Юрія Львовича²⁾. Опись печатки Юрія Львовича при грамоті з 1316 р., зладжену Геннігом, подає Карамзін³⁾. Опись ся така: „На однім боці Юрій на престолі, в короні зі скиптром в правій руці, наоколо напись: Domini Georgi regis Russiae; з другого боку їздець в зброї зі щитом і хоругвою, наоколо напись: Domini Georgi principis Ladimeriae“.

Титулу „Rex Russiae“ уживав по Данилі лиш Юрій Львович, прочі князі титулувались „dux“⁴⁾. Проте гадка Карамзіна, що Юрій II уживав печатки Юрія

1) S = Sigillum.

2) т. IV, ст. 190 (переклад Бучинського).

3) *ibidem* пр. 204.

4) *Грушевський*: Іст. Укр.-Руси III, 2 вид. Львів 1905, ст. 113.

Львовича оправдана, а тим самим печатка при грамоті Юрія II з 1335 р. є ідентичною з печаткою Юрія Львовича при грамоті Андрія та Льва з 1316 р.¹⁾

Коли порівнати сі обі печатки з собою, то бачимо одначе між ними такі різниці. В Генніговій описі печатки Юрія Львовича з 1316 р. не згадано в легенді про букву S = Sigillum. Противно бачимо її на обох сторонах печатки з 1335 р.²⁾ Думаю отже, що й на печатці з 1316 р. мусіла она бути, але так затерта, що Генніг не успів її завважити. На печатці з 1316 р. має бути по описі Генніга в легенді: „principis Ladimeriae“, на печатці з 1335 р. є: „ducis L“.³⁾ Тут можливо знов, що Генніг зле відчитав правдоподібно затерте слово. На печатці з 1335 р. замість „DUCIS“, можна читати з не уваги „PCIPIS“ — principis, так оригінально вириті букви. Не підлягає сумнівови, що й на печатці з 1316 р. є „ducis“ а не „principis“, як мабуть через не увагу відчитав Генніг. Годить ся тут запримітити, що галицько-володимирські князі уживали в усіх грамотах титулу „dux“ (титулує їх „principes“ лиш Володислав Локеток в грамоті з 27/VI 1315 р.)⁴⁾. Коли усунути ті різниці (які похо-

¹⁾ Проф. Левіцкий подає в своїй розвідці (ст. 174), що печатка з іменем Юрія при грамоті з 1335 р., се печатка Юрія-Болеслава. Підстави до такого твердження нема. Що се печатка Юрія Львовича, як і при інших грамотах, гл. *Грушевський*: *Іст. Укр.-Руси III* (2 вид.) ст. 113, нот. 1. Печатку сю описує і подає її ілюстрацію також *Лекосіньский* в згаданій праці ст. 306.

²⁾ S порав й *Лекосіньский*.

³⁾ „Ducis“ читає й *Лекосіньский* (ст. 306) і *Левіцкий* (ст. 174).

⁴⁾ *Грушевський*: *Іст. Укр.-Руси III*, 2 вид. ст. 115.

дять мабуть із злого відчитаня печатки з 1316 р. Геннігом), можна твердити зовсім певно, що печатка при грамоті з 1335 се та сама, як при грамоті з 1316 р.. отже є то печатка Юрія Львовича, а ужив її Юрій II. (чи Юрій-Болеслав) так само, як ужили її сини Юрія Львовича при грамоті з 1316 р.¹⁾

У Львові, 25. липня 1903.

ДОДАТОК.

Моє бажанє, щоб на сї печатки звернув увагу хто із спеціялістів, сповнило ся. Під впливом моєї статі проф. Грушевський зацитував в 2-гім вид. III-го тому своєї історії статю Левіцького²⁾ й звернув увагу на ілюстрації обох печаток з 1316 і 1335 р.³⁾ Хоч під впливом моєї замітки що до печатки з 1316 р. пропустив проф. Грушевський в новім виданю своєї історії своє хибне твердженє, начеб то на тій печатці був „кінний вояк із списом“,⁴⁾ то, на жаль, не постарав ся розглянути тих сумнівів, які я зазначив що до сеї печатки в моїй статі. Що до другої печатки з 1335 р., то вправді додав проф. Грушевський до легенди букву S (sigillum),⁵⁾ якої перше не подав, ідучи за Карамзіном,⁶⁾ одначе й дальше читає „principis“ замість „ducis“, хоч се останне слово

1) *ibid.* ст. 113.

2) *ibid.* ст. 504.

3) *ibid.* ст. 113, нот. 1.

4) *ibid.* 1 вид. ст. 560 (прим. до ст. 191).

5) *ibid.* 2 вид. ст. 113.

6) *ibid.* 1. вид. ст. 560.

стоїть на печатці з 1335 р., яку проф. Грушевський вважає ідентичною з такими печатками з 1316 і 1325 р.¹⁾

Довідуємо ся, що має вийти фотографічне факсиміле тих і інших печаток в збірнику петерб. академії.²⁾

¹⁾ *ibid.* 2. вид. ст. 113, нот. 1.

²⁾ *ibid.*

4.

До справи проголошення Витовта литовским королем 1398 р.¹⁾

Прусский хроніст *Посільте* подає під р. 1398 звістку про проголошене Витовта литовским королем такими словами: „Und uf die cziit, worfin die Littowin und Russin Wytowten eynen Koning uf czu Littowen und czu Russin, das vor ny gehort was.“²⁾ Пов. проф. А. Левицький толкував се так, що Витовта проголошено тоді великим князем Литви³⁾. Та проф. Грушевський думає, що з огляду на слова: „das vor ny gehort was“ треба таки признати, що Витовта проголошено литовским королем⁴⁾. Супроти такого толкованя проф. Грушевського не можна мати нічого. Одначе проф. Грушевський подає крім сего інтерпретацию слова: „worfin uf,“ яка видить ся мені надто довільною й неузасадненою. „Слова worfin uf чи не означають“, пише він, „що Витовта таки дійсно

1) *Руслан* 1905, ч. 79.

2) *Posilge*: Chronik des Landes Preussen. (Script. rer. Prnss. III. Leipzig 1886. ст. 224.)

3) *Lewicki*: Kiedy Witold został wielkim księciem Litwy? (Kwart. hist. 1894, ст. 430).

4) *Грушевський*: Історія України-Руси IV, Львів 1903 ст. 428. (нот. 1 і 2 до ст. 124.)

підняли при сій церемонії?“¹⁾ Передовсім годить ся замітити, що в німецькій мові слово „aufwerfen“, дословно толковане, значить „накинути“. Одначе з попередними словами „eunen Koning“ має се слово значіне „настановити, проголосити королем“,²⁾ що відповідалоб що найбільше „настолованю“ себ-то торжественному введеню на стіл в історії Руси княжого періоду³⁾. Що більше, сей вислів пруского хроніста не є відосібнений, а подибуємо єго й деінде і то не в значіню „підношеня“, як би думав проф. Грушевський, а просто в значіню „настановленя“ чи „проголошеня“. І так Вел. Магістер пруский в листі до Магістра Лівонії з 31/X 1432 р. пише про проголошенє вел. князем Витовтового брата: „... herczog Sigmund mitsampt den Littawen, die en vor eunen grosfursten haben ufgewurffen ...“,⁴⁾ а в прускій реляції про переворот на Литві 1432 р. сказано: „Der nuwe grosfurste, der ufgewurffen wart, der was genant herczog Segmund Kynstitowicz, Wytawden bruder des alden grosfursten“⁵⁾. Слово, о яке ходить, має в тій же реляції

¹⁾ *ibid.* нот. 1. до ст. 124. Слово розстрілене самим проф. Грушевським. В новім (2-гім) виданю IV-го тому Київ-Львів 1907, ст. 142 проф. Грушевський опустил се своє твердженє, очевидно під впливом моєї замітки (хоч її не цитує).

²⁾ Що до значіня слова „aufwerfen“ якраз тут пор. *Sanders: Handwörterbuch der deutschen Sprache* ст. 63, ч. 2 d. sub voce (під рукою маю 3 Aufl. Leipzig 1883).

³⁾ Пор. *Грушевський: Іст. Укр.-Руси III*, вид. 2. Львів 1905 ст. 222.

⁴⁾ *Hildebrand: Liv-Est-und Kurländisches Urkundenbuch*. VIII, Riga u. Moskau 1884, ч. 634.

⁵⁾ *Script. rer. Pruss. III*, ст. 498.

значіне „вибрати“, бо в дальшій тягу читаємо: „Der nuwe grosfurste, so her was gekoren . . .“¹⁾. Супроти сего, думаю, в слові „worfin uf“ у Посільге годі добачувати якусь „церемонію підношеня“ при приголошеню Витовта королем, подібно, як слова литовско-рускої літописи „Литва посадиша великаго князя Жидимонта²⁾ Кестоутевича на великое княженъе на Вилни и на Троцехъ.... и князи Роустии и бояре посадиша князя Швитригаила на великое княженъе Роуское“³⁾ подані тільки в значіню „вибору“, „проголошеня“, може й „церемоніяльного введеня“, а не якогось дословного „садження“, чи „підношеня“, до чого ніяких даних нема⁴⁾.

1) *ibid.*

2) Так подане імя Жигимонта всюди в найдавнійшій лит. - рус. літописи.

3) *Поповъ*: Лѣтопись вел. князей Литовскихъ. (Ученыя Записки П. отд. Акад. Наукъ I, С.-Петербургъ 1854) ст. 50; пор. *Тверская лѣт.* (П. С. Р. Л. XV.) ст. 489: „Жигимонтъ . . . сѣлъ на Вилнѣ и въ Троцѣхъ“.

4) Тякі самі терміни для церемонії введеня князя на стіл приходять в Київській літописи [гл. *Грушевський*: Іст. Укр. Руси III, 2 вид. ст. 222], а преці в них ніхто не бачить церемонії підношеня.

5.

Новгородок литовский, а справа Витовтового запису 18. січня 1401. р.¹⁾

В аєті унії Литви з Польщею, виставленім у Вильні 18. січня 1401 р. заявив вел. князь Витовт між иншими пунктами, що по єго смерті вел. князівство Литовске має вернути до Польщі, „вчиняши ті добра, які ми за згодою короля Володислава *призначаємо по нашій смерті нашому братови Жигимонтови*“. Призначено іменно Жигимонтови *половину Новгородка литовского* з приналежностями (Осташина, Чечерск і т. д.) й яко услівє поставлено, що Жигимонт має з тих дібр служити королеви Володиславови, єго наслідникам і Короні польській²⁾.

Всі історики без виїмку, які сею справою займались, є того погляду, що Жигимонт ще таки за життя Витовта обняв Новгородок лит. в посіданє. По черзі повторяли

¹⁾ *Руслак* 1905, ч. 134. Сей епізод ввійшов опісля в мою монографію. „Жигимонт Кейстutowич, великий князь литовско-руський (1432 — 1440)“ *Жовква* 1905, ст. 14—16 і „*Zygmunt Kiejstutowicz, książę Starodubski*“ *Lwów* 1906 ст. 19—22.

²⁾ *Prochaska*: *Codex epistolaris Vitoldi. Cracoviae* 1882 ч. 233. „bonis hiis infra nominatim scriptis exclusis et exceptis, que pro fratre nostro germano domino duce Sigismundo, de voluntate eiusdem dom. Vladislai regis, *post decessum nostrum deputamus*“.

сю гадку *Бартошевич*,¹⁾ *Конечний*,²⁾ *Любавский*,³⁾ *Вольф*⁴⁾ і *Левіцкий*⁵⁾. Тимчасом історичні жерела вказують виразно, що Жигимонт записаних дібр не лише за життя Витовта, але й взагалі ніколи не мав в своїм посіданю.

Передовсім слова в грамоті з 1401. р. „призначуємо по нашій смерті“ вказують виразно на те, що записаних собі дібр Жигимонт не мав дістати за життя Витовта. Далше: маємо грамоту Витовта виставлеву в Городні 1. цвітня 1428. р., якою він записує своїй жінці Юліянні в доживоте яко віно: „землю й місто Новгородоє литовский з округом“, а в тім 17 сіл і дворищ (між ними Остапину), крім сего село Вакиники в Троцькій окрузі, одначе з услівем, що з них буде служити польському королеви, а по її смерті ті добра в цілости вернуть до Польщі⁶⁾. З сего виходить, що Новгородка

¹⁾ *Bartoszewicz*: Zygmunt Kiejstutowicz (Encyklopedya powszechna Orgelbranda XXVIII, Warszawa 1868. ст. 829 і 830).

²⁾ *Koneczny*: Jagiello i Witold, cz. I, Lwów 1893, ст. 173. Ков. думає навіть, що Жиг. мав цілий Новгородок лит.

³⁾ *Любавский*: Областное дѣленіе и мѣстное управление Литовско-русскаго государства. Москва 1893, ст. 10.

⁴⁾ *Wolff*: Kniaziowie litewsko-ruscy. Warszawa 1895, ст. 161 і 277.

⁵⁾ *Lewicki*: Powstanie Świdrygielly. Kraków 1892, ст. 149. *Грушевський*: Історія України-Руси IV. Львів 1903, ст. 175 висказуєсь якось двозначно: „1401. р. йому (Жиг.) визначено половину Новгородка литовського“.

⁶⁾ *Codex ep. Vit.* ч. 1321. „terram castrumque Nowogrodek Lithwanicum, cum toto districtu Nowogrodensi“. *Lewicki*: Powst. Świdr. ст. 329, нот. 52 пише про добра, записані 1401. р. Витов-

лит. Жигимонт зовсім не мав до 1428. р. і що єго з якихсь причин (Жиг. дістав іменно передтим ще князівство Стародубське)¹⁾ Витовт мимо запису віддав своїй жінці Юліянні. Що не мав єго Жигимонт передтим, а навіть в останнім році панованя Витовта не дістав єго, про се свідчить ще „апеляция“ прокуратора польского короля, предложена на німецькім соймі в Норимберзі 1430. р. проти проєктованої коронації Витовта. Сказано тут виразно лише, що Жигимонт „мав одідичити згадані добра по смерти брата Витовта“.²⁾

Так отже бачимо, що за життя Витовта Жигимонт Новгородка лит. не мав в уділі, бо мав дістати єго доперва по смерти Витовта та що ще передтим Новгородок дістала 1428. р. в доживотє Витовтова жінка й нема на те найменших ввазівок, щоб мимо запису Юліянні Жигимонт по смерти Витовта мав таки в посіданю Новгородок лит. Крім сего треба взяти під увагу, що Новгородок лит. вже в часах Витовта мав свого на-

том Жигимонтови, що „Niektóre z nich oddał Witold następnie swej żonie Juliannie“. Як розумів тут Левіцкий се „niektóre“, я не розумію. Бо порівнавши запис Жигимонтови й Юліянні, можна бачити, що Жигимонтови таки нічого не лишалось, бо Юл. дістала не то половину, а цілий Новг. з округом і т. д.

1) *Грушевський*: Іст. Укр.-Руси IV, ст. 62, 154 і 175.

2) *Codex epistolaris saeculi XV. II*, Cracoviae 1891 ч. 179. „que quidem bona pro fratre ipsius domini Allexandri alias Vitoldi germano, videlicet domino duce Sigismundo, de voluntate et consensu eiusdem domini Wl. regis post decessum suum idem dom. dux Al. deputavit“. „... dum (Жиг.) post dicti dom. All. alias Vit. ducis [obitum] dicta bona terras et dominia assequeretur“.

місника,¹⁾ а се очевидно не дає припускати, щоб там міг перебувати удільний князь. Жигимонт сидів в Стародубі, від якого й дістав назву „Стародубський“²⁾.

¹⁾ *Wolff*: Senatorowie i dygnitarze Wielkiego księstwa litewskiego 1386—1795. Kraków 1885, стр. 34.

²⁾ *Dogiel*: Codex diplomaticus Poloniae et Lituaniae IV, стр. 114; *Długosz*: Historiae Polonicae IV, (ed. Przeździecki) стр. 365 i 479.

6.

До справи „Wogurodzic-и.“¹⁾

(Відповідь д-рови Щуратови).

Дослідови правди, який є задачею кожної науки взагалі, пособляє в високій мірі наукова дискусія, критика і полеміка, бо спричиняє живу виміну гадок, на основі чого тим легше дійти до правди. Хоч критиці з природи річи підпадає кожний чоловік, навіть найбільший геній, бо не є неомильним, за неомильного хоче уходити др. Щурат і не хоче узнати ніякої критики, хоч би се лежало навіть в інтересі науки. На річеву критику єго історичних висновків, яку я дав в брошурі п. з. „*Wogurodzicza dziejowiczka, a i storyczne wnioski d-ra Szurata*“²⁾ тільки в інтересі історичної правди, а не з инших причин, відповів др. Щурат „принагідно“ в брошурі „*Дві статі про грунвальдську пісню. Відповідь проф. Брікнерови*“ (Жовква 1906, ст. 29—30 в нотці) псевдонауко-

¹⁾ *Руслан* 1907, ч. 72—80 і 82—84. Всяку полеміку особистої натури пропускаю. Що до фальшів д-ра Щурата, поданих про мою працю „Жигимонт Кейстutowич“, то відповідь на них рівнож з сеї статі пропускаю, а відсилаю читачів до рецензій д-ра *Прохаски* в *Kwartaln. hist.* (1906 кн. 1 і 2, ст. 339—345) і д-ра *Кочного* в *Świat słowiański* (1906 ч. 21 за вересень, ст. 226—7).

²⁾ Львів 1906, ст. 1—41. Відбитка з *Руслана* 1906 р., ч. 260—267 і 270—277.

вою полемікою, на яку я міг сьміло не відповідати, ко-
либ не то, що др. Щурат в нечесний спосіб, воюючи
фальшами і неправдою, шарпає прилюдно мою добру
славу.

Др. Щ. мстить ся (єго спосіб полемізованя годі
інакше назвати) на мені за се, що я, піддавши основ-
ній критиці єго історичні висновки, назвав їх хиблени-
ми. І хоч проф. Брікнерови закидає ігнорованє, фаль-
шованє, промовчуванє і т. д., про звісну нотатку „Prze-
gląd-y“ виражаєсь, що она „основуєть ся на безстиднім
пофальшованю,“ закидає редакції, що „тільки поверхов-
но визбирувала“ з єго статі „лайки“ на проф. Бр., той
власне др. Щурат є сам безстидним фальшівником, бо
сьвідомо ігнорує, перекручує, фальшує і промовчує все,
щоб тільки мене знеславити перед сьвітом, а закрити свої
власні слабі сторони.

До проф. Брікнера відзиваєсь др. Щ. так: „Що мо-
же обходити єго та часть моєї студії, яка є ржою на єго
оружє? Врешті воно далеко краще виглядає, коли хтось
стає до борби за вітчину, хоч би лиш за єї пісню, ніж
як би бив ся „pro domo sua“. Те саме й з д-ром Щ.
Він не бе ся „pro domo sua“, щоб не потребував ти-
кати закидів, пороблених єму мною, а які є якраз ржою
на єго оружє, він волить виступати в обороні літописи
Биховця, чи навіть одного єї оповіданя, він волить ви-
вертити ся від другорядних закидів, а самі головні за-
киди лишити без відповіди, щоб тільки не признати ся
до сего, що й він може помиляти ся і то грубо!

Наперед робить мені др. Щ. закид, що я покли-
куючись на висказ проф. Антоновича про баламутність

літописи Биховця, забуваю сказати, що він відносить ся не до цілости сеї літописи, а до єї казочної часті по часи Мендовга. Отже мушу піднести, що не мав я на ціли відносити сего висказу до цілої літописи, бо зараз дальше наводжу в своїй критиці (ст. 9) характеристику Тіхомірова, яку він дав для сеї літописи за останні часи Витовта, то є від 1410 р., про що вже у Антоновича мови нема. Але др. Щурат мовчить про се, бо Тіхоміров находить якраз і в тій партії літописи Биховця, в явій находить ся опис Грουνвальдської битви, много переказів без історичної достовірности. Притім можна переконатись, як пильно переглядав др. Щ. монографію проф. Антоновича, скоро пише, що він цитує дальше літопись Биховця „як єдине жерело“. Тимчасом хто читав працю Антоновича, той знає, що він цитує дальше всякі літописи: і прускі і лівонські і Галицько-волинську і литовську Даниловича на кожній майже стороні, а літопись Биховця може ледво на що двацятій і то якраз від часів Мендовга, для яких вже ся остання літопись малаб бути після д-ра Щ. „єдиним“ жерелом. Що більше, др. Щурат, хоч мені закинув перекрученє, сам перекрутив висказ проф. Антоновича, який навяжуючи до згаданих слів про баламутність пише¹), що відкинувши ті звістки літописи Биховця, які походять „отъ неудачныхъ компиляторскихъ приемовъ ея составителя“, треба материял, яким він користувався, узнати яко „единственный дошедшій до насъ отголосокъ преданій объ исторіи Литвы за время, предшествовавшее возникновению Литовскаго

¹) *Очеркъ исторіи великаго княжества Литовскаго* (Монографія I., Кієвъ 1885) ст. 15.

государства“. Отже висказ проф. Антоновича відносить ся не до дальшої, а власне до сеї казочної части літописи Биховця.¹⁾ Хто знає літопись Биховця, тому звісно, що якраз від часів Мендовга тратить она свою самостійність і черпає з Галицко-волинської літописи, від часів Гедиміна з найдавнішої литовської літописи (вид. Даниловича і Попова), а де подає свої власні звістки, там не заслугує на достовірність. От таке пр. оповідає в тій літописи про занятє Волині і Київщини Гедиміном 1320—1321 р., якого нема в найдавнішій литовській літописи, а яке не належить вже до казочної части літописи, повстало просто з перенесеня фактів з часів Витовта на часи Гедиміна. Критику сего оповіданя дав проф. Антонович який каже, що „подробности, которими изобилуеть этотъ разсказъ и которыя, по видимому, сообщаютъ ему характеръ большой обстоятельности и вѣроятности, ... всѣ онѣ частью вымыслены, частью, же состоятъ изъ набора лицъ и событій, заимствованныхъ на протяженіи почти двухъ столѣтій“.²⁾ Про літопись Биховця за часи Витовта подав я в горі гадку Тіхомірова. Але навіть та часть літописи Биховця, що містить історію Литви від 40-вих літ XV. ст., де вже она є дійсно деколи одиноким жерелом (але тільки деколи!), має дуже підозрілі уступи.³⁾ Щож доперва казати

¹⁾ З неї „дуже мало що можна вибрати“, каже проф. *Грушевський*: Історія Укр.-Руси IV. ст. 358.

²⁾ *Антоновичъ*: Очеркъ ист. вел. кн. лит. ст. 47—58.

³⁾ пор. *Грушевський*: Історія Укр.-Руси IV., ст. 457. н. пр.: „всі її оповіданя про Михайлушка вимагають великої обережності, а між ними й історія про київську окупацію підозріла досить“.

про її опис Грунвальдської битви! Розводитись даліше не буду, бо оцінку цілої літописи в подробицях дав *Тіхоміров* („О составѣ лит. дѣт.“).

Др. Щ. мовчить і не тикає сего факту, що проф. Антонович і Тіхоміров стверджують повстанє літописи Биховця в 2-гій полов. XVI. ст.¹⁾ Бо якже тоді говорити про „свіжі традиції,“ якими автор сеї літописи після д-ра Щ. користував ся до свого опису Грунвальдської битви, скоро она відбула ся 1410 р.? Мовчить, бо не хоче признатись, що відомости про час повстаня сеї літописи (в часах короля Александра) зачерпнув зі шкільного підручника та що література Литовско-руських літописий, а головно праця Тіхомірова, для него „terra incognita“.

Тому то й тепер др. Щ. стараєсь змаловажити висказ Тіхомірова що до опису Грунвальдської битви в літописи Биховця. Отже пише др. Щ., що Тіхоміров „підчеркує лиш патріотичну ціху літописця, якою, по признаню самого-ж п. Барвінського визначаєть ся і Длугош“.

Здаєсь др. Щ. чи не хоче, чи може не в стані зрозуміти сего, що якийсь факт з патріотизму оповісти скорше, чим другий, се не те саме, що з патріотизму перекрутити, сфальшувати. Я (на ст. 33 і 34 своєї критики) підношу виразно, що хоч Длугош з патріотизму подає наперед опис боротьби своїх земляків, то яко історик, згідно з історичною правдою, зазначує сейчас, що Литовці перші вдарили на ворога, хоч боротьбу Литовців описує аж в слідуєчій уступі. Річ инша з опові-

¹⁾ Також проф. *Грушевський*: *Іст. Укр.-Руси* III. 2 вид. ст. 525 „зладжена в середині XVI. ст.“

данем в літописи Биховця. Єго автор, як се підносить Тіхоміров, приписує побіду виключно Литовцям, хоч з сучасних жерел знаємо, що головно, коли не виключно, заслуга побіди в сій битві припала в участі Полякам. Таке поступоване автора літописи Биховця називає ся тенденційностию і якраз ту ціху цілого оповідання підчеркує Тіхоміров в своїм висказі. А се відбирає оповіданю сеї літописи право на беззглядну історичну достовірність. Правда, др. Щ. хоче конче боронити достовірности оповідання літописи Биховця, бо в противнім разі мусів би признати ся, що не знає історії Грунвальдської битви,¹ скоро за сею літописию приписує побіду виключно Литовцям.

В дальшій тягу закидає мені др. Щ., що я дискредитую літопись Биховця, відкриваючи хронологічну похибку в даті Грунвальдської битви, хоч такі, нерас і грубші похибки є у Длугоша, „наслідки єго прагматизованя історичних фактів, на що навіть в найновішій часі звертає увагу др. Гойський“. Новий доказ, як др. Щ. пильно переглядає цитовані собою книжки і робить все на прихапці. Отже передовсім увагу на се в данім випадку звертає не сам др. Гойський, а цитує в тій справі¹) погляд д-ра *Прохаски*, висловлений ним ще 1896 р. в єго „Przyczynk-ach krytyczn-их“. Колиж зійшла бесіда на прагматизм, то требаб перше знати д-рови Щ., що подати хибну дату з мутної традиції, як се має місце в описі Грунвальдської битви літописи Биховця, а з огляду на прагматичну звязь подати факт з якогось року

¹) *Przewodnik nauk. i liter.* 1906 в праці п. з. *Wzajemne stosunki Polski, Litwy i Zakonu w latach 1399—1403* ст. 308.

під иншим роком, се дуже велика різниця. Міг про се дізнати ся й з праці д-ра Гойского, який, переводячи ревізію доказів д-ра Прохаски, згоджуєсь з ними (ст. 311), а іменно, що Длугош мусів знати документ виленьскої унії з 1401 р., „a w swej skłonności pragmatyzowania, łączenia wypadków, przeniósł to zdarzenie pod ten rok (1399), gdy w opowieści o dziejach Witolda i klęsce nad Worskłą trafiła mu się do tego sposobność, a pod r. 1401 już tego nie powtarzał“. Похибка в даті опису Ірунвальдської битви в літописи Биховця дасть ся пояснити тільки мутною традицією, що тим легше до зрозуміння, коли зважити, що ся літопись повстала близько півтора столітя після згаданої битви. Отже боронити сего та й ще фальшивими аргументами і аналогіями, се річ просто сьмішна.

Закидає мені др. Щ., що я не привязую „ніякої ваги до плястики літописного оповідання, хоч такий авторитетний історик, як Пекосіньский, нею власне аргументує віродостойність оповідання Длугоша про коронацію Ягайла“. Очевидно, хто не знає розвідки проф. Пекосіньского, сей повірить словам д-ра Щ., дарма, що він аргументи сего авторитетного історика подає зовсім невірно. Бо проф. Пекосіньский в своїй розвідці¹⁾ подає на доказ достовірности оповідання Длугоша такі аргументи (з яких др. Щ. умисно вибрав тільки *оден!*)

1) Факт коронації Ягайла, яко незвичайний, мусів бути занотований в численних рукописах і календарях,

¹⁾ Czy król Władysław Jagiełło był za życia królowej Jadwigi królem polskim, czy tylko mężem królowej? *Rozprawy Akad. Umiej. wydz. hist.-filoz.* т. 35, ст. 286 - 7.

які певно всі ще доховались до часів Длуґоша і він з них міг черпати докладні відомости.

2) Жерело відомостей Длуґоша „okazuje się być bardzo szczegółowe, a zatem więcej na wiarę zasługujące“, бо знає і про асистенцію єпископів краківського і познанського та про справленє на коронацію зовсім нової корони.

3) Записка краківського календаря, яка подає иншу дату, як Длуґош, є хибна, бо фальшиво подає дату після середновічного способу числення.

4) Позаяк архієпископ Бодзанта хрестив Ягайла і давав шлюб, отже очевидно зараз по шлюбі (а не без ніякої причини аж в три тижні по нім) мусіла відбутись і коронація з єго руки.

5) За датою Длуґоша промовляє і документ Ягайла з 18. лютого 1386 р., який виданий вже по коронації.

Як бачимо, аж тільки аргументів дає проф. Пекосіньский на доказ достовірности оповіданя Длуґоша, а не „власне“ одну лише плястику, як се фальшиво подає др. Щурат, (поминаючи найважнійший пятій) очевидно, щоб авторітетом проф. Пекосіньского підперти свою „аргументацію“. Др. Щурат на доказ достовірности оповіданя літописи Биховця про Грунвальдську битву має лиш оден одинокий аргумент, „плястику,“ який без инших аргументів не має для історика ніякої вартости.¹⁾ І проф. Пекосіньский без инших аргументів „нею вла-

¹⁾ Се підніс я на ст. 10 своєї критики.

сне“ самою нічогоб не доказав. А що др. Щ. покликав ся (хоч хибно) на авторітет проф. Пекосінського, я покличусь на неменший авторітет, на проф. Антоновича. Він-жеж в згаданій монографії, подаючи критику оповіданя в літописи Биховця про занятє Гедиміном Волині і Київщини 1320—1321 р. каже (ст. 53), що хоч „подробности, которими изобилуеть этотъ разсказъ и которыя, по видимому, сообщаютъ ему характеръ большой обстоятельности и вѣроятности,... всѣ онѣ частью вымышлены, частью-же состоятъ изъ набора лицъ и событій, заимствованныхъ на протяженіи почти двухъ столѣтій“. Як-жеж отже вважати саму плястику доказом достовірности, скоро під єї плащиком може критись аж тільки баламутств? А хоч би й так не було, то чиж оповіданє літописи Биховця може іти під зглядом плястики в порівнанє з кольосальним і незвичайно богатим в подробиці оповіданєм Длугоша? Чомуж оповіданє літописи Биховця, яке, по словам д-ра Щ., відзначаєсь такою плястикою, не згадало ні словом про пісню „Wogurodzicza“, а зробив се Длугош, хоч як каже др. Щ., се руска, а не польська пісня?

Дальше робить мені др. Щ. завид, що я в ціли змаловаженя літописи Биховця піднимаю Длугоша „на степень найбільшого історика сучасної єму Європи, хоч ті, що знають ся на нїм лїпше, ніж п. Барвінський, давно згодили ся на те, що він був лиш „dzieckiem wieku“, а під зглядом історичним „stoi tylko na wysokości współczesnego Zachodu“, — не виспе“. Поминувши се, що оно вже є „altera natura“ д-ра Щ. сипати цитатами без поданя жерела, то мушу піднести з натиском, що

хто займає ся Длугошем, сей мусить сягнути до підставових студий над ним, до цитованих вже мною в моїй критиці (ст. 12.) монументальних праць: *Цайсберга*, *Семковича* і *Бобжинського* та *Смольки*, які в першій мірі компетентні судити Длугоша. Не свій суд про Длугоша подав я, а суд тамтих істориків, які студиям над Длугошем присвятили чималу частину свого життя. А суд свій видали они не так то „давно“. *Семкович* в своїм ділі „*Krytyczny rozbiór Dziejów Polskich Jana Długosza*“, виданім в Кракові 1887 р., (яке дістало конкурсову нагороду літер.-істор. Товариства в Парижі, а обіймає XV+406 ст. вел. 8-о.) без якого ні оден історик не може й кроку ступити, так пише про Длугоша: „*Naruszewicz wprowadza historję ojczystą na nowe tory... Nie prześcignął jednak naszego historyka... ani pod względem formy, ani treści*“ (ст. VII). *Семкович* каже, що Длугош був „*dzieckiem swego wieku*“ і не випередив столітя, яке его видало, се є столітя гуманізму тому, бо „*żyzną była gleba, na której wzrastał nasz historyk*“ (ст. 5). Не відносить ся се одначе до історичної вартости его твору (в порівнаню з іншими сучасними істориками). Бо в иншій місци читаємо у *Семковича* (ст. 11): „*Nie możemy wskazać innego historyka XV. wieku, któryby mógł na równi z nim stanąć pod względem ilości nagromadzonych źródeł i metody w zużytkowaniu tychże*“.

Бобжинський і *Смолька* в своїм ділі „*Jan Długosz. Jego życie i stanowisko w piśmiennictwie*“, виданім в Кракові 1893 р., (а обіймаючим 336 ст. 4-о) називають Длугоша „*Herodot-om naszej historyografii*“, „*ojcem polskiej historyi*“ і пишуть (ст. 106-7), що мимо всіх хиб, які

є й у всіх сучасних істориків, є Дługош „w całej literaturze europejskiej jedynem w swoim rodzaju zjawiskiem. W niestrudzonej gorliwości około zebrania i spożytkowania wszystkich źródeł, uikt z współczesnych, nikt z późniejszych przez długi czas mu nie dorównał, metoda zaś jego pracy historycznej i zalety konstrukcyi ukaza się nam dopiero w całej swej względnej świetności, jeśli jego dzieło porównamy z pracami Bonfiniusa lub nawet takiego potentata literackiego owego czasu, jakim był Eneaszy Sylwiusz Piccolomini. Opowieść Długosza starannie modelowana, i troskliwie w szczegółach wykończona, nietylko jako materyał, ale i pod względem artystycznym o wiele wyżej stoi od tej historyografii humanistycznej... Współczesnej zaś historyografii niemieckiej ani pod względem metody, ani pod względem formy nie mierzyć się z Długoszem, już sam horyzont jej, wskutek lokalnego, lub co najwięcej, prowincjonalnego charakteru tych pomników, nie dozwala ich z dziełem naszego historyka porównywać... Jeśli wreszcie ogrom dzieła Długoszowego rozważymy w całości, to napróżno w całej literaturze powszechnej XV. wieku szukalibyśmy pomnika, któryby obok niego mógł godnie stanąć, żaden naród nie doczekał się wówczas swej historyi na tę, co dzieje Długosza miarę!“ Хоч і Дługош не без хиб, то чим-жеж супроти Дługоша нужденна компіляція, якою є літопись Биховця?

Др. Щ. був би отже ліпше зробив, як би замість нападати на мене за суд о Дługоши, який є властиво судом таких авторитетних в тім згляді істориків, як Семкович, Бобжинський і Смолька, задав собі невеликого

труду, поглянути до згаданих праць, а не переповідати своїми словами гадку безіменних авторитетів. З Семковича (ст. VII-XV) був би др. Щ. наглядно переконавсь, як фальшивий суд о Длугоши видали ті, які „давно“ его оцінювали. А що др. Щ. не подав жерела свого цитату й не зачитував его дословно, але найважнійшу річ переповів *власними словами*, тож ся справа видає ся мені дещо *підозрілою* з огляду на *вірність цитату* д-ра Щ. і я переконаний, що в жерелі д-ра Щ. нема оцінки історичної вартости Длугошевого діла в порівнаню з сучасними істориками, а є лише або подібний погляд, як висше згаданий Семковича, або такий, що Длугош оцінює особи і факти „по церковному“ і тому є він „*nieodrodny syn wieku*“,¹⁾ „принадлежить еще среднимъ вѣкамъ“.²⁾ А в тім велика різниця! Впрочім се справи не змінилоб, колиб і вірний був цитат д-ра Щ., бо для історика авторитетами в тім згляді можуть бути тільки мною зацитовані історики, а з иншими, особливо давними поглядами, може він не числитись.

Др. Щ. каже, що я гніваюсь на него за те, що він Длугошеве діло зове хронікою, а не історією, „дарма, що у властивім его заголовку стоїть „*Annales seu cronice*“... на основі чого навіть у виданнях краківської Академії Наук пишуть про Длугошеву хроніку — безкарно“.

Отже др. Щ. повинен знати, що Длугош був чоловіком дуже скромним. Др. Семкович, порівнюючи его

¹⁾ *Brückner*: Dzieje literatury polskiej I. Warszawa 1903, ст. 30.

²⁾ *Пытинъ и Спасовичъ*: Исторія славянскихъ литературъ II. 2 вид. С.-Петербургъ 1881, ст. 468-9.

з іншими істориками XV. ст.] пише (ст. 9): „Jakże dziwnie odbija od tych napuszonych wielkości skromna postać Długosza i w życiu i w pismach... Nie dla sławy pochwycił za pióro, nie żądał kadzideł i wawrzynów, ale podjął się trudnej pracy dla samej wielkości dziejów grubą okrytych pomroką, dla czci prawa, z miłości ku ojczyźnie i z rozkazu męża, który był dlań gwiazdą przewodnią nawet po śmierci. Nie dbał on o poklaski współczesnych, gdyż pisał dla potomności, a pisał w przekonaniu, że mu daleko do doskonałości, dlatego zaklina uczonych, aby poprawiali błędy, które popełnił“. Не постунав так, як Паольо Джіовіно, який хвалив ся, що пише безсмертне діло („non sine aliqua spe immortalitatis“). Длугош не надав в скромности своїй праці шумного титулу, він надав їй скромний титул „Annales seu cronice...“.

Але наука потрафіла оцінити єго заслуги, узнала в нім не звичайного хроніста, а прагматичного історика, тож всі видання єго діла: і добромільске 1614 — 15 р. і липске 1711 — 12 і найновіше кравівске (1873 — 78) Пшездзецкого (хоч він знав властивий титул) мають титул „Historia Polonica,“ польський переклад Мехежинського (1868 — 70) має титул „Dzieje Polskie,“ Семкович дає єму титул „dzieje“, Цайсберг, Бобжинський і Смольєа „historya“.

Колиж і хто уживає назви „kronika“, то не видно в тих словах того маловаженя, яке має для Длугоша др. Щурат, ставлячи єго на рівні (коли не низше) літописи Биховця. І тільки з сего згляду підніс я, що се ніяка хроніка, а прагматична істория.

Замість повстидатись сего, що цитат літописи Биховця взяв з шкільного підручника, з „Хрестоматії“ Огоновського, а не з першої руки, з Нарбутових „Ромнік-ів“, др. Щ. обурений на мене, що я сьмів єму се виткнути.¹⁾ Признаю, як і перше признав, що Огоновський тексту не сфальшував, але наукова метода наказує користуватись жерелом з першої руки, а найбільша ученість не дає права, виломлюватись з під сего правила! Отже в тім згляді й др. Щурат не може бути виїмкою, дарма, що до назви великого ученого єму ще далеко. Найліпшим доказом, як шкідливо поділо се на д-ра Щурата є факт, що він з тогож шкільного підручника, без ніяких скрупулів, зачерпнув відомости про час повстаня літописи Биховця в часах короля Александра, підчас коли наука означила час повстаня сеї літописи 2-гою пол. XVI ст. Але хоч і се я виткнув д-рови Щ., він чомусь то на се не обурює ся, звісна річ, не могучи видумати відповідного „аргументу“ і не хотячи признатись до сего, що о історичній літературі сеї літописи він не мав понятя в часі писаня своєї праці.

Останний закид д-ра Щ., який, по єго словам, має бути для мене найфатальнійший, є сей, що я, порівнюючи цитат літописи Биховця з Длугошем, замість знайти potwierdженє проклямованої брехливости літописця, нахожду ніби то після довгих путанин „мимохіть раз-по-

¹⁾ Сей сам закид зробив єму й проф. *Яворскій*: Новая гипотеза о происхождении т. наз. Грюнвальдской пѣсни, Кієвъ 1907, ст. 18. „Онъ (др. Щ.) пользуется почти исключительно только нѣкоторыми отрывочными текстами, помѣщенными въ крайне неудовлетворительномъ видѣ, въ галицко-русской средне-учебной „Хрестоматіи“ пок. Огоновскаго“.

раз потверджене єго правдомовности, не меншої, ніж правдомовність Длугоша“. Сей закид, зроблений мені д-ром Щ., є новим доказом сего, як він старанно хоче закрити свої слабкі сторони, відповідаючи на зовсім щось іншого як те, за що я єму зробив закид!

Передовсім ся правдомовність літописця зводить ся всего на всего до *двох* фактів, а іменно, він подібно як Длугош каже, що оба війська і польське і литовско-руське рушили до бою рівночасно та що литовско-руське військо перше вдарило на ворога. Тільки всеї єго правдомовности,¹⁾ (о чім я пишу на ст. 20 — 21 своєї критики) до чого ніяких путанин не було треба. Деж в тім можна бачити „раз-по-раз потверджене єго правдомовности, не меншої, ніж правдомовність Длугоша?“ Річ має ся зовсім инакше. Я замість проклямованої д-ром Щуратом „брехливости“ Длугоша, яку він хотів виказати при помочи цитату з літописи Биховця, виказав якраз на основі сеї літописи, що др. Щ. на неї зовсім фальшиво покликує ся, з другої сторони иншими цитатами з сеї літописи, хоч они зовсім не згідні з оповіданєм Длугоша (др. Щ. в тім бачить правдомовність!) виказав я, як всі „інтерпретації“ д-ра Щурата понатягані й не мають найменшого жерельного потвердження навіть в тім жерелі, на яке він покликує ся. Але др. Щ. волів тепер мовчати і не відповідати на сї закиди, річ ясна, не маючи ніяких аргументів.

І так др. Щурат хотів цитатом з літописи Биховця

¹⁾ Близші дані про сю „правдомовність“ автора опису Грунвальдської битви в літописи Биховця гл. низше в додатку, долученім до сеї статі.

„poczała sia bitwa z porania, meży Nemcy i woyski Litowskimi“ виказати, що Литовці перші рушили до бою. Тимчасом я виказав, що се є те саме, як у Длугоша „Ехercitus... Lithuanicus... prior ad congressum venit,“ то є *перші зачали боротись*, а не перші рушили до бою. На основі сего виказав я, що др. Щ. не бачив Длугоша, коли так пише, а з другої сторони зігнував реченє самоїж літописи Биковця, яка виразно каже, що *оба війська рушили до бою рівночасно*. Др. Щ. про се в своїй полеміці мовчить, бо знає, що хоч і яка моглаб бути правдомовність літописця в цілім єго оповіданю, то й се єму на нічо не здалоб ся, бо одиноке реченє, яке малоб потверджувати погляд д-ра Щ., означає зовсім що иншого, а друге, яке др. Щ. чомусь-то поминув, обертає єго доказ в ніщо.

Дальше виказав я, що виданю розказу для війск не перешкаджала Ягайлови „мша“, якої він слухав, бо хоч що до часу, коли се було, Длугош і літописець не згоджують ся, то одначе після Длугоша Ягайло вислухав „мши“ перед виданєм розказу, після літописця слухав її по виданю розказу, а крім сего Длугош виразно пише, що розказ рушити до бою дав Ягайло, літописець пише, що такий розказ вийшов від Ягайла і Витовта рівночасно (а не від самого Витовта тільки для єго війська, як думає др. Щ.), почім оба війська рівночасно рушили до бою, а Литовці тільки перші вдарили на ворога.¹⁾ Але й про се мовчить др. Щ.

Др. Щ. доказував, що пісні „Bogurodzicza“ не могло сьпівати ціле військо під Грунвальдом, бо оно не

¹⁾ Моя кратка ст. 21 — 22.

було одної нації, а могло її сьпівати тільки литовско-руське військо. На увагу з моєї сторони (ст. 23 — 26), що й ціле литовско-руське військо не могло її сьпівати, бо також не було одної нації, складаючись з Русинів, Литовців, Жмудинів і Татарів, що білоруської мови не знали Татари, а з Литовців і Жмудинів хиба може інтелігенція, а не простий нарід, з якого в переважній частині складалось військо Витовта (бо др. Щ. виказує, що се була штучна і книжна мова, якою говорила інтелігенція), др. Щ. мовчить також. Мовчить і на запит, як могли Литовці-неофіти протягом чверть століття від охрещення (1386 р.) вивчити ся пісні (до того в чужій мові), яка по словам д-ра Щ. повстала в другій пол. XIV ст., чи навіть з кінцем єго і була, по єго думці, піснею православної Руси, підчас коли Литовці були католиками. Мовчить і на запит, як Ягайло міг бути популяризатором православної пісні, скоро він від свого охрещення був найзавзятійшим латинізатором і неприхильним до Русинів.¹⁾

Дальше, не згадує вже др. Щ. о своїй „інтерпретації“ слів Длугоша „regius universus exercitus,“ які по словам д-ра Щ. малиб означати ціле польско-литовско-руське військо, підчас коли я (ст. 33 — 36) виказав *цитатами з самого ж Длугоша*, що сї слова означають

¹⁾ Оден з найяркійших прикладів латинізаторської діяльності Ягайла на Руси поданий з Длугоша з відповідним коментарем в „Ukrainische Rundschau“ 1907 р. ч. 2 і 3, ст. 70—71., а іменно, як то Ягайло на доказ, що не є прихильником православних, перемінив православну катедру в Перемишлі на латинську, повикидавши вперед тлінні останки православних з гробів. Цитую з сеї часописи тому, бо др. Щ. Длугошеви не вірить.

польське військо, та що свою „інтерпретацію“ міг др. Щ. подати, не бачивши на очі Длугоша, що ствердив я не лише в тім однім випадку. І про се мовчить др. Щ.

Не підносить вже аргументу про персональну унію яко „свіжий“ факт, (на основі чого хотів др. Щ. доказати, що литовско-руське військо було також королівським, як і польське) після сего, як я виказав,¹⁾ що она не естувала вже навіть 1401 р. й не була вже „свіжим“ фактом навіть для учасників Грунвальдської битви 1410 р., не то для Длугоша, уродженого 1415. р.

Боронячи достовірности оповідання літописи Биховця (хоч і ся достовірність супроти сего, що там, як я виказав, нема ніякого аргументу для попертя гіпотези д-ра Щ., на нічо єму не здалаб ся), він ігнорує всі ті дані, які я навів²⁾ на доказ достовірности Длугошевого опису Грунвальдської битви, хоч все ще воює плястикою літописного оповідання. Очевидно, не будучи в стані їх збити, др. Щ. волів про них мовчати.

Др. Щ. подав таке голословне твердження, що у Длугоша нема згадки про те, чи польське військо могло сьпівати пісню „Wogurodzicza“ після сего, як Ягайло ступив на пруску землю. І тут виказав я (ст. 37 — 40), що др. Щ. не бачив Длугоша, бо Длугош якраз оповідає, що не лише перед битвою, але ще по вступленю на пруску землю, після молитви Ягайла, сьпівало сю пісню ціле польське військо. Але й сего не тикає др. Щ.

¹⁾ Моя критика ст. 28 — 31, з покликанєм головно на досліди проф. Грушевського.

²⁾ Моя критика ст. 12 — 17 з покликанєм на найвизначнійших дослідників Длугоша.

і мовчить завзято. Мовчить др. Щ. і не відповідає на закид голословности, який я зробив єго твердженю про якість „свої причини“ Длугоша.

І на запит, чому ніяка з руских літописий не згадала про сю пісню (ст. 40—41), скоро она по думці д-ра Щ. є рускою піснею, не дає др. Щ. ніякої відповіді, не хоче уживати вже навіть своїх „хитрих“ аргументів про „егзотичність і популярність“, яким не повірив і др. *Копач*,¹⁾ ждучи одначе надурно „на дальші фактичні виясненя у тій справі.“

Що до слів д-ра Щ.: „А в інших реляциях про Грунвальдску битву рівнож чогось яснійшого і певнійшого не стрічає ся“ висловив я погляд (ст. 32), що др. Щ. сих „інших реляцій“ навіть не переглядав, скоро й Длугоша не бачив. Щоб моє твердженє не видалось голословним (хоч др. Щ. ні словом не заперечив сего), дам на те наглядний доказ.

Я згадував в своїй критиці (ст. 15), що Длугош до свого опису Грунвальдскої битви користував ся сучасним оповіданєм про неї п. з. „Cronica conflictus Wladislai regis Poloniae cum Cruciferis anno Christi 1410“.²⁾ Є се сучасне оповіданє, а автором єго був здаєсь якийсь духовний з обруженя Ягайла. Написане оно ще з кінцем 1410 р.³⁾ Отже ту на ст. 901 читаємо (подібно як у Длугоша), що Ягайло заохотив своє військо бесідою, почім оно по-

¹⁾ *Діло* 1906, ч. 160. Проф. *Яворский* в згаданій рецензії називає се твердженє д-ра Щ. „научним абсурдом“ (ст. 21). Згадаю ще, що в білоруцину „*Vogurodzicz-и*“ не вірить проф. *Грушевський*: *Ист. Укр.-Руси VI*, Київ-Львів 1907 ст. 365, нот. 3.

²⁾ Нове виданє єго в „*Monumenta Poloniae historica*“ т. II.

³⁾ *Zeissberg: Dziejopisarstwo polskie I*. ст. 244.

чало співати пісню „*Bogurodzicza*“ та кинулось до бою: „*Statimque cum fletu nimiaque efusione lacrimarum rex milites suos alloqui et hortari cepit*“. Тут подана бесіда короля до свого війська, а далше: „*His completis* (то є, коли король закінчив бесіду до свого війська), *omnes unanimiter cum fletu Boga rodzycza cantare ceperunt et ad bellum processerunt*.“ Річ ясна, що мова тут про польське військо Ягайла, до якого він промовляв.

Другу реляцію про се маємо в проповідях *Николая з Блоня* (під Варшавою), який був капеляном познанського єпископа Станіслава Цьолка (1428—37). З нагоди проповіді 15. липня, то є в річницю Грунвальдської битви, уважав він за відповідне втрунути до сеї проповіді уступ п. з. „*De magna strage alias o wyelgum ryobyczu*.“¹⁾ Тут (ст. 47) читаємо „*Ceterum processerunt Poloni se divine maiestati comittentes et sanctum Stanislaum invocantes, interimque inceperunt devote cantare bogwroczyca*.“

Сего др. Щ. або на очі не бачив, або зігнував свідомо, бо цитоване оно навіть в *Nehring*-а: „*Studia literackie*“ ст. 9—10, а др. Щ. знав прецінь *Нерінга*, бо цитує єго у себе на ст. 37.

Не можу поминути факту, що для д-ра Щ. як би не естувала в літературі „*Bogurodzicz*-и“ обширна праця, яку написав недавно знавець середновічних церковних відносин в Польщі, кс. проф. др. *Фіялек* п. з. „*Bogurodzica*.“²⁾ В ній дає кс. проф. *Фіялек* коротку критику теорії проф. *Брікнера*, появу пісні під Грунвальдом називає

¹⁾ *Zeissberg* I. ст. 243. Видане в „*Monum. Pol. hist.*“ т. IV.

²⁾ *Pamiętnik literacki* Lwów 1903, т. I. ст. 1—27, 163—191 і 353—378.

„okres drugi już historyczny“, доводить, що не в она навіть в битвах пісню воєнною, а релігійною. Покликує на *Брікнера*: *Kazania średniowieczne II.* (в *Rozpr. wydz. filolog.* т. XXIV, ст. 365) підносить, що вже проповідник Ян Сільван або Єронім з Праги, „wówczas ok. 1410 r. Norbertanin polski na dworze Władysława Jagiełły“ в одній зі своїх проповідей так казав: „Si aliquid volumus audire de dignitate istius diei et de natiuitate filii Dei, dicamus hanc *orationem* devotis cordibus: Bogarodzicza“. Покликує на „zbiorek kazań“ 1462 р. (у *Брікнера* *Liter. religij. w Polsce średniow. I.* 155), де сказано, що сю пісню „dawno ojcowie święci (то є єпископи або монахи) ułożyli“ і доводить, що ця традиція доводить церковного характеру пісні. Згадує про антифон бенедиктинського монаха *Ноткера* († 912), який черпав до него текст і мелодію („*media vita in morte sumus*“) з грецького „офіціум літанійного“ [„*in diversas processiones (litas) et vigiliis supplicationum*“] в яким „*tkwi ostatecznie choć nie bezpośrednio treść pierwszej zwrotki naszej Bogurodzicy*“. Підносить, що до розвідки Поліньського, з якої користав др. Щ., вкратило ся „*bardzo wiele plewy historyczno-liturgicznej*“¹⁾.

Згадує і про „*nieoceniony dla nas, chociaż nędzny fabrykat dokumentu z r. 1386. sporządzony w Krakowie 1521. r.*“ Підносить, що „*mieszcząca się w nim wzmianka o Bogurodzicy jest uboczną i z główną treścią i celem*

¹⁾ В найновіших часах *Chybiński*: *Bogurodzica pod względem historyczno-muzycznym*, Kraków 1907 виказує, що студія Поліньського (на якій під зглядом музичним опер свої висновки др. Щурат) не має ніякої вартости. Тут цитує він свою рецензію на сю студію, печатану деінде.

fałszerstwa w zupełnie luźnym pozostaje w związku, stąd nie mała jej dla nas waga“.

Дальше пише, що хочай би обовязок сьпівати сю пісню в костелі Всіх Сьвятих в Кракові повстав доперва в часах Лаского, то „przynajmniej w owym czasie (to є 1386 р.) istniał on już gdzie indziej i że określenie powyższe i rozumieie Bogurodzicy jako średniowiecznej pieśni kościelnej, stojącej na równi z prozą mszalną, jest już tutaj ustalone“.

З того згляду такий знаменитий видавець історичних актів проф. *Пекосіньскій* (на якого авторитет др. Щурат поєбликуєсь в своїй полеміці) умістив сей документ (хоч він і фальсифікат) в „Codex dipl. Pol. Min.“ т. IV.,¹⁾ а др. *Прохаска*, рівнож знаменитий історик і видавець актів (якого авторитет др. Щурат признає) оцінюючи згаданий кодекс в „Kwartalnik-y histor.“ 1906, зош. 4, уважає звістку про пісню „Bogurodzicza“ в 1386 р. яко „źródłowo stwierdzony fakt“ (ст. 709), а в приватній розмові пояснив мені, що хоч документ є фальсифікатом, то одначе звістка про згадану пісню винята неперечно з якогось старого документу або записки з тамтих часів, бож фальсифікаторам ходило тільки о сфальшованє самого наданя, а фальшувати звістку про сьпіванє „Bogurodzicz-и“ не мали ніякого поводу.

Зверну тут принагідно увагу на фейлетон „Діла“ (1907 р. ч. 77.), де якийсь безіменний автор, сховавшись за „три зьвіздки“, взяв ся до справи автентичности згаданого документу з 1386 р. і пише, що „оба згадані польські

¹⁾ Cracoviae 1905.

учені проф. др. Пекосіньскі й др. Прохаска навіть не підозрівали, що прийнятий ними за добру монету документ, се — фальсифікат найчистійшої води, як се ще перед 30 (трийцять!) роками доказали самі польські учені проф. Ліске та Нерінг.¹⁾ Що одначе др. Прохаска не уважає цілого сего документу автентичним, згадав я висше. А фейлетоніст з „Діла“, знаючи рецензію д-ра Пр. на „Kodeks małop.“ повинен був знати і те, що др. Пр., колиб і не знав самої праці Ліскового (на що сей фейл. доказів не дав), то знав про неї і про те, що документ з 1386 р. є фальсифікатом, зі згаданої праці кс. проф. Фіялка, де про се широко говорить ся, а яку в своїй рецензії др. Пр. цитує на ст. 710. Др. Пр. не потребував отже „не підозрівати“ в сім документі фальсифікату і не потребував єго брати „за добру монету“. Ріжниця тільки та, що др. Прохаска надто багато мав до діла з фальсифікатами і знає надто добре засади середновічної дипломатики, зате фейлетоніст з „Діла“, замість писати голословно, що др. Пр. не знав праці Ліскового²⁾ й тому взяв фальсифікат за добру монету, повинен був перше познакомитись з засадами дипломатики і довідатись, що й в найлихшим фальсифікаті не все мусить бути пофальшоване й що нераз там міститься звістка незвичайної історичної вартости. Якраз таку вартість признає др. Пр. звістці про пісню „Wogurodzicza“

¹⁾ До річи зауважу, що Нерінг не доказує нічого, а покликаєсь просто на розвідку Ліскового.

²⁾ Др. Прохаска заявив мені, що працю про автентичність документу з р. 1386 писав він спільно з проф. Ліске. (Як звісно проф. Ліске був директором краевого Архіву у Львові, а др. Прохаска є там ще з часів Ліскового віцедиректором).

(те саме і кс. проф. Фіялек), хоч і сам документ в основі признає фальсифікатом. — Др. Пр. звертав мою увагу й на те, що позаяк „ціле польське військо“ сьпівало сю пісню 1410 р. (як се наче на долини стоїть у Длугоша і в інших реляціях), тож річ очевидна, що й перед так незначним протягом часу, як 24 роки, мусіли її в Польщі сьпівати (1386 р.) а знов річ неможлива, щоб Литовці, охрещені 1386 р., всі вміли сю „православну“ пісню в чужій мові вже 1410 р., як хоче др. Щурат.

Кождий безсторонний чоловік може наглядно переконатись з сего, що полеміка др. Щ., звернена против мене, се не якась наукова полеміка, оперта на наукових аргументах, — а проста „Spiegelfechtereі“, вичислена на людий, не сьвідомих правдивого стану річи, яка має на ціли не дослід правди, а здіскредитоване фальшом і неправдою мене, хоч я не з якихсь особистих зглядів, а в інтересі історичної правди старав ся виказати єму хиби єго історичних висновків. Априорність гадки, яку д-рови Щ. закинено справедливо в славянським семінари проф. Ягіча у Відни,¹⁾ не дозволила єму справи розважити холодно, а звела єго на дорогу фальшів і неправди.

Львів, в марті 1907 р.

Д О Д А Т О К.

До справи достовірности оповідання про Грунвальдску битву
в т. зв. літописи Биховця.²⁾

З нагоди рецензії праці д-ра Щурата висловив др. *Копач* таке бажанє: „А що до того, хто більше

¹⁾ гл. *Руслан* 1907, ч. 33.

²⁾ *Руслан* 1908, ч. 40—41.

достовірний: Длугош чи автор літописи (Биховця), треба би властиво наперед що йно перевести докладну студию в цілости.⁴¹⁾ Отже в додатку до моїх повисших заміток в справі „Вогуродзіс-и“ й достовірности Длугоша та літописи Биховця, хочу зайняти ся ще ближе справою достовірности самого оповідання про Грундвальдську битву в літописи Биховця. Що до справи достовірности Длугошевого оповідання про сю битву, то бажане д-ра Копача вже давно сповнене. Крім старших і загальних праць, які займали ся сею битвою і єї жерелами, нпр. *Voigt: Geschichte Preussens*, *Narbutt: Dzieje narodu Litewskiego*, *Szajnocha: Jadwiga i Jagiełło*, *Caro: Geschichte Polens*, Грундвальдська битва має вже цілу серію спеціальних монографій. Поминувши працю *Келера*,²⁾ який займав ся сею битвою головно під зглядом тактично-військовим, появили ся про Грундвальдську битву по черзі праці: *Тунерта*,³⁾ *Барбашева*,⁴⁾ *Гурского*,⁵⁾ *Закшевского*⁶⁾ і найновійша *Гевежера*.⁷⁾

1) *Діло* 1906, ч. 160. „Сензацийне твердження.“

2) *Köhler: Die Entwicklung des Kriegswesens u. der Kriegsführung in der Ritterzeit. II*, Breslau 1886.

3) *Thunert: Der grosse Krieg zwischen Polen und dem Deutschen Orden 1410 bis 1 Februar 1411. (Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins. Heft XVI.) Danzig 1886.*

4) *Барбашевъ: Танненбергская битва. (Журн. Мин. Нар. Просв. 1887, кн. XII).*

5) *Górski: Bitwa pod Grunwaldem. (Biblioteka Warszawska 1888, т. III).*

6) *Zakrzewski: Bitwa pod Grunwaldem. (Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego, т. XVII, з. 2.) Poznań 1890.*

7) *Heveker: Die Schlacht bei Tannenberg. Berlin 1906.*

Всі ті автори згідно стверджують, що поминувши деякі дрібніші жерела, найважнішими, ба, можна сказати, одинокими достовірними жерелами до історії Грунвальдської битви є Длугош і *Cronica conflictus*.¹⁾ Студії згаданих авторів ставлять опис Грунвальдської битви у Длугоша незвичайно високо, а Длугош, підданий науковій критиці, за кожним разом вийшов з сеї проби побідно²⁾. Будоб отже лишнім, колиб я мав сею справою наново займатися, відсилаю проте цікавих (між ними й д-ра Копача) до згаданих праць. Інша річ з оповіданем в літописи Биховця. Се оповіданє, яко зовсім безвартісне, всі історики доси загально ігнорували й ігнорують дальше. Одначе в новіших часах підніс єго велику „достовірність“ і „плястику“ др. Щурат. А що ніхто не старався ще виказати основно фантастичности сего оповіданя, тож я словняю бажанє д-ра Копача.

Вже в своїй критиці праці д-ра Щурата (ст. 10 — 11) підніс я, що автор згаданого оповіданя в літописи Биховця подає для Грунвальдської битви зовсім *хибну дату*, бо замість 1410 р. подає він після числення від сотворення світа рік 6921, а від Р. Хр. 1412 р. Ся дата походить очевидно з *мутної традиції* і тому вже навіть без інших *хибних фактів*, які низше піднесу, се оповіданє в літописи Биховця тратить право на достовір-

¹⁾ *Тунерт*. ст. 93 — 104; *Барбашев* ст. 151, 174 і 184 — 193; *Гурский* ст. 3 — 4; *Закшевский* ст. 13; *Гевекер* ст. 9 — 12. Сей останній німецький історик Грунв. битви вважає Длугоша яко „die wertvollste Quelle“ (ст. 10) для сеї битви.

²⁾ Пор. ще рецензії *Прохаски* в *Kwart. hist.* 1888 ст. 153, 1889 ст. 340 — 1. і 1908 ст. 121.

ність, тим більше, що є оно, як виказав вже Тіхоміров, наскрізь *тенденційне*¹⁾. Але перейдім до інших фактів.

І так літопись Биховця подає, що в Ягайловім війську був „найвисшим“ гетьманом „pan Sokoł Czech,“ „дворним“ гетьманом „pan Spytok Spytkowicz,“ а в Витовтовім війську „старшим“ гетьманом був „kniaź Iwan Zedewid, brat Jagoułow u Witoltow“, „дворним“ гетьманом „pan Jan Gasztolt“. Коли они, як оповідає ся літопись, погинули, влетівши в ями, викопані Німцями під Дубровном, Ягайло іменував гетьманом пана Спитка, а Витовт пана Яна Гаштовта.²⁾ Всі ті факти, які подає літопись Биховця, є *видумані й не мають найменшої історичної основи*. І так ніяке сучасне жерело не пише про подібний нещасливий випадок під Дубровном, противно знаємо з тих жерел. що якраз польське військо вславило ся 13. липня 1410 р. здобутом Дубровна (Gilgenburg), де станув опісля польський табор.³⁾ Дальше Чех Сокол *не був ніяким гетьманом польського війська*, а був лише *начальником чеських наємників*, котрих припровадив, подібно, як Збиславко доводив моравськими наємниками.⁴⁾ Польське військо не мало взагалі до 9 липня ніякого вождя і доперва тоді іменував Ягайло *начальним вождом краківського*

1) Гл. про се в моїй критиці ст. 9 — 10.

2) *Narbutt*: *Pomniki* ст. 39 — 40.

3) Пор. *Гурский* ст. 243 — 4; *Гевекер* ст. 21 — 22. Сама битва відбула ся між Грунвальдом а Танненбергом, а не під Дубровном як хибно подає літопись Биховця.

4) *Барбашев* ст. 171; *Гурский* ст. 235 і 380.

мечника, Зиндрама з Машкович.¹⁾ Так само Спитво не був ніяким дворним ані найвищим гетьманом, а доводив лише 9-ою хоругвою польського війська.²⁾ Що до литовського війська, то сучасні жерела подають згідно яко одинокого вождя самого Витовта.³⁾ Щож до литовських гетьманів, поданих літописю Биховця, то годить ся передовсім замітити, що достоїнство „великого і дворного“ гетьмана *появляє ся доперва в XVI ст.* і в ніяких сучасних жерелах нема найменшої згадки про єствованє сего достоїнства в XV ст., а тим самим факт, поданий літописю Биховця про „старшого“ гетьмана князя Жєдивида і „дворного“ гетьмана Гаштовта *не має ніякої історичної основи.*⁴⁾ Історично ствердженням є, що Іван Гаштовт, який в Городлі 1413 р. прийняв герб Габданк, був в р. 1430 — 1 тільки дворним маршалком.⁵⁾

Як „достовірним“ є оповіданє літописи Биховця про Грунвальдську битву, посьвідчить слїдуючий факт. А іменно сей князь Іван Жєдивид, брат Ягайла і Витовта, який мав бути старшим гетьманом литовського війська і по словам літописи згинув в ямі, викопаній Німцями,

¹⁾ *Тунерт* ст. 48; *Барбашев* ст. 174; *Гурский* ст. 239; *Гевекер* ст. 19 — 20. Про Зиндрама гл. *Fedorowicz: Dostojnicy i urzędnicy świeccy województwa krakowskiego* (Archiwum komisji historycznej Akad. Um., Kraków 1898, ст. 94).

²⁾ *Гурский* ст. 380.

³⁾ *Тунерт* ст. 52; *Барбашев* ст. 174; *Гурский* ст. 239.

⁴⁾ *Wolff: Senatorowie i dygnitarze W. X. Litewskiego.* Kraków 1885, ст. 148, 154 і 159.

⁵⁾ *Boniecki: Poczec rodów w W. X. Litewskiem w XV i XVI w.* Warszawa 1887, ст. 56.

є особою зовсім фантастичною, видуманою літописцем.¹⁾ Бачимо з сего, що автор оповідання про Грунвальдську битву в літописи Биховця не лише приписує деяким учасникам сеї битви достоїнства, яких они ніколи не займали і яких в тім часі ще не було, але й подає яко учасників сеї битви особи, які в історії ніколи не єстеували!

Сего будоб вже досить на доказ „достовірности“ оповідання літописи Биховця. Займати ся критикою опису самої битви в тім оповіданю, будоб стратою часу. Хтож хоче переконатись про єго фантастичність і в тім згляді, най загляне до цитованих мною спеціальних монографій сеї битви, де найде єї критичний опис на основі сучасних жерел. Зверну увагу ще тільки на два фантастичні факти в оповіданю літописи Биховця.

В сїм оповіданю сказано, що після битви повідривано трупам Великого Магістра й всіх комтурів борода та що половину тих борід, а також половину здобутих хоругов, забрали Поляки на краківський замок до церкви св. Станіслава, а половину Литовці до Вильна рівнож до церкви св. Станіслава.²⁾ Отже що до хоругов, то здобуто їх під Грунвальдом 51 і всі 51 хоругов забрали Поляки до Кракова. Ті хоругви описав опісля Длугош в своїм творі п. з. „*Banderia Prutenorum*“, до якого додані вірні ілюстрації тих хоругов, зладжені малярем Дурінком, заходом самого Длугоша. Не було їх отже 102, як би виходило з оповідання літописи Биховця й тому історики, з огляду на сучасні жерела, відкидають сю

1) *Wolff*: *Ród Gedimina*. Kraków 1886. ст. 81; *Грушевський*: *Історія Укр.-Руси IV, 2 вид.* Київ-Львів 1907, ст. 513 — 14.

2) *Narbutt*: *Pomniki* ст. 40.

звістку рішучо.¹⁾ Щож до другого факту, начеб то Вел. Маг. і комтурам пообдирано бороди, то історично ствердженим фактом є, що Хрестоносців, які полягли в Грунвальдській битві, похоронено з честю разом з Поляками, а тіло Вел. Маг. на приказ самого Ягайла віднайдено на поли битви, одіто в порфіру й відіслано з почесністю до Остероде, а з відси до Марієнбург'а.²⁾ І не тільки найновіший німецький історик Грунвальдської битви, *Гевекер*, назвав сю звістку про бороди Хрестоносців *байкою*,³⁾ але ще передше *Шайноха* в статі п. з. „*Brody Krzyżackie*“ виказав основно, що се звичайна *байка* і що причинило ся до витвореня єї.⁴⁾

Так у властивім сьвітлі виглядає „плястика“ і „достовірність“ оповіданя літописи Биховця про Грунвальдську битву.

Берлін, в лютім 1908.

1) пор. *Strehlke* у в ступі до Длугошевої „*Banderia Prutenorum*“ в *Scriptores rerum Prussicarum* IV. Leipzig 1870, ст. 9—10. *Гевекер* ст. 28 припускає, що було 55 хоругов в битві і з тих 4 уратували Німці.

2) *Тунерт* ст. 57—8; *Барбашев* ст. 180; *Гурский* ст. 391; *Гевекер* ст. 57.

3) *Гевекер* ст. 57, нот. 3.

4) *Szajnochа*: *Szkice historyczne* I. Warszawa 1881 ст. 129—137.

Жигимонт Кейстувович, князь Новгородка лит.¹⁾

(Причинок до его біографії до 1432 р.).

Запис вел. князя литовського Витовта з 18. січня 1401 р., в яким він призначив по своїй смерті братови Жигимонтови половину Новгородка лит. з приналежностями, дав тим історикам, які сею справою займалися, повід до твердження, що Жигимонт ще за життя Витовта мав в посіданю записані собі добра (деякі навіть думали, що цілий Новгородок). Сій справі присвятив я спеціальну статю,²⁾ а крім сего узгяднив її в своїй монографії Жигимонта Кейстувовича.³⁾ Супроти виразних слів в Витовтовій грамоті „post decessum nostrum deputamus“ з одної сторони, а поглядів згаданих істориків з другої, я пробував дати відповідь на слідуєчі питання: 1. Чи Жигимонт зараз таки 1401 р. обняв в посіданє записані собі добра? 2. Чи може пізніше (ще за життя Витовта, або по его смерти)? 3. Чи може

¹⁾ *Руслан* 1906, ч. 92—95. Сю монографійку цитує проф. *Грушевський*: *Історія України-Руси IV* (2. вид.) Київ-Львів 1907, ст. 477.

²⁾ *Руслан* 1905, ч. 134; *Історичні причинки* ч. 5.

³⁾ *Жигимонт Кейстувович*, вел. князь лит.-руський ст. 14—16. *Zygmunt Kiejstutowicz*, książę Starodubski ст. 19—22.

їх зовсім ніколи в своїм посіданю не мав? На основі печатю оголошених документальних і літописних звісток дійшов я до висновку, що Жигимонт мимо запису *ніколи* Новгородка лит. *не мав своїм посіданю*.

Тимчасом вже після напечатаня моєї монографії про Жигимонта вийшов IV-ий том „Малопольського кодексу“, в яким під 1412 р. згаданий „*Pascho heres de Staszow, procurator illustris principis domini Sygysmundi, Dei gracia ducis de Nowogrodek*“.¹⁾

На сей факт звернув мою увагу др. *Прохаска* в вельми прихильній рецензії моєї монографії, поданій в „*Kwartalnik-u historyczn-im*“ з 1906 р. (зощ. 1 і 2, ст. 339—345). Що до мого погляду на справу Новгородка лит., робить сей учений таку увагу (ст. 345).

„*Otóż co do tego ostatniego nadzwyczaj pilnie i z mudnie zestawionego dowodu, musimy stwierdzić omyłkę autora na podstawie publikacyi, wyszłej dopiero po okazaniu się w druku monografii p. B.*“ Цитуючи згадану звістку „Малопольського кодексу“, пише др. Пр. дальше: „*Z czego wypływa wniosek, że w tym roku już posiadał Zygmunt księstwo nowogrodzkie, pewno jakąś znaczną część tegoż — i że przeto dowodzenie autora na str. 15, tudzież w powołanym artykule temu przedmiotowi spornemu poświęconym, jakkolwiek świadczy o wielkim zapale w dążeniu do wyśledzenia prawdy, jest jednak w rezultacie błędnem*“.

¹⁾ *Piekosiński*: Codex diplomaticus Poloniae minoris IV. ч. 1131, ст. 134. (Monumenta mediae aevi hist. XVII, Cracoviae 1905.) Імя „*Sygysmundus*“ можна умістити між зібраними мною варіантами імени Жигимонта. *Жур. Кейст.* Дод. I-ий ст. 120.

На се я відповім: мій погляд супроти згаданої звістки хибний тільки в частині; решта доказів має й далі своє значіння і мої висновки треба лиш дещо змодифікувати.¹⁾

В 1412 р. згадується Жигимонт як князь Новгородка лит. З сього ще однак не виходить, щоб Жигимонт мусів мати в посіданю Новгородок перед тим роком і щоб в єго посіданю остав він і на даліше, то є після 1412 р. Зберім звістки про Жигимонта від хвилі Витовтового запису 1401 р. аж до 1412 р., в котрім то році виступає Жигимонт як князь Новгородка. На основі деяких жерельних даних можна припускати з певною правдоподібністю, що перед 1412 р. Жигимонт в Новгородку не княжив. І так Длугош, який в пізніших роках при кожній нагоді називає Жигимонта князем Стародубським (під р. 1428 як оден з учасників походу Витовта на Новгород Вел. згаданий у него „*Sigismundus Starodubensis*“;²⁾ під р. 1432 в описі перевороту на Литві називає Длугош Жигимонта „*Dux Sigismundus Starodubsky*“),³⁾ описуючи похід Литовців до Прус 1409 р. подає тільки, що Витовт післав там на їх чолі „*germanum suum Ducem Sigismundum*.“⁴⁾ Колиб Жигимонт вже тоді був

¹⁾ В *Записках Наук. Тов. ім. Шевченка* 1907 т. 75 (Наукова хроніка) ст. 132—135 подав пок. Бучинський свої замітки до сеї моєї статі. Уваги до сих заміток, як і до цілої рецензії моєї праці про Жигимонта, поданої Бучинським в тім томі „Записок“ (ст. 132—142) сподіюсь зробити в осібній статі, тож тут ніяких поправок до сеї статі не роблю.

²⁾ *Historia Polonica* (ed. Przeździecki) IV. ст. 365.

³⁾ *ibid.* ст. 479.

⁴⁾ *ibid.* III, ст. 588.

князем Новгородка, то Длугош певно не був би залишив подати, що таку важну місію дістав і, як відомо, з великим успіхом довершив „*Sigismundus dux Nowogrodensis*“, як пізніше додавав все назву „*Starodubensis*“, тим більше, що тамтой титул о много був важнійший, чим пізнійший титул князя Стародубського. Що важнійше, ще 11. лютого 1411 р. підписав Жигимонт Торунський мир лише яко „*Sigismundus dux Lithwaniae.*“¹⁾ Се моглоб доказувати, що відповідно до слів „*post decessum*“ в грамоті Витовта, Жигимонт не зараз обняв в посіданє записані собі добра, а обняв їх доперва около 1412 р. серед близше незнаних обставин і тому яко князь Новгородка до 1411 р. включно нігде не виступає. На Длугошу можна тут опертись тільки яко на „*argumentum a silentio*“. Стійнійшим доказом є тут підпис самого Жигимонта, хоч і він не так певний (пор. низше про Михайлушка Жигимонтовича, який заряджуючи з дозволу батька Троцекою батьківщиною, підписуєсь лиш „*dei gracia dux Lithwanie*“). Длятого я погляд що до князюваня Жигимонта в Новгородку лит. перед 1412 р. ставлю тут тільки гіпотетично з огляду на звістку з 1412 р. і в сей спосіб модифікую свій погляд, висловлений деінде.

Тепержеж приступаю до розгляненя квестії князюваня Жигимонта в Новгородку по р. 1412. До сего маю дуже важний доказовий жерельний матеріал. На єго основі можна твердити, що від 1422 р. Жигимонт не був вже князем Новгородка, бо в Мельненськїм мирі 27.

¹⁾ *Lewicki*: Codex epist. saec. XV. II, Cracoviae 1891 ч. 35, ст. 42; пор. мої уваги *Жур. Кейст.* ст. 12, нот. 5; *Zygm. Kiejst.* ст. 17, нот. 2.

вересня 1422 р.¹⁾ виступає він тільки з підписом „Sigmundus, dux Starodubensis“. Від сего часу згадуваний він вже все у Длугоша (під рр. 1428 і 1432), як то я в горі підносив, тільки яко князь Стародубский. Не тому, що Стародуб „zagłuszył“ Новгородок, як думає *Бартошевич*,²⁾ бо Новгородок був далеко важнішою позицією, чим Стародуб, прийнялась для Жигимонта назва Стародубского, а тому, що діставши Стародуб, Новгородка він вже не мав в своїм посіданю.³⁾ Тільки на тій основі зрозуміле се, що Витовт надав своїй жінці Юліяні в доживотє 1. цвітня 1428 р. не то половину Новгородка, записану Жигимонтови, але „*terram castrumque Nowogrodek Lithwanicum, cum toto districtu Nowogrodensi,*“⁴⁾ а сеж знов служить яко доказ, що Жигимонт Новгородка в тім часі вже не мав. Що більше, в р. 1430 був з рамени Витовта Петро Монтигiрдович *намісником* Новгородка лит.,⁵⁾ отже не міг там бути рівночасно удільний князь.

Годить ся тут піднести сю обставину, що звістка з 1412 р. про князюване Жигимонта в Новгородку дає

¹⁾ *Dogiel: Codex dipl. Pol. et Lit. IV. Vilnae 1764. ст. 114.*

²⁾ *Encyklopedia Powsz. (Orgelbranda) XXVIII, Warszawa 1868 ст. 829.*

³⁾ Про причини надання Жигимонтови Витовтом Стародуба гл. *Жиг. Кейст. ст. 17.; Зигм. Кiejст. ст. 23.* Мабуть по наданю Стародуба відібрав Витовт Жигимонтови записану половину Новгородка.

⁴⁾ *Codex ep. Vitoldi (ed. Prochaska) Cracoviae 1882, ч. 1321, ст. 794.*

⁵⁾ *Wolff: Senatorowie i dygnitarze W. Ks. Litewskiego. Kraków 1885, ст. 34.* Намісником Новгородка лит. був Монтигiрдович ще й опісля за часів Жигимонта яко вел. князя пор. *Жиг. Кейст. Дод. Ш-ий, ст. 131.*

можність певнійше означити час надання єму Стародуба Витовтом. Не між 1408 а 1411 р.¹⁾ дістав Жигимонт Стародуб, а доперва десь між 1412 а 1422 р., бо 1412 р. виступає він ще тільки яко князь Новгородка лит.

Пригляньмо ся ближше тій звістці з 1412 р., поданій в IV. т. „Малопольського кодексу.“ Є се документ з датою „Краків, 9. мая 1412 р.“ Печатаний з пергаминового оригіналу, при яким тепер брак печатки. Документ що до автентичности не підлягає ніяким сумнівам. Виставив єго „Pascho heres de Staszow, procurator illustris principis domini Sygysmundi, Dei gracia ducis de Nowogrodek,“ розсуджуючи „*ex commisione et mandato ipsius domini ducis*“ справу між шляхтичем Рафаїлом „de Mosczenicze“ і Яном Пліхтою солтисом „de Jodlowca“ (в бохеньскім повіті) ізза солтиства в Йодлівці. Свою інгеренцію мотивує Паско ще в сей спосіб: „ego vero Pascho volens iusticiam facere, descendi Cracoviam“.

Жигимонта зове Паско „з Божої ласки князем Новгородка.“ Що до Новгородка, то певно мусів мати Жигимонт 1412 р. в своїм посіданю лиш записану собі 1401 р. „*medietatem Nowogrodek,*“ а крім сего „*in eodem Now. quatuor curie... cum ipsarum pertinenciis, que quondam ad Grodno pertinebant: Astaschina maior et Ast. minor, Senno et Raycze. Castrum Hoymi, locus Rayczhicza et districtus Czyczisk, distr. Woda, curia que iacet in Granowach.*“²⁾ Др. Прохаска замічає в згаданій рецензії, що 1412 р. мав Жигимонт „*певно*

¹⁾ Пор. *Жур. Кейсм.* ст. 17; *Zygm. Kiejst.* ст. 22—23.

²⁾ *Codex ep. Vit.* ч. 233.

jąkaś znaczną część“ Новгородского князівства. Щоб мав цілий Новгородок, на се нема жерельних доказів і се противилоб ся записови з 1401 р.

Що знов до сего Паска, дідича Сташова,¹⁾ який виступає в згаданій висше справі яко „procurator“ Жигимонта з порученя останнього, то сю річ треба хйба так розуміти, що се був „повновласник-завідатель“ дїбр Жигимонта та заряджував єго „данинами,“ які Жигимонт міг мати, подїбно як пр. Свитригайло,¹⁾ також в краях польської Корони, не виключаючи можливости, що заряджував сей Паско також добрами Жигимонта в Новгородскім князівстві. Згадане солтиство Йодлівка в бохоньскім повіті могло бути одною із таких данин Жигимонта (певно були тут сільні жупи) й тому в спірній справі післав він для розсудженя свого прокуратора. В противнім разі тяжко булоб зрозуміти се висиланє Паска до чужого краю „ex commissione et mandato“ самого Жигимонта. Для біографії Жигимонта до 1432 р. се дуже цікаве.

В документі Паска з 9. мая 1412 р. виступає Жигимонт Кейстutowич яко князь Новгородка. Годить ся тут звернути увагу на се, що справа запису Новгородка на річ Жигимонта анальогічна з пізнїйшою справою запису Трок на річ Михайлушка Жигимонтовича. Витовт записує 18/І. 1401 р. Жигимонтови половину Новгородка, але дістати єго мав Жигимонт „post decessum“ Витовта. До 11. лютого 1411 р. Жигимонт мабуть на

¹⁾ Се або село над Вислою, козеницького повіту, або місто судомирського повіту. *Słownik geograficzny*, XI. ст. 286.

²⁾ *Грушевський*: Історія України Русь IV, ст. 194 — 5 і 453 (2 вид. ст. 226). Тут про держави Свитр. в Галичині.

тій основі не мав ще Новгородка в своїм посіданю, бо підписаний в тім році, як висше згадано, ще тільки яко „dux Lithwaniae.“ Мимо услівя „post decessum“ є одначе Жигимонт 9. мая 1412 р. „Dei gracia dux de Nowogrodek.“ В городеньскім актї з 15. жовтня 1432 р. призначає знов Жигимонт Троки „post nostrum decessum“ свому синові Михайлушкови (се повторене в актах з 20/I. 1433 і 27/II. 1434 р.)¹⁾. Михайлушко підписуєсь зараз 18. жовтня 1432 року тільки „Dux Lithwaniae“.²⁾ Мимо сего вже 7. лютого 1435 р., хоч і підписуєсь рівнож тільки „Dei gracia dux Lythwanie,“ надає Михайлушко Жигимонтович своїй жінці Евфемії в доживоте з записаної собі батьківщини Берестє, Каменець лит., Слонім і Волковийск³⁾, а запис сей затверджує тогож таки дня сам Жигимонт⁴⁾. Се доказ, що Михайлушко мав вже 1435 р. у власнім заряді записану собі батьківщину⁵⁾, а право заряджувати нею ще за життя батька дістав, розумієсь, від самого Жигимонта. Не підписуєсь вправді яко „dux Trocensis“ може з огляду на се, що Троки були улюбленою резиденцією єго батьва⁶⁾, а може тримаючись запису, позаяк Троки мали дістатись єму у властиве посіданє доперва по смерті Жигимонта. Те саме могло бути й із Жигимонтом. Михайлушко мимо слів

1) *Жиг. Кейст.* Appendix I, ч. 1, 3, 4.

2) *ibid.* ч. 2.

3) *Cod. ep. saec.* XV. II, ч. 232. Що до Каменця, гл. *Жиг. Кейст.* ст. 72, нот. 6.

4) *Cod. ep. saec.* XV. II, ч. 233.

5) Підносить се *Kopystiański*: *Książę Michał Zygmuntowicz* (*Kwart. hist.* 1906, 1 і 2, ст. 98).

6) пор. *Жиг. Кейст.* Дод. II-ий (інтінерар Жиг.) ст. 121 — 3.

„post decessum“ в записі з 1432 р. розпоряджає своєю батьківщиною ще за життя батька. Жигимонтови записано в 1401 р. половину Новгородка рівнож „post decessum,“ але яко князь Новгородка виступає він 1412 р., заряджуючи ним, очевидно також з дозволу брата Витовта, ще за єго життя. Чи він підписувавсь сам „Dei gracia dux de Nowogrodek,“ як єго називає Паско, на се доводів не маємо. Підписатись 11. лютого 1411 р. тільки „dux Lithwaniae“ міг він одначе маючи навіть вже Новгородок, подібно, як се було з Михайлушком. З того згляду я в горі не дуже велику вагу клав на сей аргумент contra посідання Новгородка перед 1412 р.

Що до слів „post decessum,“ то, як з всего виходить, мають они хиба тільки таке значінє, що лише записані добра, а більше нічого з вел. князівства Литовсько-руського, мали дістати ся інтересованим (як Жигимонтови, так і Михайлушкови) по смерти записуючого, не виключаючи також можливости, що записуючий міг дати інтересованим право користуватись записаними добрами ще перед часом, то є за свого життя (так було з Жигимонтом і з Михайлушком.) З сего згляду не приписую вже апеляції прокуратора польского короля на соймі в Норимберзі 1430 р. того значіня, як се робив я попередно, бо очевидно сей прокуратор держав ся стисло акту з 1401 р., не входячи що до самого запису у внутрішні справи вел. князівства в теперішности і не звертаючи уваги на се, що Жигимонт ще таки за життя Витовта мав в своїм заряді Новгородок лит. та що 1428 року мала цілий Новгородок Витовтова жінка.

Се одначе не відкопує мого твердження, що ще таки за життя Витовта Жигимонт покинув Новгородок зовсім

і єго дістала Витовта жінка, а сам Жигимонт засів на пограничу Литви й Москви, в Стародубі.

Зберім тепер разом результати наших дослідів.

1. На основі звістки Длугоша під 1409 р. і підпису Жигимонта 11/II. 1411 р. можна припускати, що від 1401 до 1411 р. Жигимонт князем в Новгородку лит. мабуть не був (се твердженє ставлю більш гіпотетично, бо цілком певних доказів на се нема.)

2. На основі звістки з 9. мая 1412 р. треба прийняти, що около сего року дістав Жигимонт в посіданє записану собі 1401 р. половину Новгородка з приналежностями і заряджував нею за дозволом Витовта ще за єго життя, як пізнійше Михайлушко Жигимонтович Троцькою батьківщиною ще за життя Жигимонта, за дозволом останнього.

3. Між 1412 а 1422 р. дістав він Стародуб, а перестав бути князем в Новгородку, бо

а) 1422 р. підписаний тільки яко князь Стародубский.

б) 1428 р. цілий Новгородок з округом дістала Витовтова жінка.

в) 1430 р. був в Новгородку Витовтів намісник.

г) Під 1428 і 1432 р. Длугош називає Жигимонта тільки князем Стародубским.

4. З документу з 9. мая. 1412 р. можна догадуватись, що Жигимонт мав якісь держави в краях польської Корони (тут пр. Йодлівка).

Як бачимо, князем Новгородка лит. Жигимонт був, але тільки до часу, а переставши ним бути, ще за життя Витовта зістав князем Стародубским та яко князь Стародубский засів в 1432 р. на великокняжім литовськім столі.

Мнине введене інквізиції на Литві 1436 р.¹⁾

Дехто з істориків приписує великому князеви литовско-руському Жигимонтови Кейстutowичеви введене інквізиції на Литві 1436 р. й звязує се з мнимим прослідованем православних на литовській Русі.

Нарбут підносить, що на Литві введено інквізицію 45 літ скорше, чим в Іспанії, хоч додає, що „nie mamy jednak żadnych wyraźnych śladów w dziejach, aby ten środek prócz postrachu, co gorszego zrobił na Litwie, albo na Rusi litewskiej“.²⁾ *Коялович* каже рівнож, що інквізиція мала свій початок на Литві й випередила західньо-європейську інквізицію „слишкомъ на тридцать лѣтъ“.³⁾ Подібно пише *Чистович*: „Испанская инквизиция учреждена въ 1479. г.; слѣдовательно 43. года позже литовской“.⁴⁾ *Брянцев* видумав навіть спеціальну грамоту Жигимонта, якою ніби-то останній вводив інквізицію на

¹⁾ *Руслан* 1905. ч. 135. Сей епізод війшов опісля в скороченю в мою монографію „Жигимонт Кейстutowич“ ст. 112—113.

²⁾ *Narbutt*: Dzieje narodu Litewskiego, VII. Wilno 1840 ст. 205.

³⁾ *Кояловичъ*: Лекції по історії Західної Росії ст. 169—70 (під рукою в мене видане Москва 1864).

⁴⁾ *Чистовичъ*: Очеркъ історії западно-руської церкви I, С Петербургъ 1882. ст. 53.

Гуситів на Литві, (в тій справі ніякої грамоти Жигимонта нема) додаючи одначе, що „дѣйствіе ея (інквізиції) прежде всего обрушилось на русскихъ, православныхъ.“¹⁾ Навіть в найновіших часах *Любавский* (в своїй рецензії на *Ярушевича*: Ревнитель православія князь Конст. Ив. Острожский etc.) хоч і противить ся гадці, начеб то Жигимонт переслідував православних, то одначе є тої гадки, що інквізицію введено на Литві на Гуситів.²⁾

На ділі нічого властиво такого на Литві не було, хоч сей факт, як бачимо, піднесено навіть до універсального значія. Звістку про інквізицію на Литві, очевидно хибну, находимо лиш у польского історика XVII ст. *Кояловича*. Він пише іменно, що король Володислав III. „quod cum anno 1436 *Nicolaum de Lancicia* Ordinis Praedicatorum virum Religiosum, auctoritate Apostolica Inquisitorem prauitatis Haereticae institutum, suis litteris promulgaret, disertis verbis *potestati eius etiam Schismaticos subiecit*, qui per Prouincias Poloni *Lituanique* iuris agerent“.³⁾ *Квяткевич*, польский історик церкви XVII. ст. знає лише про введенє інквізиції в Польщі⁴⁾ і се справедливо. В грамоті короля Володислава III, на

¹⁾ *Брянцевъ*: Исторія Литовскаго государства. Вильно 1889. ст. 272.

²⁾ *Любавский*: Новый трудъ по внутренней исторіи литовской Руси (Журн. Мин. Нар. Просв. 1898. VII, ст. 186).

³⁾ *Koiałowicz*: Miscellanea rerum ad statum ecclesiasticum. in Magno Lituaniae Ducatu pertinentium. Vilnae 1650, ст. 45; пор. ще *Koiałowicz*: Status Religionis in Magno Ducatu Litvaniae. (рукопись „Бібліотеки Оссолинських“ у Львові ч. 358, к. 533).

⁴⁾ *Kwiatkiewicz*: Roczne Dzieje Kościelne. Kalisz 1695. ст. 457.

яку покликуєсь Коялович, зовсім нема згадки про інквізицію на Литві. На доказ подаю деякі важніші місця з сеї грамоти, виданої в Ленчиці 7-го серпня 1436. р.¹⁾

„Vladislaus Dei gratia Rex Poloniae, Lituaniaeque Princeps Supremus, haeres Russiae... Universis et singulis Capitaneis, Burgraviis, Castellanis... Castrorum, Civitatum, Oppidorum nostrorum, in Dioecesi Gnesnensi et Posnaniensi constitutis... Cum religiosus vir... *F. Nicolaus de Lancicia*... ordinis Fratrum Praedicatorum, *Inquisitor haereticae pravitatis*, in praedictis Dioecesibus, ... sanctae Sedis Apostolicae auctoritate sit deputatus... in locis seu partibus nostrae iurisdictioni subiectis exercere officium Inquisitionis... et signanter in Dioecesibus praefatis... Non obstantibus privilegiis... quibuscumque personis... tam Christianorum, quam Iudaeorum, Schismaticorum et aliorum contra fidem Catholicam delinquentium“..

Грамота ся відносить ся, як бачимо, лише до провінцій, підданих юрисдикції польського короля, а головно до дієцезії гнєзненської й познаньської. Введено нею інквізицію не лише на схізматики, але й взагалі на всіх Християн та навіть на Жидів, які провинили ся чим зглядом католицької віри. Про Литву тут нема найменшої згадки, а хоч між Польщею а Литвою була унія, то одначе в грамоті булаб якась виразніша згадка, колиб інквізицію введено й на Литві. Що

¹⁾ Грамота в цілій основі печатана в *Brzovius: Propago D. Nyacinthi thaumaturgi poloni, seu de rebus preclare gestis in provincia Poloniae ordinis praedicatorum. Venetiis 1606. ст. 66—8.*

більше, про сповнюване інквізиції на Литві не чуємо нічого. Королівська грамота видана „de consilio Praelatorum et Baronum nostrorum“, отже польських, а се для Литви не могло бути міродайним. Вкінці виразно кажесть тут, що ся інквізиція має служити ad „repellendam a partibus Regni nostri haereticae pravitatis infamiam“, отже виключно в Польщі, бо в грамотах все протиставлено польській Короні вел. княз. Литовське, що й в тім випадку мусілоб мати місце. Впрочім, як бачимо, ся грамота видана для урядників в двох висше згаданих дієцезиях, що річ ще в більшій мірі зміняє. Згадана інквізиція 1436 р. не мала проте ніякої звязи з Литвою, а тим менше з вел. князем Жигимонтом Кейстутовичем та не була звернена виключно против православних, але й против всіх інших Християн-єретиків, а головно против Гуситів, на яких введено інквізицію в Польщі около 1423 р. (отже 1436 р. не вводжено тут інквізиції яко новости, а настановлено лише нового інквізитора) й яких прослідуювано від сеї пори безнастанно.¹⁾

¹⁾ Про інквізицію в Польщі гл. *Encyklopedia Powszechna* (Orgelbranda) XII, Warszawa 1862, ст. 579—85 і *Czacki*: O litewskich i polskich prawach I. ст. 323 нот. (вид. Turowsk-ого Kraków 1861); пор. ще *Sokołowski*: Codex epistolaris saec. XV. I, 1. Cracoviae 1876 ч. 57 і *ibid.* дод. 4, ст. 148—9; також *Lewicki*: Cod. ep. saec. XV. II, ч. 176, *Gołębiowski*: Dzieje Polski III. Warszawa 1848. ст. 339—41, нот. 752; *Bzovius*: Propago D. Nyac. ст. 70.

9.

Уваги до зносин митрополита Ізидора з Жигимонтом Кейстутовичем.¹⁾

Ще заким я почав печатанє своєї історичної монографії „Жигимонт Кейстутович, великий князь Литовско-руський“²⁾, появилася перша часть пятого тому „Історії України-Руси“ проф. Грушевського, а заповіджена була на початок 1906 р. друга часть сего тому. Перша часть не принесла для мене нічого цікавого й я зацитував її між літературою, з якої я користав в своїй монографії, лише з огляду на повноту³⁾. Більше цікавого для мене повинна була принести друга часть пятого тому „Іст. Укр.-Руси“, де мали бути обговорені церковні відносини, між ними унія. Та ся часть вийшла вже по напечатаню моєї монографії і принесла до справи, о яку мені ходило, лише коротеньку замітку. Маю на думці справу зносин митрополита Ізидора з Жигимонтом Кейстутовичем і ними з огляду на замітку проф. Грушевського⁴⁾ хочу тут коротко заняти ся.

¹⁾ *Руслан* 1906, ч. 41. Уваги до замітки Бучинського в тій справі в *Записках* т. 75, ст. 141 подам на иншим місци; моя статя цитована у проф. Грушевського: *Історія України-Руси* IV. (2 вид.) 1907 ст. 477.

²⁾ Видана накладом автора в Жовкві 1906 р. в 8-ці ст. XIV + 170.

³⁾ пор. *ibid.* ст. 60 і 82.

⁴⁾ *Історія України-Руси* V, 2 (датована 1905 р.) ст. 520, нот. 1.

В початках 1438. р. вибрав ся митрополит Ізидор на собор до Ферари, а що в дорогу хотів пустити ся через Жмудь, просив пруского Великого Магістра, щоб сей постарав ся для него у Жигимонта Кейстutowича о глейт безпеченьства. Жигимонт такий глейт для Ізидора переслав В. М-ви, але в листі до останнього з 26. марця 1438. р.¹⁾ висказав своє здивованє, длячого Ізидор хоче іти морским берегом через Жмудь, хоч туди з огляду на ворожих Жмудинів небезпечно іти, а не через спокійну Литву. Попри своє здивованє подав одначе Жигимонт причину, для якої Ізидор не хотів іти через Литву. „Is ist wol war, das her (Ізидор) uns *etczliche bisschoffe seines glowbes und bayoren von der Mostkwen geborget und gelobet hatte czu stellen und do das nicht gescheen ist, durch deswille ist her nicht durch unser land geczogen*“.

Пов. проф. *Левіцкый* назвав сі слова Жигимонта „zagadkowe wyrażenie się“, а подаючи їх інтерпретацию, пише: „Zdaje mi się, że inne tłumaczenie jest niemożliwe“.²⁾ Слова Жигимонта інтерпретує проф. *Левіцкый* в сей спосіб.³⁾ Ізидор мусів бути передтим особисто у Жигимонта на Литві в справі церковної унії і тоді мусіло між ними прийти до якоїсь „kontrowersyi“, бо Жигимонт сумнівав ся в успіх сеї справи з огляду на се, що Москва була їй противна, а побоюючись, що за

¹⁾ Сей лист в *Hildebrand: Liv-Est- und Kurländisches Urkundenbuch IX, Riga u. Moskau 1889, ч. 267.*

²⁾ *Unia Florencka w Polsce, cz. I. (Rozprawy Akad. Umiej. wydz. hist.-filoz. XXXVIII, ст. 218, нот. 2).*

³⁾ *ibid.* ст. 218.

Москвою піде і литовська Русь, не хотів справою унії на Литві викликувати в своїй державі замішання. Згодився отже попірати заходи Ізидора лиш тоді, коли він позискає для справи унії Москву, а на доказ сего викажеся поважним числом московських єпископів і боярів, які з ним підуть на собор. Ізидор обіцяв се вчинити.¹⁾

Сеї інтерпретації, на мій погляд одиноко можливої, тримався я в своїй монографії, представляючи в однім уступі зносини Ізидора з Жигимонтом Кейстутовичем.²⁾ Користаючи з замітки проф. Грушевського, я троха виразнійше умотивую свої погляди, беручи тим самим в оборону інтерпретацію проф. Левіцького якій проф. Грушевський противить ся і називає її „штучною“, хоч зі своєї сторони не протиставив тій „штучній“ інтерпретації навіть гіпотетичної, вдоволяючись самим запереченєм можливости тамтої.

Цитуючи висше згадані слова Жигимонта, проф. Грушевський каже, що они „можуть мати зовсім инше значінє, не дотикаючи справи унії“. Яке инше значінє сих слів? На те проф. Грушевський не дає відповіді. Дальше пише проф. Грушевський: „Що між Ізидором і Жигимонтом могло бути напружене, як доводить Левіцький, можливо, але щоб воно вийшло на ґрунті поглядів на унію, можна дуже сумнівати ся“. І знов не умотивований нічим сей сумнів та не подано, на яким иншим ґрунті могло повстати напруженє. Кінцеві слова замітки проф. Грушевського розберу дальше. Тепер возьму під увагу лист Жигимонта до В. М. Справа

¹⁾ З листу Жиг. бачимо, що обіцянки Ізидор не сповнив.

²⁾ *Жигимонт Кейстутович*, ст. 82.

в листі повертаєсь довкола подорожі Ізидора на собор.¹⁾ Жигимонт подає, що Ізидор не хотів їхати через Литву тому, бо не доставив Жигимонтови московских єпископів і боярів, чого домагав ся у него Жигимонт. Спитаю ся, на що треба було Жигимонтови тих єпископів і боярів? Якого рода напруженєм можна пояснити се жаданє Жигимонта і несповненє єго Ізидором? Нічо иншого, тільки справа унії могла дати до сєго причину. Таж се жаданє Жигимонта стоїть в безпосередній звязи з подорожию Ізидора на собор! Зате ні одним слівцем не натякнено на якусь иншу причину сєго напруженя між Жигимонтом а Ізидором. Очевидно ніякого напруженя з инших зглядів не було. Противно, Жигимонт навіть прихильний Ізидорови й пару разів в своїм листі до В. М. підносить, що Ізидор може „durch unser land velich und ungehindert czien mit alle den, die her bey sich mag haben“²⁾. Тільки на доказ, що Москва прихильна справі унії, а в жадній иншій ціли, міг Жигимонт жадати від Ізидора, щоб він доставив єму певне число московских єпископів і боярів. А та обережність зовсім оправдана. Таж відома річ, в як скорім темпі поступали московскі впливи на рускі землі Литви ще з часів Витовта. Звісно, як слабою була ще в тих землях власть Жигимонта, який їх якраз ледь

¹⁾ Лише початкову частину листу займає справа видачі лівоньских бранців, але сєго не берєсь в рахубу, бо Ізидорова справа звязана виключно з подорожию на собор.

²⁾ *Hildebrand IX*, ч. 267. „Adir alhie durch unser land, an Samaytten, wir glowben em, das her sicher mit alle den, die her mit em haben wirt, mag czien“. „Durch unser land sicher und ungehindert mag czien“.

під пору уніонних заходів Ізидора зміг зєдинити в своїх руках, вибивши з них зовсім Свитригайла¹⁾). Без якоїсь гваранції не міг отже Жигимонт попірати заходів Ізидора; він мусів в тій справі оглядатись на Москву, а то зі згляду на підміновані нею свої рускі провінції. Мотив, яким руководив ся тут Жигимонт, був політичного характеру; підніс се проф. Левіцький, підніс се й я в своїй монографії²⁾).

Професор Грушевський хоче збити інтерпретацію проф. Левіцького таким аргументом: „Зрештою Ізидор власне міг виказати ся дуже великою московскою депутацією, яку віз з собою на собор і якої, по гадці Левіцького, жадав для успіху собору Жигимонт“. Чи одначе Жигимонтови треба було так тільки для паради сего значного числа московских єпископів і боярів і чи вже саме тільки число сеї „великої московскої депутації“, яку віз Ізидор, моглоб впевнити Жигимонта о прихильности Москви до справи унії? Мені здаєсь, що для Жигимонта будоб оно більше значило, кодиб ся депутація була прибула на Литву й кодиб з єї уст він був довідав ся, що она в імени Москви йде попірати справу унії на соборі.

Сего здаєсь хотів Жигимонт. Але якраз що до сего можна сумнівати ся, чи серед сеї великої депутації найшов би ся був хоч оден прихильник справи церковної унії³⁾). Таж і що до самого Ізидора підносить

¹⁾ пор. *Жигимонт Кейст.* ст. 81.

²⁾ *ibid.* ст. 82.

³⁾ Годі сумнівати ся, щоб Жигимонт мимо сего, що Ізидор не їхав через Литву, не знав про склад єго депутації. А що жадав прибуття Ізидора з єпископами і боярами на Литву, се доказ,

проф. Грушевський, що на оборону унії ужив він на соборі „політичного аргументу, що водив і імператором в його стараннях коло переведення унії“¹⁾). Щож доперва думати про московских членів депутації на соборі? Якж могла бути їх прихильність до унії? Думаю отже, що не з огляду на недостачу єпископів та боярів, яких жадав Жигимонт, не хотів Ізидор показуватись останньому на очі, бо їх мав з собою досить, а з огляду на се, що між ними не було прихильників церковної унії, а лиш о се могло Жигимонтови ходити. Бо чиж се, що на собор їхала така „велика московска депутація“ може бути доказом прихильности Москви для унії? Мабуть ні. Колиб було инакше, то певно Ізидор не був би завагав ся піти на собор через Литву, а тим самим для справи унії притягнути впрочім прихильного собі Жигимонта²⁾).

Львів, 27. II. 1906.

що не о число їх ему ходило, а о гадку тих-же еп. і боярів. В противнім разі вже сама відомість про значне число згаданих еписк. і боярів повинна була Жигимонтови вистарчити.

¹⁾ *Історія Укр.-Руси* V, 2. ст. 521:

²⁾ Не можна сумнівати ся, що скоро Москва булаб прихильна унії, то й Жигимонт був би її підпер рішучо.

Процес о чари в місточку Заболотіві 1656 р.¹⁾*(На основі слідчого протоколу).*

Перекладаючи розвідку проф. Володимира Антоновича про „Колдовство“²⁾, пише д. Гнатюк в передмові до сего перекладу³⁾ так: „Спеціально у нас, у Галичині, не зроблено в тій сфері науки нічого.“ Переклад сей, в яким з огляду на ширші круги читачів, пропущено долучені до розвідки проф. Антоновича документи (в числі 70), повинен, по словам д. Гнатюка, „спонукати охочих до збирання, а евентуально й опрацьовування відповідних материялів“. Документи проф. Антоновича, які він вибрав з київського центрального архіву, обіймають час від 1700—1768 р. Старших документів до сеї справи чомусь-то не подано, хоч не сумніваюсь, що їх згаданий архів мусить мати (Антонович цитує їх кілька в тексті). Мені удадо ся найти в львівськiм краєвiм ар-

¹⁾ *Руслан* 1907, ч. 171.

²⁾ Она напечатана спершу в *Чубіньского: „Труд-ах этнографическо-статистической экспедиц-иї“* т. I. ст. 323—459. Здебільша на основі материялу, зібраного Антоновичем, написана розвідка *Свляк-кого: Колдовство въ югозападной Руси въ XVIII. ст. (Кіевская Старина* 1889, т. 15 юнь, ст. 193—236).

³⁾ „*Чари на Україні.*“ Літературно-наукова бібліотека ч. 114. Львів 1905 ст. 1—78.

хиві актів ґродських і земських (т. зв. Бернардинським) оден протокол з 1656 р., якого змістом є процес о чари в містечку Заболотові (в Снятинщині). Переповідаючи справу сего процесу, я бажаю звернути увагу людей, що тим інтересують ся, на Бернардинський архів, в яким таких справ можна буде найти чимало.¹⁾

Найдений мною протокол, який облятував 4. вересня 1656 р. Generosus Stanislaus Karski в галицьким ґродським суді,²⁾ носить титул: „Confessata czarownic Zabłotowskich“. Річ діяла ся 23. січня 1656 р. в містечку Заболотові в Снятинщині. На протоколі підписані: Xawer Koszko, woyt zabłotowski, Osadka,³⁾ burmistrz, Woytek Ganczasz, Matwey Pakasz, Pilip Pakasz, Marko Markowicz, burmistrz. — Обжалованих зізнавало троє: оден мужчина *Кулик* і дві жінки, *Галька* та *Олексина*. Кулик зробив 22 зізнання, Галька 18, Олексина 33. Не всі зізнання тих осіб відносять ся до самої справи чарів. Зізнання переповідаю докладно, одначе характеристичні місця, які відносять ся безпосередно до справи чарів, подаю дословно з ориґіналу.

1. Зізнання Кулика.

Перший зізнавав Кулик „przed turturami.“ Зізнав він, що Олексина і Пилипиша „czarowali się“ і на себе „czary wywoływali“, що Олексина посилала єго по „le-

¹⁾ З печатаних актових материялів до сеї справи пор. *Piekosiński*: Akta sądu kryminalnego kresu Muszyńskiego 1647—1765. Kraków 1889, ч. 18, ст. 37—41 (1678 р.) і ч. 35, ст. 69—73 (1763 р.).

²⁾ *Castr. Halic.* t. 147, р. 1963—7.

³⁾ Імени я не міг відчитати.

karstwa do lekarzki“ та що він приніс їй з Білого Потока від лікарки „chowanca w zbanku“. ¹⁾ Також другий раз повторив, що Олексина має дома хованця, по якого єго послала, а крім сего додав, що у Олексини дома „didko po czasie biegał“. Дальше зізнав, що Олексина, Петриха і Пилипиха „umieia czarować u czaruią“, що Олексина і Пилипиха „wywoływali“ на себе, що ти на мене „nasłała“ і ти також на мене „nasłała“, що Пилипиха плаче на арендарку в вязниці „że z nią kiedy czarowała“. Цікаве отсе зізнанє Кулика: „Doboszka browar zepsowała, że piwo nie kisło, aż ieu Bileski kupił konew piwa u znowu to odczyniła.“ Довідуємо ся також, що Олекса казав „browar czarować dla arędy“, що Галька з Олексиною також „o czarach wie wszystkich“, що Якубиха Васкова „nie wstanie nigdy bez czarów“.

Як з зізнань Кулика, так і з інших довідуємо ся, що чари обжалованих були звернені проти пана Карського в Забодотові. Кулик зізнав, що Олексина і Петриха давно завзяли ся на пана, що панські діти погинули через Петриху і Олексину, бо она дала їм „wypić“, а Олексина згубила їх „dla arędy, że teraz nie panowała mówiąc, gdy mu dzieci pomrą, to pieniądze (sic!) z Zabłotowa Pan“. ²⁾ Пилипиха, Петриха і Олексина, „w domu gdy się do kury poschadzały“ говорили, що „nie bude tut Karski panowaty, tak się często chwalili na pana“. „Werhunienki też z nimi nakładali sestra z se-

¹⁾ гл. *Лепкий*: „Хованець“ або „богъ — домовикъ“ (*Зоря* 1883, ч. 7, ст. 114—115). З етнографічних материялів пор. *Етнографічний Збірник* XV. Львів 1903, ст. 96—106 (Хованці).

²⁾ Реченє неясне. Чи не має тут бути „przesiądzie“ (або рбздіє) зам. „pieniądze“? Пор. низше зізнаня Гальки.

strą, kuma z kumą“. Знов цікава подробиця в зізнаннях Кулика, що „chlebem tym czarowali, co go w piecu zalewają przez noc“. Неясне реченє в протоколі також отсе: „Powołał Nawryczkę z Dymidcza że widma iest Kowalska stara Tomaszucha Halina dziewczkę tu człowieka zaraz zabiją“. Признав ся також Кулик, що він wraz з Олексиню, Петрихою і Пилипихою чарував паньство.

Крім зізнань, які відносять ся безпосередно до справи чарів, находимо в протоколі ще отсі зізнання Кулика: „Jaska Urzędnika“ забив він в Білобожниці „o ranczyszczyznę“. Пилипиха Петриковському двоє дітий в Білім Потоці „umorzyliśmy z Wasilem Pobereznikiem“. Слідуюче реченє з огляду на се, що перед ним згадує ся про Олексину і Петриху, можна віднести до котрої небудь з них, а іменно, що пану Людзіцкому всіх людей „podnuszcyła“. Вкінци зізнав Кулик, що „Grzesko z Tymkiem“ забили „dzwonnika“, який ночував в гумні у Олексини і взяли у него 80 золотих. Тіло лежить „za Turką pod gurą przeciwko pasiece.“

2. Зізнання Гальки.

Галька зізнавала друга. Між иншими зізнавала она також на свою сестру Олексину. Вправді Галька виразно не каже, що Олексина була єї сестрою, бо в зізнаннях каже раз само „сестра,“ другий раз само „Олексина,“ але з контексту виходить, що власне Олексина була єї сестрою.

Подібно як Кулик зізнала Галька, що Пилипиха і сестра Олексина робили то „dla arędy, że poszarowała dzieci, żeby Pan poszedł rychlej z Zabłotowa gdy romgą dzieci“. По єї словам Пилипиха і Олексина „podszy-

pali dzieci w domu“ i казала притім, що Пил. і Олекс. є „woroży Panu“, що Олексина радила ся єї, „jakoby zgładzić ze świata Pana“. „Ponieważ tak siostra czyniła“, казала Галька, „niechaj ze cierpi u ia dla niey muszę cierpieć“. Зізнала, що сестра „po żonkę aż do Wołoch posyłała u w pole po ziele iezdziła“, що Олексина з Пилипихою „czary noszywała do zamku“, що Пилипиха чарувала паню, коли її лічила і „czary w chacie u pana syrała“, що Олексина на пана „nasłała, podsyrowała u podlewała go z Petrychą“ і тішила ся зі смерти панських дітей, говорячи: „Chwała Bogu że pomarli“; Олекса знав о всіх чарах. Додала, що Олексина має „chowanca“. На Петриху зізнала, що „moje dzieci nasyłała“. Признала ся вкінци Галька, що не лише Пилипиха, сестра Олексина і Петриха, але й она сама і Кулик чарували паньство, що Пилипиха і сестра на-мавляли її, щоби чарувала паньські діти з ними і „niżeli poiachał pan na trwogi, czarowaliśmy ie“, додаючи, що „czarownice te tu są: siostra, Petrycha, Kulik, ia“. Ще одно зізнанє: „Skarzyła się Pilipicha przed Alką (sic!) że miała mi dać pani krowę, com ją leczyła. Petrycha krowy mi pani nie dała“.

3. Зізнаня Олексини.

Зізнаня Олексини (зізнавала трета) найобширнійші і до справи чарів подають дуже багато цікавих подробиць.

Олексина зізнавала головно на Кулика. Коли пан був „na trwogach“, тоді Кулик єго чарував „o kotły, co ich wydał kozakom,“ хвалив ся перед нею, „że nie zdrow do mnie odesle Pan (sic!)“ Зізнала, що то Кулик забив у

неї в гульні „dzwonnika“ і взяв у него 300 зол., що він винен смерті панських дітей, бо кілька разів була Пилипиха у пані, „zawsze się z nią czarował Kulik,“ але признала ся, що сама казала Куликови чарувати „za arędę,“ як пан приїхав „z trwog,“ про що знає Пилипиха. Дальше зізнала, що Кулик чарував паню за 12 зол., що він чарував бровар і „nasyłał na browar,“ що в тій хаті, де пан мешкає, є „chowaniec,“ бо Кулик єго „z za Dniestru przyniósł, puścił go na dawne jeszcze dworzysko.“ Признала ся, що Галька, Кулик, Пилипиха і она сама чарували панські діти, що чарувати навчив її Кулик, як ту прийшов. Зізнала, що з Пилипихою „w poniedziałek prowadziła się, a we środę na mnie nastąpiła, żem z chaty uciekała, aż Dubeyczycha odegnała odemnie,“ за що она їй дала сердак. Кулик „na Wodokszcie“¹⁾ чарував, як на панського Стася „zawernuło“ і прийшов до неї говорячи, що у пана є „żonka co leczu Stasia,“ отже що з тим робити, а она єму на се „czyń co...“²⁾

Признала ся дальше Олексина, що Кулик навчив її „być widmą, dał mi się z czerepka posmarować, posmarowawszy się poleciała na granicę,“ а „na granicy bywałam we czwartek“ разом з Галькою, Пилипихою і Куликом. Згадує в своїх зізнаннях, що „Werhunka widma iest. Dwa roki iak ona widmą została, Jakubicha widma,“ що Пилипиха має „chowanca,“ що она сама (Олексина) просила все Кулика, „żeby z moim chowancem rozmawiał.“ З зізнань Олексини довідуємо ся, що

1) Після сего слова є в протоколі мала люка.

2) Дальше невизначне.

Кулик був атаманом в Семаківцях у пана Коморовського. Коли пан відіхав в гори, здав все на него, а він з Ткачем „porzperiali pańskie dobra.“ Пан приїхавши не застав нічого дома, отже взяв у Ткача „płutna pułsetek za winę,“ а у Кулика „jałowice.“ За се Кулик „nasłał złęgo na cztery panny ięgo.“ Також на Гриниху наслав Кулик за те, що кілька разів хотіла іти на скаргу до пана, „а on z siekierą się puścił za nim.“¹⁾ Також Словотчанку з Попельник Кулик „tak ią był zczarował, że ięu nogi odiał,“ а крім сего наслав на Ільчиху. Цікава подробиця отся. Куличиха, як зізнала Олексина, „zakurzyła paleniczką na pierwsze Woskresienie“ і зараз згинуло у неї (Олексини) 12 штук товару, а також у „Gancarki“ і у Білнської. Признала ся одначе Олексина, що Куличиха принесла їй „chleb со nim kurzą на Woskresienie pierwsze, а ten chleb ma taką moc, że wie kto się leczy przeciwko czarom ich.“ Обіцяла, щовилічить Словотчанку і паню і пана з дітьми, як не буде Кулика і Куличихи, бо і „ona iest wielką czarownicą.“ „Płat od piędzy“ дзвонара, якого забив Кулик з Гринем, бачила у Гринихи. Чарувала з иншими пана Каменецкого-Волинського і всіх тих павів, що лише ту мешкали.

Признала ся вкінци Олексина, що на пана Карського „te czary nagotowaliśmy byli, ale dzieci w to wstąpili.“ Яко причину свого гніву на пана Карського подала Олексина то, що їй „kazał przysięgać o rzeczy (?) Gaiecki, z szczęścią dla tego zadałam.“ Цікаве зізнане Олексини, що як позивав ся „Xiądz Pleban“ з паном Каменецким,

¹⁾ Має бути мабуть „за нія“.

тоді она чарувала, щоб останній програв справу, „bo mię o to prosił Xiądz y po białe głowy posyłałam gdzieś wiedziała o nich, żeby byli czarowali.“ В кінцевім зізнаню Олексини містить ся єї коротке „curriculum vitae“. „Pana Коручуńskiego czarowała, y złe mieszkanie między państwem uczyniła, bo się mię pan trzymał, pani się dowiedziała, chciała mię kazać poymać y katu dać w ręce y przyjaciele iey na tym stali, mnie przestrzeżono y uciekłam stamtąd od wszystkiego y do Zabłotowam przyszła.“

Як закінчив ся заболотівський процес о чари, з протоколу найденого мною не довідуємо ся нічого.

Львів, 8. серпня 1907.

11.

Пісня про Ведмедівску попівну і здобуте м. Ведмедівки Турками 1677 р.¹⁾

Др. Франко в своїй найновійшій праці п. з. „Студії над українськими народніми піснями“ (Записки Наук. Тов. ім. Шевч. т. 78), цитуючи (ст. 141) слова пок. Драгоманова, який каже, що пісня про Ведмедівку відносить ся до 1677 р., коли сей город був взятий Турками, а на доказ сего покликує ся на *Літопись Грабянки* ст. 224, так пише про гадку Драгоманова (ст. 145): „Ніяких посторонніх жерел для історичного вясненя сего факту не маємо. Цитована Драгомановим *Літопись Грабянки* ані на стор. 224 ані на жадній иньшій зовсім не згадує про *Медведівку* чи *Ведмедівку*, і ми не знаємо, відки взяв Драгоманов сей цитат. Та мені насуваєть ся думка, чи за прозвищем того „славного гетьмана Феликорниса“, (рогатого kota або котячого рога?) не треба бачити „гонителя“ й „разорителя“ України та турецького підніжка, Юрася Хмельниченка? В таким разі похід Турків на Ведмедівку був би одним із тих походів Юрася по його осадженю турецьким султаном у Немирові, якими він держав під загрозою околичні українські повіти при помочи турецьких та та-

¹⁾ *Русляк* 1907, ч. 213.

тарських сил. І в такому разі сам факт турецького нападу на Ведмедівку требаб посунути від 1677 р. назад до р. 1668-9¹⁾

Тільки др. Франко. В інтересі самої розвідки д-ра Франка вважаю потрібним замітити, що: 1. Тверджене д-ра Франка, начеб то „цитована Драгомановим Лѣтопись Грабянки ані на стор. 224 ані на жадній иншій зовсім не згадувала про Медведівку чи Ведмедівку“ не є згідне з правдою; 2. Драгоманов взяв свій цитат якраз із літописи Грабянки ст. 224; 3. Тверджене д-ра Фр., що „факт турецького нападу на Ведмедівку требаб посунути від 1677 р. назад до р. 1668-9“ є зовсім самовільне і нічим неузасаднене; 4. Єгож тверджене, що „не маємо ніяких посторонніх жерел для виясненя сего факту“ не є рівнож згідне з правдою; 5. Здогад д-ра Фр., що згаданий в пісні „славний гетьман Феликорнис“, се мабуть Юрась Хмельниченко, є вірний, але не є відповідно умотивований.

Отже „Лѣтопись Грабянки“ (Києвъ 1854) оповідає на ст. 224, що турецький султан надав Юрасеві Хмельницькому титул руського князя і запорожского гетьмана та післав єго на Чигирин і Київ. Проти него вирушили гетьман Самійлович і князь Ромодановский, через що Юрась і Турки мусіли від Чигирина відступити. Дальше читаємо там так: „По которихъ отходѣ, войско Великороссійское и Малороссійское градъ Чигиринъ и

¹⁾ Додам, що ще у вступі до своєї праці (*Записки* т. 75, ст. 18) натякає др. Фр. на „непорозуміння та помилки спричинені браком історично-критичного розсліду текстів..“ у Драгоманова і ин. покликуючесь на свої „монографійки“ про Ведмедівку і т. д.

замокъ, зъ армать Турецкихъ и подкопами попованій, направляли и шанцы заровняли; а гради: Черкаси, *Медведовку*, *Жаботинъ*, *Мошни*, *Драбовку* и прочіе, *яже былъ Турчинъ заобладалъ*, своими залогами поосажовали.“ Цитат Драгоманова, як бачимо, вірний; длячого одначе др. Франко не найшов єго ані на 224 ст. сеї літописи, ані на жадній иншій, а через те зробив Драгоманову несправедливий закид хибного цитованя, се для мене незрозуміле! На основі сего цитату міг я в горі зазначити, що й инші твердження д-ра Франка є хибні, тим більше, що факт занятя Медведівки Турками і Юрасем 1677 занотований в инших козацких літописях (до яких др. Фр. чомусь то не заглянув), які оповідають те саме, що й літопись Грабянки. І так „Літопись Самовидца“ (Києвъ 1878) описуючи напад Юрася з Турками на Чигирин 1677 р. (ст. 136), подає дальше (ст. 138), що „мѣсто Черкаси, *Медведовка*, *Жаботинъ*, *Мошни*, *Драбовка* и инніе, *которіе поздавалися были Турчиновѣ*, то знову гетмановѣ поклонили ся; и залого по тихъ городахъ стали“. В доданім до сеї літописи історичнім творі п. з. „Краткое описаніе Малороссіи“ читаємо під р. 1677 те саме, що в обох тамтих літописях (ст. 282): „И тогдажъ россіяне городъ Чигринъ и крѣпость подчинили и шанцы заровняли, а въ Черкасахъ, *Медведовкѣ*, *Жаботинѣ*, *Мошнахъ*, *Драбовкѣ*, *Турчиномъ* было завладѣныхъ, свои залого учредивши...“ Важний в сих літописях факт, що 1677 р. Медведівка не була зруйнована Турками (як сего й др. Фр. здогадував ся.)

Отсі факти подаю до відома д-ра Франка, щоби міг на їх основі справити при найблизшій нагоді свої

хибні твердження, а умотивувати краще свій здогад про „славного гетьмана Феликорнуса“ — Юрася Хмельницького. Не можу однак здержати ся тут від уваги, що коли др. Фр. впить собі з „безкритичности“ Куліша (ст. 140), коли робить так тяжкий, хоч безосновний закид Драгоманову, то бодай в тім самім розділі сам повинен був показатись більше критичним.

При нагоді звертаю увагу д-ра Фр. (з огляду на уступ в його праці ст. 137 — 9 п. з. „Лямент України“) на віршу в виданих І. Білозерским „Южно-русскія Лѣтописи“ т. I. Київ 1856, ст. 159 — 162 п. з. „Ляментъ людей побожныхъ, що ся стало въ Литовской земли“ (в дійсности мова про Русь, Поділе, Волинь).

Портрет гетьмана Мазепи в замку в Підгірцях¹⁾.

(до ілюстрації.)

Хоч нам звісне значне число портретів Мазепи, які в літературі уходять за такі, то одначе пок. історик *Лазаревский* міг цілком сьміло в своїй розвідці п. з. „Замѣтки о портретахъ Мазепы“²⁾ сказати отсе: „Какъ ни странно, но мы до сихъ поръ не знаемъ достовѣрнаго портрета Мазепы“. В згаданій розвідці дав *Лазаревский* критичний огляд знаних портретів Мазепи і їх літератури. Найобширнійші доси звістки про портрети Мазепи мали ми у *Ровіньского*: „Подробный словарь русскихъ гравированныхъ портретовъ“³⁾. *Ровіньский* відріжняє пять типів Мазепиних портретів:

1. *Тарасевича* в єго гравюрі 1696 р., посьвяченій Шереметєву. *Лазаревский* вносить одначе з присьвяти „Віршів“ *Тарасевичем* Шереметєву, а не Мазепі, що лицар в панцирі се Шереметєв, а не Мазепа.

2. *Вітури* на київській гравюрі 1706 р., в панцирі і шеломі, з бородою. Ся, як і подібна до неї гравюра *Галяховского* 1708 р. (з бородою) не може, по думці

¹⁾ *Руслан* 1906, ч. 75 — 77.

²⁾ *Кіевская Старина* т. 64, 1899 г. мартъ, ст. 453 — 462.

³⁾ Петербург 1887, т. II., ст. 1209 — 1217.

Лазаревського уходити за вірний портрет Мазепи, бо як одна, так друга мали на ціли апотеозу гетьмана.

3. *Бекетівський*, поданий зі збірника Бекетова в першій виданю (1822 р.) *Бантши-Каменьського*: „Історія Малої Росії“. Гетьман з відкритою головою, в кафтані з „золотим позументом“. Сей портрет найбільше розповсюджений і довго уходив загально за портрет Мазепи, хоч він ніяк сего гетьмана не зображає. (Портрет описаний Горленком, се копія Бекетівського).

4. „З *рисунок* 1796 р.“ Гетьман в панцирі, з булавою в руці, з бородою. Сей портрет був одначе печатаний вже 1704 р. в політичній річнику „Die Europäische Fauna“, а відси перепечатаний в польській збірнику „Przyjacieł Ludu“ 1835 р.¹⁾, чого одначе Ровінський не знав.

5. *Норбленівський*, з кінця XVIII. ст., якого ілюстрація додана до розвідки Лазаревського. Мазепа на гравюрі Норблена зображений в шапці з перами, без вусів, з бородою, що роздвоює ся в два довгі клини. Сей портрет надворного гравера польського короля вважає Лазаревський за „найболѣе достовѣрний“, називаючи его притім „мастерской портреть“, підчас коли рисунки з 1704 і 1706 р. називає „полуфантастическіє“.

Пок. редактор „Кіевскої Старини“, *Лебединцев*, подав в 1-шій книжці сего журналу за 1887 р. рисунок портрету Мазепи, що доховав ся в великій церкві Києво-печерської Лаври на заломі стіни напротил лівого крилоса. Портрет (без бороди) мальований олійними красками. На доказ, що се портрет Мазепи, подав Лебединцев факт,

¹⁾ Річник II, т. I, ч. 22, ст. 176.

що ще три роки тому (від хвилі, як роблено знимку) був там підпис: *Иванъ Степановичъ Мазепа гетьманъ*, про що свідчать деякі особи із старшої лаврської братії. Лазаревский рішучо відкидає можливість естествовація подібного підпису. Він вказує на те, як старанно нищено імя Мазепа після єго „измѣны“, навіть в церковних книгах, хоч би оно було уміщене на незамітнім місці, навіть на кінці книги. Отже зовсім неможливо, щоб єго підпис доховав ся до так недавних часів і то в Печерській Лаврі.

Рівнож свідоктво сеї старшої лаврської братії дуже сумніве для Лазаревского. Що більше, на сїм портреті нема ніяких атрибутів гетьманського достоїнства, яких брак тільки на Бекетівскім портреті, що одначе не зображає Мазепа.

Також скептично відносить ся Лазаревский і до портрету Мазепа, який містить ся на образі Покрова Пресв. Богородиці переяславської церкви (нині власність вел. князя Николая Николаєвича). Тут зображений Мазепа (без бороди) побіч Петра Вел., єго жінки Катерини і інших осіб.

Дехто висказував свої сумніви що до бороди Мазепа. Але в тім, по думці Лазаревского, нічого неправдоподібного, бо має її і портрет в „Die Europäische Gama“ (1704 р.) і Вігури (1706 р.) і Норбленівский (як низше побачимо, має її портрет Підгорецький і музею Тарновского). Мають бороду і інші історичні особи, сучасники Мазепа.

До перечислених в горі портретів Мазепа, яких огляд дав Лазаревский, треба додати ще, що „Каталогъ

українських древностей колекції В. В. Тарновського“ (Київ 1898) виказує такі портрети Мазепи: 1) ст. 74, ч. 699. Копія портрету Мазепи з оригіналу Академіи штук в Петербурзі. Се Бекетівський портрет, отже не Мазепи (гл. статью Лазар. ст. 453—4); 2) ст. 74. ч. 670. Портрет Мазепи „поясної (1 арш. 6/8 верш. × 13 3/8 верш.) въ Андреевской лентѣ. На портретѣ гербъ гетьмана и вокругъ буквы: І М Г В Е Ц П В З. Копія“. 3) ст. 79, ч. 720. Гравюра Норблена; 4) ч. 721. Гравюра. Портрет більший, чим поясний. Гетьман з маленькою борідкою, в панцирі, шубі і з булавою в руці. В долинні напис: Johannes Mazerpa Cosaccorum Zarogovien-sium supremus Belli-Dux. (Рисунок 147 — 87). Оригінал.¹⁾ 5) ч. 723. Гравюра Вігури. (Відомість про портрет Мазепи в „Muzeum Narodowem“ в Кракові гл. низше).

Ще в серпні 1897 р., оглядаючи замок в селі *Підгірцях* (золочівського повіту), я зацікавився портретом Мазепи, який там знаходить ся та думка про відфотографоване й опубліковане его не покидала мене ніколи. Одначе до сего не лучалась якось відповідна нагода. Тимчасом 1899 р. оголосив Лазаревський в „Кіевской Старинѣ“ висше згадану розвідку. В польськїм збірнику п. з. „*Dniestrzanka*“¹⁾ поміщена статья *Przyłęck-ogo*: „*Opisanie pałacu w Podhorcach*“ (ст. 9—33). Тут зга-

¹⁾ Портрет з музею Тарновського, поданий *Аркасом* в „Історії України-Русі“ Петербург 1908 ст. 259; не можу одначе рішити, чи се сей портрет, згаданий в катальозі Тарновського. На портреті у Аркаса є ще шапка з перами і герб, але гетьман не в панцирі і напису нема.

²⁾ *Zbiór artykułów wierszem i prozą ku zabawie i nauce*. Wydał Stanisław Jaszowski. Lwów 1841.

дано раз, що між портретами є „Jan Mazera Hetman kozacki“ (ст. 11) і другий портрет „Jana Mazery, Hetmana Kozaków Zaporozkich“ (ст. 17). Лазаревский покликуючись на сей опис, пише: „Среди портретовъ польскихъ магнатовъ, украшающихъ стѣны замка, есть и рап Мазера, hetman kozacki, портретовъ котораго здѣсь показано два (стр. 11 и 17)“. До сего додає він таке: „Вотъ гдѣ нужно искать достовѣрнаго портрета Мазепы!... Очень вѣроятно, что оригиналомъ и для Норблена служилъ одинъ изъ сохранныхъ у поляковъ портретовъ Мазепы (— а дійсний портрет Мазепи міг Норблен, по думці Лазаревского, найти у Поляків, „потому что польскіе вельможи сохраняли портретъ этого болѣе или менѣе близкаго имъ человѣка...“ —). Интересно бы найти этотъ портретъ для провѣрки гравюры Норблена, во всякомъ случаѣ представляющей типичное лицо.“

Слова Лазаревского про два портрети Мазепи в Підгорецкім замку вимагають провѣрки. Найновійший каталог сего замку *Kryczyńsk-ogo: Zamek w Podhorcach*¹⁾, зладжений 1894 р., виказує на ст. 79 тільки *одеи* портрет Мазепи: „Mazera, hetman ukraiński, kopia,“ число інвентара 302. Сей портрет находить ся нині в „Салі жовтій.“ Про портрети „Салі жовтої“ пише Przyłęcki на ст. 12: „W r. 1786 było tu 8 obrazów, teraz (в его часах, писав 1838 р.) są tu portrety“ такі а такі. Про портрет Мазепи в тій салі нема згадки. Портрет Мазепи виказав Przyłęcki (ст. 11) в „Ізбі столовій“ (в теперішній „Збройні“), в якій одначе нині нема такого портрету

1) Biblioteka Powszechna Zukerkandla, Złoczów.

Тетъман Іван Мазепа.
(до ст. 101).

(Kruczyński ст. 57 — 65). Пишучи про долішні покої замку, подає Przyłęcki (ст. 17): „Na dole pokojów sklepionych mieszkalnych było w r. 1768 ośmnaście... Teraz w dolnych pokojach,... są te obrazy“ і між іншими вичисляє під ч. 9. портрет Хмельницького, під ч. 10 портрет Кароля XII, шведського короля, під ч. 11. портрет Мазепи. Таких портретів на долині в Підгорецькім замку нині нема (Kruczyński ст. 48 — 51). Слова Przyłęck-ого „teraz“ повинні значити отже, що портрет Мазепи, який був перше в „Ізбі столовій“ (ст. 11), за єго часів уміщено на долині (ст. 17), подібно, як перше в „Салі жовтій“ було 90 образів, а за єго часів інші, які він вичисляє (ст. 12.). Мазепу перенесено з долини опісля до „Салі жовтої“ (Kruczyński ст. 79), а Хмельницького і Кароля XII. до „Передпокою лицарської салі“ (Kruczyński ст. 55), отже до покоїв зовсім інших. Такі переносини тих портретів, особливо Мазепи, були і за часів Przyłęck-ого, і він се неясно зазначив словом „teraz“ (ст. 17), що впровадило Лазаревського в блуд і він здогадував ся хибно, що в Підгірцях є два портрети Мазепи. Я оглядав 1897 р. тільки *оден* портрет, сей оден виказаний у Кричинського. Від „Центрального Заряду дібр Кн. Р. Санґушка“ маю відомість, що в Підгірцях є тільки *оден* портрет Мазепи.

Сей портрет Мазепи, мальований олійними красками, публікую з огляду на се, що бажане опублікованя єго висловив пок. Лазаревский. Фотографічної знимки сего портрету уділив ласкаво професор університету і кустос „Музею ім. гр. Дідушицьких“ у Львові др. *Гадачек*. З сеї фотографічної знимки зладив геліографюру львівський

ритівник *Шаніра*. Число інвентара 302, старше, наліплене в долішнім розі з лівої сторони портрету і новіше, в горішнім розі з лівої сторони, на геліографюрі пропущене. Портрет оправлений в рами, відбиті також на геліографюрі.

Позаяк новішими часами я сего портрету особисто не оглядав, подаю єго подрібний опис на основі інформацій, які зволиди ласкаво уділити професор *Гадачек* і „Центральний Заряд дібр кн. Р. Сантушка“, сей останній в листі з 21/IV 1906 на основі вказівок д-ра *Копери*, директора „Muzeum Narodowego“ в Кракові, що в тім часі перебував в Підгірцях. Почуваюсь до обовязку зложити їм прилюдну подяку за сі інформації, як рівнож ще проф. Гадачкови за уділенє фотографічної знимки.

Опис портрету Мазепи в Підгірцях, що походить від „Центрального Заряду дібр кн. Р. Сантушка“, за який підписаний п. Беднарский, є відповідію в листі з 21/IV 1906 на лист мого батька Олександра до згаданого заряду з 17/IV, де був поданий зладжений мною квестионар що до Мазепиного портрету. Інформації, як сказано, подані після вказівок д-ра Копери.

Портрет Мазепи (без рам) має 36 см. висоти, 29 см. ширини. Є то копія і походить з кінця 18 або з початку 19 ст. Імя копіста не відоме, не відомо рівнож, з якого оригіналу копія зладжена. Також не відомо, яким способом дістала ся та копія до Підгорецького замку, чи котрий із єго властителів казав її зладити для себе, чи її набув. Барва волося, вусів і бороди темно-брунатна. Проф. Гадачек подає, що „włose rłowo-rude“. Барва лица сніда, очий синя (проф. Гадачек називає очі синьо-

зеленаві). Що до одержі, то по інформациям висше згаданого Заряду дїбр кв. Р. Сангушка „do istniejącego już portretu (względnie kopii) domalowano później płaszcz (накинений на праве рамя) tudzież buławę koloru złotawego“ (проф. Гад. описує булаву так: „Złota buława,¹⁾ bogato inkrustowana“). „Szata koloru buraczkowego“ (проф. Гад. подав тільки загально „bogata jasna szata“). На грудях у Мазепи плетений шнур. Сей шнур служить, після недавно уділеної мені інформації артиста-малюра проф. *Батовского* до придержання плаща, богато гафтованого і висаджуваного дорогим камінем. Після слів проф. Батовского сей плащ намальований так невправно, що на перший погляд робить вражінє щита. Я рівнож припускав початково, що се щит і навіть запитував згаданий Заряд дїбр кв. Сангушка, чи се не щит, але у відповіді зазначено виразно, що се плащ, а не щит.

Від себе мушу додати отсе. Волосє на голові Мазепи підголене в т. зв. чуб. Що не є се чуприна, можна переконати ся з замітки З.: „Чуб і чуприна. Замітка для істориків, малярів і акторів“²⁾. Опис чуба тут на ст. 3. Для порівняня звертаю увагу на доданий рисунок, іменно другий з правої сторони (козає з чубом.) Голова Мазепи на Підгорецькім портреті о типовій трикутній формі, перекирвлена троха в праву сторону, лице подовгасте, ніс прямий, подовгастий. Чоло і лице поорані морщинами, з виразними слїдами бурливого життя. Погляд очий сконцентрований, притім сумний. В загальнім виразі лица бачу певне пригнобленє і не годжу ся

¹⁾ Виглядає она скобше на польський „buzdygan.“

²⁾ *Записки Наук. Тов. ім. Шевч.* т. 44, Miscell. ст. 3 – 5.

з гадкою проф. Гадачка, який бачить в вигляді Мазепи „*niepokojny duch, ironiczny uśmiech wykrzywiony.*“ Лице в загалі симпатичне і як се вірний портрет Мазепи (про те гл. низше), то не помилю ся, коли скажу, що на нїм відбита вся інтелігенція сего безперечно найбільш освіченого, найбільш талановитого й найбільш свідомого своєї ціли українського гетьмана. Мазепа має на Підгорецькім портреті крім вусів ще й бороду. Се обставина важна й на неї звернув увагу в своїй розвідці пок. Лазаревский. Прибуває отже новий портрет Мазепи з бородою, тільки що она рівна, а не, як на Норбленівській гравюрі, роздвоєна в клини. Оскільки можна вносити, Мазепі тут на тім портреті літ до 60-ти. Про сей портрет з не меншим правом можна сказати, що він зображає типове лице, як се сказав Лазаревский про Норбленівский.

Тільки що до опису портрету. Тепер ще дещо що до его достовірности. На закінченє своїх інформацій заряд дїбр кн. Сангуска подає таке: „*Wedle zdania p. Kopery portret ten nie jest tego rodzaju materiałem, na którym możnaby się opierać i że znacznie więcej materiału pod tym względem dostarczyć by mogło Muzeum Narodowe w Krakowie.*“ В тій справі не уважаю себе надто компетентним, щоб видати якийсь рішучий суд. Зверну увагу на одну обставину. Головна ознака гетьманської влади, булава, як висше згадано, домальована пізнійше (попри плащ). Повійний Лазаревский подавав се яко оден із аргументів против достовірности портрету, поданого Лебединцевим, що він не має гетьманських інсигній. Одначе се ще не так важний

аргумент (чиж Мазепи не могли портретувати без булави?) і я не бачу причини в Підгорецькім портреті Мазепи (навіть без булави) не признавати портрету якраз сего гетьмана. З другої сторони брак так важної обставини, як традиція сего портрету, відбирає нам можливість видати рішучий суд про него, що н. пр. на основі деяких даних з традиції Норбленівського портрету міг вчинити Лазаревский.

Зі сказаного в горі довідуємо ся, що в краківськім народовім музею повинен бути якийсь портрет (чи портрети) Мазепи достовірнійший, чим Підгорецький портрет. Від проф. Б. *Ленкого* з Кракова маю одначе відомість, що в згаданім музею він ніякого портрету Мазепи не міг найти, бачив лиш у одного антиквара портрет Мазепи, подібний до Підгорецького, який одначе в кілька днів пізнійше хтось закупив. Портрет, який мав „кіевській житель Іваницькій“ переслати „въ краковскую академію,“ се мабуть Норбленівський, як можна догадатись із статі.¹⁾

Як знаємо, пок. Лазаревский, крім одного Норбленівського портрету, всі інші відкидає. Підгорецький портрет він рад був бачити опублікованим. Се бажане сповняю тепер, хоч се не у всім відповідає сподіваням Лазаревського. Сей портрет, як сказано, має також дещо против себе. Одначе нема важнійших причин не вважати єго Мазепиним портретом. Зі своєї сторони я відважуюсь навіть портрет Мазепи, поданий Лебединцевим, признати портретом сего гетьмана,²⁾ подаючи низше па-

¹⁾ *Кіевская Стар.* 1883, т. 6, юль ст. 596.

²⁾ Найновійшими часами подав сей портрет проф. *Грушевський*: Про старі часи на Україні. С.-Петербург 1907, ст. 127.

раделю сего останнього портрету з Норбленівским і Підгорецьким, потішаючись надією, що ще удасть ся найти до сего який важний причинок.

Лебединцев в своїй статі про Лаврський портрет Мазепи¹⁾ старав ся в кількох портретах, уходячих за портрети Мазепи (між ними і в Лаврскім), добачити спільні черти. Лазаревський, який в тих портретах не бачить Мазепи, з того вже згляду відкидає можливість якихсь спільних черт. (— З другої сторони, Лебединцев називає Норбленівський портрет, який по думці Лазаревського має бути найдостовірнійший, „какое-то гороховое чучело, которымъ только воробьевъ пугать“. —) Мимо всіх аргументів Лазаревського против достовірности Лаврського портрету годі одначе не замітити незвичайно великої подібности між Лаврским а Підгорецьким портретом. При порівнаню треба брати під увагу, що на Підгорецькім портреті зображений Мазепа вже яко старший чоловік (літ десь 60-ти), з чолом поораним морщинами, а до того з бородою, на Лаврскім маємо зображеного чоловіка ще зовсім молодого (літ 45-ти) і без бороди. Одначе та сама трикутна форма голови, той сам подовгастиий, прямий ніс, та сама оправа очий і той сам їх сумний, а притім сконцентрований погляд, навіть те саме непропорціонально велике ухо, (на Лаврскім портреті видно одно, на Підгорецькім оба), взагалі цілий вираз лица, промовляють, на мій погляд, за подібностю обох осіб на тих портретах.

Порівнуючи знов після Лазаревського найдостовірнійший портрет Норбленівський з Підгорецьким, треба рів-

¹⁾ *Кіевская Старина* т. 17, 1887 г. январь, ст. 189.

нож взяти під увагу, що на першій Мазепа, хоч і з бородою, але без вусів, (що, як звісно, незвичайно чоловіка змінює), а до того в сильно старшій віці.¹⁾ Та мимо сего можна вловити дещо із спільних черт. Особливо подібна форма голови, ніс, ухо, хоч на Норбленівській портреті до половини з гори закриті, виглядає на незвичайно велике, як і на Підгорецькій. Що до очей, то на Норбленівській портреті вони по старечому прижмурені, отже порівнювати їх годі. Закривши на Підгорецькій портреті вуси і голову від гори по очі, знов можна бачити певну подібність і в загальному виразі лиця між ним а Норбленівським.

Очевидно се моє порівнянє роблене мною (яко не спеціалістом в тих річах) лиш на око. Може хтось з наших істориків штуки, особливо в Росії, де має можливість познакомити ся із всіма портретами, уходячими за портрети Мазепа, схоче перепровадити ще раз критичну паралелю між ними, а опублікованим Підгорецьким портретом і видати в тій справі свій суд.²⁾

Від проф. львівського університету, д-ра Л. Фінкля, маю відомість, що в одній із книг (проф. Ф. не прига-

¹⁾ На гравюрі означено: „Мазера aetatis 78“ пор. статью Лазаревского ст. 459, нот. 2. Се потверджувалоб звістку, що Мазепа уродив ся 1629 р. *Костомаровъ*: Мазепа и Мазепинцы вид. 2. С.-Петербург 1885, ст. 1. Не противить ся сему й вигляд Мазепа на Норбленівській гравюрі. гл. ще *Науковий збірник*, Львів 1906, ст. 312.

²⁾ Моглоб сею справою заняти ся „Київське Наукове Товариство“ хоч би з підгизму для пок. Лазаревского, якому ся справа так дуже лежала на серці.

дує собі, в котрій) „краєвого Архіву актів ґродских і земских“ у Львові *находить ся рисований портрет Мазепи, а під ним дуже негарний руский напис на адресу Мазепи. Цікаво будоб і сей портрет відшукати й опублікувати.*

У Львові, дня 23/IV. 1906.

13.

Бунт в селі Мшанці 1717 р.¹⁾

Низше поданий документ може бути цікавим причинком до історії галицько-руського селянства: панщинних відносин і аграрних бунтів. Облятував єго в галицьких городських актах „*gsus Christophorus Wigurski*“, посесор части села Мшанця, інтересований в справі, яка становить зміст згаданого документу. З трох Мшанців, які тепер знаємо в Галичині — в пов. Староміским, Тернопільским і Гусятиньским, буде се мабуць сей останній — він належав в польским адміністративним поділі до Теробовельского повіта Галицької землі.

Connotacya buntow gromady Mszanieckiey, która sie stała dnia 12 listopada roku 1717. Ktorzy nie będący posłuszni na pansczyznę, na tę, co z dawna rozkazuia, tylko która sie im podoba, y kiedy sami chcą odrabiaia, a kiedy sie im kaze, natenczas nie wychodzą. Oto uczyniwszy tumult, nabiegli mnie²⁾ w gospodarze z całą gromadą, iedni z mieszkania swego, a drudzy na pansczyźnie z gumna od młocenia przybiegli, do ktorych buntow y rebelij iest okazyą pierwszy Iwan zięc Antonow Osadcy starego, drugi Anton pomieniony Osadca, który

¹⁾ *Записки Наук. Тов. ім. Шевч.* 1903. т. 54 Miscellanea ст. 4—5.

²⁾ Так зізнає в актах сам посесор Вігурський.

nabiegł na gospodę wydzieraiąc gwałtem zięcia swego wziętego w areszt za to, że na pasczyznę nie chciał posłuszny, na którą mu kazano, z ludzmi iakiemi hultajami, których przechowuie zięc iego iuszto rok, iako przyznaia sąmsiedzi, których ani dwor nie zna, ani są w inwentarzu, ci tedi z instynktu pomienionego Osadcy wpadli do sieni, y porwali winowaycę z aresztu, potym y mnie dzierzawcę za piersi ieden, a drudzy omnes, gdzie który sie mógł dorwac, wywlekszy z sieni na dwor y przed progiem siennym uderzyli o ziemię y przysiedli dusząc za garło. Na który hałas y tumult przybiegło dwóch szlachty we Mszancu resyduiących imosc pan Władysław Wasilkowski, drugi im. pan Bazyli Szynderowski, ktorzy mnie salwowali w życiu, wydzieraiąc z chłopskiey ręki, osobliwie im. pan Szynderowski, a imosc pan Wasilkowski racyami y perswazyą onym, bo był natenczas słabego zdrowia. Iwan zas gumienny, syn tegosz Osadcy, gumienym będący, porzuciwszy na toku robotę ze wszystką gromadą na pasczyznie będącą sprowadził natenze tumult, co przyznaie Martyn gumienny, natenczas na gumnie będący. — My będący ordynowani z woli wielmoznego imci pana starosty Rzeczyckiego, takze z woli imci pana starosty dzwinigrodzkiego na usilną potrzebę imci pana Krzysztofa Wigurskiego, protekcyey szukaiącego, w tym tak ciężkim niebezpieczeństwie będącego, ziechawszy na grunt iakosmy wyrozumieli przez szlachtę wyzey położoną y Martyna przysięznego, iako ta iest prawdziwa inkwizycya domowa, w ktorey my imci panu Wigurskiemu daiemy testimonium y dla lepszey wiary rękami naszemi podpisuiemy sie. My iako obywatele Mszanieccy naprzod

iako nie umiejący pisac, kładziemy znak krzyza świętego: Mikołay Maiowski, Władysław Wasilkowski. My zas będący przy tey relacyey wyzey podpisanych rękami naszymi podpisuiemy sie: Dominik Rzeczycki, Antoni Firleiewicz, Szymon Zydzicki, Jozef Polikowski, Antoni Malewski, Szymon Łęczycki. My zas wielmoznego imci pana starosty dzwinogrodzkiego zesłani podpisuiemy sie: Jozef Paryszowski, Martinus Borowski, Michał Polikowski.¹⁾

¹⁾ *Castr. Halic.* t. 215, p. 1494 — 6.

Метрики в сільській практиці XVIII в.¹⁾

Як показують акти, метрика уродження та хрещення мала від давна велике значінє в відносинах підданства. Метрика доказувала приналежність підданого до єго місця уродження, тож дідич, який хотїв подати доказ, що сей або той підданий належить до него, мусїв в першій лінії поглянути в метрикальні книги та переконатись, чи сей підданий уродив ся в єго селі. Се лучалось, видно, особливо тоді, коли підданий одного дідича перейшов або втік до другого дідича. Перший яко покривджений доказував права своєї власности нераз на основі метрики. Упоминаючись о свого підданого, мусїв він післати дідичеві, до котрого єго підданий втік, відпис метрики сего останнього. Часом післанє самої метрики вистарчало на доказ права посіданя, але до сего мусїв дідич долучити потвердженє ідентичности особи зі сторони свояків підданого та цілої громади села, до якої він належав. Часом одначе треба було ще верифікації метрики.

Документ, який подаю в уривках з галицьких ґродських книг Бернардинського архіву у Львові доказує, що могло обійтись і без верифікації метрики.

¹⁾ *Записки Наук. Тов. ім. Шевч.* 1903, т. 56 *Miscelanea* ст. 23—25.

Gsus Lamer ad Gsum Markowski... prosząc, abys wydał tego Tkacza Angela z Niezwiszcz... iest metryka tego Tkacza, iako się we wsi Tatarach urodził i chrzcił, ma rodzzonego stryia y rodzzonego brata w Tatarach, iest iego matka chrzesna żyiąca, co go do chrztu trzymała y cała iego rodzina, cała gromada gotowa na to przysięc, posyłam oryginał mentryki wyiętey z cerkwi Tatar y atestacyią stryia y brata iego... ieżeli ma (Mierzejewski) w tym iakie dubium, niechay przysyła do Tatar do cerkwie dla weryfikacyiey. [Dublany 3 Apr. 1720].¹⁾

Низше подаю обляту документу з галицких ґродских книг, в яким поданий відпис метрики одного підданого з села Татарів²⁾ (метрика має дату 20/I 1676 р.), а крім сего атестація ідентичности особи зі сторони родини підданого, громади села та адміністратора дїбр.

Anno millesimo sexcentesimo sept[u]agesimo sexto, miesiāca Januarya die vigesimo.

Ja Jerey Kozma prezbyter Tatarski, krestich mładenca Aftanasija, a syna Petra Juziękego Wasila y matki Maryi corki Hryciawoy, matka kresna trymała toho mładenca Maryna a małzonka Kucopiowa rodzaiem z Hruszowy. — Na co ten Aftanasy ma bracy rodzonych Iwana, Hrycia, Jacka, siostrę Marusie w Tatarach za Iwanem Draganiakem. — My cała gromada Tatarska wydaiemy tę atestacyią naszą, iako iest cały oyczyc Aftanas, z Tatar poddany J: K: Mci: klucza Dublanskiego, a syn Petra Juziękego, ma stryia Hrehorego Juziękego, ma bracy ciotecznych w Tatarach czterech:

¹⁾ *Castr. Halic.* t. 217, p. 1200-6.

²⁾ Татары, село коло Дублян в Самбірщині.

Wasył Sawczyn wuyt, Stefan brat tego, Jac Kuzmanowy y Fed, brat tego. Ma w Dorozowie braci pięć: Semion Mielnik Dorozowski, Stas y Fed synowie Stasia starego Misczyszynego, Andrey y Macko Mielnicy Dorozowskie, a synowie Halia Mukikowego (sic!), naco my gromada wydaiemy atestacyią, ktorego roku z naszej wsi poszedł na służbę do pana Stefana Bilinskiego do Łuki anno millesimo septingentesimo tertio, w same Zielone Święta, na co my iako nieumieiący pysac dla lepszej wiary przy imionach naszych krzysz święty piszemy. Wasil Sawczyn woyt Tatarski † Fed Kucopi brat kresnik † przysięzny † Wasył Kalityn przysięzny † Sen Kucopi stary † Wasko Kuzman stary † Hryn Dub † Jacko Greb stary, sąsiad poboczny † Wasył Pilipow † Jacko Jozefy (sic!) † Iwan Dragunik swager Aftanasiow † Stefan Sawczyn y cała gromada Tatarska, Hryhory Juzięki stry † Andry Juzięki brat stryieczny † Działo się w Tatarach tysięcznego siedmsetnego dwudziestego roku dnia dwudziestego trzeciego ruskiego kalendarza marca. Ja będąc administratorem J: K: Mci klucza Dublanskiego daię tę moię atestacyią iako prawdziwie ta metryka iest wyięta z metryk cerkwi Tatarskiey iako to y ta atestacyia od całej gromady, iako stryia y bracy Aftanazego syna Piotra Juziękiego, naco dla lepszej wagi y wiary ręko się własną podpisuię. Dat. w Dublanach die 4 aprilis millesimo septingentesimo vigesimo anno. Michał Uruski administrator Dublanskiego klucza J: K: Mosci.¹⁾

¹⁾ *Castr. Halic.* t. 217, p. 1206 — 8.

15.

Постулят шляхти галицької землі в справі здемольованя церкви.¹⁾

Низше поданий документ, виписаний мною з ґродських галицьких книг Бернардинського архіву, є то лист (з 11/IX 1725 р.) „маршалка лицарского кола“ галицької землі Роха Яблоновского, в яким він іменем шляхти галицької землі домагаєсь від львівського єпископа Атаназія Шептицького здемольованя новозбудованої церкви в селі Боднарові. Причиною сего, як пише Яблоновский, є те, що ся церква виставлена „in alieno fundo.“²⁾ Не знати, чи єпископ Шептицький мав право ерекції церкви на сім ґрунті, чи ні, досить, по моїй думці була тут инша причина, задля якої галицька шляхта поставила згаданий постулят. Недвозначно подав сю причину в своїм листі сам Яблоновский підносячи, що в Боднарові є вже „ab antiquo“ на иншим ґрунті „стара церква“, „od Wielebnych Ojców Franciszkanów halickich... zaczęta“. Очевидно, що не само вибудоване церкви „in alieno fundo“, а радше обава перед конкуренцією, яку моглаб робити (зглядно

¹⁾ Руслак 1903. ч. 176.

²⁾ Урядова формулка обляти подає, що сей лист Яблоновского є постулятом шляхти галицької землі, а попри се „expostulatio Mfici offerentis ad acta castrensia...“ Домініка Островского.

мусілаб робити) нова церква Францісканам, подала причину до згаданого постуляту.

Справа з сею „цеквою оо. Францісканів“ може видатись дивною, тож подаю до сего деякі поясненя. Село *Боднарів* (по польски: *Bednarów*) лежить в нинішнім станіславівськім повіті, а належить до галицького деканату та є *чисто руским приходом*¹⁾. В початках 18 ст. часть Боднарова з двором була в посесії галицького конвенту оо. Францісканів²⁾. З листу Яблоновского видно, що в їх посіданю була також „стара церква“. Годі припустити, щоб Франціскани удержували руску церкву; з другої сторони можна цілковито певно твердити, що ся „стара церква“ в Боднарові се „*латинський костел*“, на який в ціли латинської пропаганди обернули церкву оо. Франціскани в часі свого посесорства. На се маємо досить фактів, як рускі церкви перемінювано на латинські костели, а рускі приходи на латинські³⁾. Знаємо також, що якраз оо. Франціскани були спеціалістами до таких річий⁴⁾. Те саме могло мати місце в Боднарові. Впрочім будоване нової церкви булоб зовсім лишнім, колиб ся боднарівска „*stara cerkiew*“ була дійсно церквою, а не

1) Пор. „*Шематизм*“ станіславівської епархії.

2) Пор. в актах Бернад. архіву *Castr. Halic.*, t. 226 p 141. де Франціскани названі: „Sortis in bonis villae Bednarow possessores“; або p. 650: „Actum in fundo bonorum sortis in villa Bednarow sito curiolaque possessioni conventus haliciensis religiosorum Patrum Franciscanorum subiecta“.

3) Пор. *Шараневичъ*: Черты изъ исторіи церковныхъ бенефіцій и мірскаго духовенства въ Галицкой Руси. 2 вид. Львів 1902, ст. 335—8.

4) *Ibidem* ст. 337.

церквою, переміненою на латинський костел, який лиш по традиції може зовесь „церквою“ в листі Яблоновського. Що до самої справи будови нової церкви „in alieno fundo“, то се видаєсь мені лиш якоюсь інтригою против львівського руського єпископа, бо годі припустити, щоб сей останній казав будувати церкву на ґрунті, до якого не мав ніякого права. Як кажу, се була лиш інтрига і то зі сторони посесорів части Боднарова, оо. Францісканів, які очевидно могли побоюватись, що ново-збудована руска церква стане на перешкодї їх плянам, се є переміненю руського приходу на латинський. А здаєсь чи не в тій ціли, щоби сему запобічи, став єпископ Шептицький будувати нову церкву. Такий закид зроблений єпископови, що він каже будувати церкву „non tam zelo Divi cultus, quam adimendi gratia et ascribendi alienum fundum“, може вийти лише під інтригантів, що побоюють ся конкуренції. Колиб ходило о будованє церкви на чужім ґрунті, то се булаб *справа приватна* і не потребувалаб остаточно вмішуваня до неї аж всеї шляхти галицької землі. Радше треба припустити, що постулят галицької шляхти, яким є лист Яблоновського до єпископа Шептицького, є звичайною інтригою оо. Францісканів. А таких інтриг против сего енергічного єпископа-реформатора було чимало.¹⁾ Низше поданий документ може послужити отже яко ще одно сьвідоцтво більше, на які трудности та перепони з ріжних сторін натрафляли впрочім зовсім конечні та оправдані реформи і заходи єпископа Атаназія Шептицького около подвигненя з занепаду руської церкви.

¹⁾ Пор. Рудовичь: Єпископы Шептицькї в „Богословск-ім Вѣстник - у“ вип. III. за р. 1902, ст. 245—50.

Jaśnie Wielmożnemu Najprzewielebniejszemu JMci Xiędzu Biskupowi lwowskiemu, Archymandrycie uniowskiemu, naszemu Wielce Mościwemu Panu i Bratu.-

Jaśnie Wielmożny Najprzewielebniejszy Xięże Biskupie, nasz Wielce Mości Panie i Bracie. Viget w sercach nas wszystkich rozmnażać a nie umniejszać gloriam Divini cultus, że jednak zachodzi praeiudiciosa de nova radice erectio w Bednarowie, — gdzie jest ab antiquo na inszym gruncie stara cerkiew od Wielebnych Ojców Franciszkanów halickich in fundo Wielmożnego JMci P. Jana Ostrowskiego, skarbnika sanockiego, brata naszego zaczęta, — non tam zelo Divi cultus, quam adimendi gratia et ascribendi alienum fundum, zacyym ziemia nasza instat praesentibus do Jaśnie Wielmożnego Waszeci Mscom Pana i brata, abyś tę demoliować, — ex quo na tamtym miejscu dwór Ich Mościów Panów Ostrowskich bywał,¹⁾ — rozkazał et in posterum similem in fundo alieno erectionem nie pozwalał. O co jako uniżenie upraszamy, tak za odebranie tej łaski aeternam do zasługiwania zapisujemy w sercach swoich gratitudinem, Jaśnie Wielmożnego Najprzewielebniejszego Mscom Pana życzliwi bracia i słudzy. Roch Jabłonowski, podstoli trębowelski, marszałek koła rycerskiego prześwietnej ziemi halickiej m. p. W Haliczu die undecima Septembris, millesimo septingentesimo vigesimo quinto anno.²⁾

¹⁾ Ся причина подана мабуть для покритя властивої, яку я подав вище.

²⁾ *Castr. Halic.* t. 226, p. 139—140.

16.

Екскомуніка в Галичи 1729 р.¹⁾

Др. Іван Франко оголосив печаттю два документи, які дотикають церковної екскомуніки в Галичині. Перший випадок мав місце в селі Кунині 1766 р.²⁾, другий в селі Мшанци 1773 р.³⁾. Подаю з галицьких ґродських книг львівського краєвого архіву (т. зв. Бернадинського) ще вчасніший випадок, а іменно з 1729 р. Є се „formula absolutionis de peena excommunicationis,“ яку виставив „Reverendus ac Religiosus in Xto Pater Siedlewicz, officialis dioecesis hall. ritus graeci“ міщанинови міста Галича Михайлови Вартановичеви і єго жінці, а яку облятував Вартанович 18. липня 1729 р. в галицькім ґродськім суді. Ся формула звучить так:

Oznaymuię IMciom Xięży hall., że otrzymali od nas absolucyą pani Wartanowiczowa z panem Michałem mężem swoim; wolni są do nabożeństwa w kościółach i cerkwiach świętych i konwersacyi z prawowiernemi, na co się podpisują. W Kryłosie die 10. Julii 1729 anno. Antoni Siedlewicz⁴⁾.

¹⁾ *Руслан* 1907, ч. 166.

²⁾ *Житє і Слово П*, ст. 273—7.

³⁾ *Франко*: Материяли до культурної історії галицької Руси XVIII. і XIX. віку. Львів 1902, ст. 47—50.

⁴⁾ *Castr. Halic.* t. 230, p. 1191.

Документ датований з Крилоса. В селі Крилосі був монастир, який, як каже ревізія ігуменів з 1724 р., був „pod direkcyą W. O. Officiała Halickiego“¹⁾. Галицьким офіціялом був 1729 р. Антін Сідлевич. Правдоподібнійше одначе, що повисший документ датував Сідлевич не з сего Крилоса, а з Крилоса св. Успенського, катедрального, який ествував при катедр. св. Успенській церкві в Галичи²⁾. Знаємо, що окружний лист про відпуст з 1759 р. виданий єпископом Львом Шептицьким „в' Крилосѣ катедрѣ нашої Галицкой“,³⁾ так само пастирський лист єпископа Скородинського з 1805 р. виданий „w Kryłosie przy katedrze naszej Halickiej“.⁴⁾ Михайло Вартанович названий в вступній канцелярійній формулі „famatus“, що означає міщанина,⁵⁾ а був він, як низше побачимо, галицьким міщанином. Мабуть отже Сідлевич датував сей документ з Крилоса св. Успенського в Галичи (подібно, як низше поданий документ датований „na plebanii hall.“), що зовсім імовірно з огляду на висше згадані датованя з сего Крилоса єпископських листів, як також з огляду на се, що Вартановичі, які в тім документі виступають, були галицькими міщанами.

Безпосередно про причину сеї екскомуніки зі згаданої формули не довідуємось. Перший губернатор Гали-

1) *Косаць*: Шематизмъ провинціи св. Спасителя Чина св. Василиа Великого въ Галиціи. Львів 1867, ст. 146.

2) *ibid.*

3) *Фрнко*: Матеріяли ст. 15.

4) *ibid.* ст. 181.

5) *Новицькій*: Справочный словарь юридическихъ терминовъ древняго актового языка югозападной Россіи. Кіевъ 1871, ст. 27 (і 24 sub voce „славетный“).

чини, гр. Перген, згадує в своїм меморіялі з 1773 р. що духовенство в Галичині кидало екскомуніку як на одиниці, так на громади, коли не хотіли платити десяти¹⁾. Нема сумніву, що й на Вартановичів кинено екскомуніку за несплачене десятини. Про се можна вносити зі слідуячого документу, в яким виступають обоє Вартановичі, а який рівночасно з формулою звільнення від екскомуніки облятував Михайло Вартанович в галицькім гродскім суді:

Niżej na podpisie wyrażony znam tym skryptem moim, iż mi się zadosyć stało w wypłaceniu grzywien sto y oddaniu puł kamienia wosku na kościół farny halicki, tak według dekretu miasta hall., iako y według kombinacyey przyjacielskiey, od sławetney Doroty Grzyzkiewiczowej, sławetnego Wartanowicza małżonki, z których grzywien y puł kamienia wosku też sławetną Wartanowiczową ninieyszym kwituję skryptem y dla lepszey wagi ręką moją własną podpisuię się. Działo się na plebanii hall. roku 1729. Xiądz Józef Sakin komendarz kościoła farnego halickiego m. p.²⁾

Мабуть ся екскомуніка змусила Вартановичів до зложеня сеї десятини, визначеної декретом міста Галича і „według kombinacyey przyjacielskiey“.

Львів, 8. липня 1907.

¹⁾ *Finkel*: Memoriał Antoniego hr. Pergena, pierwszego gubernatora Galicyi o stanie kraju (z roku 1773). Львів 1900, ст. 14.

²⁾ *Castr. Halic.* t. 230, p. 1192.

Стан приходу в селі Чернихові в р. 1761.¹⁾

(На основі візитаційних актів).

В 60-их роках XVIII. ст. відбував *Николай Шадурский* „Protonotarius Apostolicus, Causarum Curiae Illustrissimae Suae Excellenciae Judex Delegatus, Generalis Dioecesis Leopoliensis Visitator“, генеральні візитації приходів львівської дієцезії²⁾. Візитаційні акти переходять ся в архіві гр.-бат. митрополичої консисторії у Львові.³⁾ Таку генеральну візитацію відбув Шадурский дня 9. старого стилю лютого 1761. р. і в селі *Чернихові* (нинішнього тернопільського деканату). Візитаційні акти приходу в сім селі носять титул: „Visitatio Grlis Ecclesiae Parochialis Czernichoviensis, die 9-na mensis Februarii v. s. millesimo septingentesimo sexagesimo primo anno expedita“. Акти, які маю в руках, є сучасним відписом⁴⁾, зладженим для черніхівського приходу з оригінальних візитаційних актів,

¹⁾ *Руслан* 1905, ч. 160.

²⁾ *Шариневичъ*: Черты изъ исторіи церковныхъ бенефіцій и мірского духовенства въ Галицкой Руси 2 вид. Львів 1902. ст. 188—90.

³⁾ *ibid.* ст. 190.

⁴⁾ Нині знаходять ся они в архіві родини Барвінських у Львові під ч. 3.

як свідчить додана при кінці клявзуля: „Ex Actis Visitationis Grlis extractt — et sigillo Illmi et Rmi Dni Dni Leonis in Szeptyce Szeptycki, Eppi Leopoliensis. Haliciensis et Camenecen. Pod., Abbatis Commendatt. Mielecen. Comunitt.“ Відпис осмотрений власноручним підписом Шадурского з повним його титулом і Григория Мединьского, що підписаний яко „Presen. Visitt. Notarius“¹⁾. Доховалась і печатка Льва Шептицького, досить великих розмірів, з родинним гербом Шептицьких, витиснена на папері приложенім на розроблену муку. Відпис згаданих актів складаєсь з 9 карт „folio“ тодішного канцелярийного паперу. Записаних карт 5, прочі чисті. Оправа нова; не було єї давнійше, через що папір дуже замок і в багато місцях є діри. Язык візитацийних актів макаронічний польський. Письмо Мединьского дрібне, але дуже гарне й виразне.

Акти візитації чернихівського приходу поділені на сім уступів, після них отже буду переходив стан сего приходу в 1761.

Село Чернихів.

В сім уступі подана властиво лиш історія і опис чернихівської церкви. Церква „Рождества Пресв. Діви Марії“, збудована з дубового і соснового дерева²⁾, з копулою, побитою білою бляхою, „krzyżową strukturą wystawioną“, побита гонтами до самої землі, дуже простора і „wspaniała“, бо аж о двох капліцях. Дверий двое, одні дубові, другі соснові; підлога дубова. Історія

¹⁾ Сей відпис зладжений якраз єго рукою.

²⁾ Нині є там вже мурована церква.

церкви дуже коротка: „Roku 1755-tego, (iako edocet na odzwierzu nadpis) za konsensem ut narratur, Rmi officii Brzeżanensis, sumptem Gromadzkiem, a staraniem Xdza Parocha loci ninieyszego, wyfundowana, successive zaś od Przewielebnego X-a Alexego Lipnickiego, Dziekana pro nunc Zborowskiego, pobenedykowana“. Довкола церкви цвинтар, на ній дзвінниця побита гонтами, з трома дзвонами. Внутр церкви „менза“ мурована, довкола обставлена сосновими тертицями, в ній „Antemiss Illmi olim Athanasii Szeptycki, Epri pro tunc Leopoliens., de anno 1723-tio z Reliquiami“. Церковні знаряди вчислені в другім уступі спеціально. В першім уступі згадано про деякі з них, але вони нічим не цікаві, пр. деревляний хрест, сьвічники цинові, мосяжні й деревляні; цинові мирниці, шклянні ампулки, дзвінки спишові й мосяжні і т. д. Згадати треба хіба ще про плащеницю, яка „na płutnie kramnym odmalowana“.

Церковні знаряди.

Замітного між церковними знарядями нічого тут не находжу. Згадаю хіба про „Kielich... pure srebrny z pateną y gwiazdą. od X-a Parocha za 14 talerów bitych kupiony“ і про образ „Incarnationis płucienny, per extensum rozwieszony“ над віттарем. Проче, се ложечки, подушки, корпорали, стули, пурифікатори і т. д.

Образи.

З образів замітний образ Пресв. Діви Марії „na blacie drewnianym, ut narratur łaskami słynący¹⁾); на

¹⁾ Сей чудотворний образ, який має походати з XVI. ст., є й нині в Черняхіві.

nim koron srebrnych dwie, tabliczka in quadrum srebrna większa iedna, a druga mała y wotum in forma serca iedno“; образ „Вмае Matris Dolorosae, in sinu suo Filium gestantis, na blacie drewnianym“; антепедюм з образом „Depositionis in sepulchrum Xti Dni“ на дереві, образи Св. Михайла Архангела на дереві, „decollationis S. Joannis Baptistae“ і „Источника“ на полотні; два образи Св. Николая, образ Св. Ілі і „decollationis“ Св. Йоана Хрестителя рівнож на полотні; „Sąd Pański y Passya Xtusowa, stacjami na płutnie malowane, stare“.

Церковні книги.

З церковних книг вичислено: євангелиє, апостола, трифолой, октоїх, триод постну, служебник „in folio“, малий требник „in 8-vo minori“, псалтир, часослов, „wszystkie te druku Lwowskiego“. Триод цвітна київська, „mszał“, требник і „Troie nabożeństwa“ унівські; Ключ „Разумѣнія“ „kaznodzieyska“, деякі з них „ad normam correctae Illmi olim Metropolitanī, typis editae poprawne“ і всі „pro hoc loco popodpisowane“.

Церковні ґрунти.

Ерекція для церкви в Чернихові надана „gratioso“ доперва 1760. р. Ерекційний акт виписую дословно з візитацийних актів. Він з всего найцікавіший.

W Imię Oуca y Syna, y Duchа Świętego, Amen. — Helena z Zamoyskich Potocka, Woiewodzina Poznńska, Kołomyiska etc. Staroscina. — Chcąc, ażeby w dobrach dziedzicznych, we wsi Czernichowie, do klucza

Tarnopolskiego należącey, prawom moim dożywotnim, iako y opiece naturalney nad synami moiemi, Piotrem Starostą Sniatyńskim, Franciszkiem y Wincentym Potockimi, Woiewodzicami Poznańskimi, małoletniemi, tudzież JW. Jm. Pana Józefa Potockiego, starosty Leżayskiego najstarszego syna mego podległych, chwała Bozka nie ustawała, ale owszem krzewiła się, y pragnąc, ażeby ludzie w pożytku dusz swoich korzystali: Oznajmię tym wiecznym funduszem moim y zapisem, y synów moich imieniem uczynionych, że do Cerkwi w teyże wsi będącey, zdawna wystawionej, pod Tytułem Narodzenia Najswiętszej Maryi Panny (która lubo dotąd wolne miała używanie gruntów, lecz przez erekcyą ufundowania y opisania onych nie było) dla sustentacyi Parochów przy niey zostawać mających. Iako to najprzód rezydencya kapłańska na pułnoc, z ogrodem, sadem, w którym y pasiekę trzyma, tudzież z ogródkiem około cmentarza cerkewnego, na dziesięć grząd, gdzie szpital ma się fundować dla ubogich: Pola do orania w pierszey ręce w Zastawkach ku Nesterowcom, między gromadzkimi wymiarami na dni sześć; w drughey ręce od Kurowiec na Zalisiu, także między wymiarami gromadzkimi na dni sześć; z sadkiem na tymże Zalisiu przy drodze od Kurowiec czereśniowym dokoła okopany; w trzeciej ręce od Horodyszcz, także między gromadzkimi pomiarami, pola na dni dziewięć, sianożęci na Chomach obok gromadzkich na kossarów pięć; na błocie od Hladek około bezedni na kossarów siedm; w Chaszczach od Nesterowiec na kossarów sześć. Te zaś grunta y kapłanów przy tey Cerkwi wiecznemi

czasu zostawać mających od wszelkich danin, powinności dworskich, rogowszczyzny bydłowej, dziesięcin zbożnych, świnnych, owczych, y od wszelkich ciężarów, do pospólstwa należących, uwalniam, y przy samey tylko powinności należącej do Zwierzchności Duchowney, onych zachować chcę, wolni będą oraz Parochowie, teraz y na potym prezentowani, od dziesięciny pszczelney, a to od tey pasieki, która na mieyscu do Cerkwie nadanym wyżej wspomnionym sytuowana będzie, którą to erekcyą dla większey wiary, wagi y waloru, ręką moią własną przy przyciśnieniu zwykley pieczęci stwierdzam. Datt. w Tarnopoln d. 6-ta Maj 1760. (:L: S:) — H. Potocka. Woiewodzina Poznańska.

„Pracowici“ Петро Павлів, Пилип Ткач, Василь Гриньчишин зять, Василь Сич „caeterique Parafianie y Obywatele“ чернихівські зізнали „pod sumieniem“, що парох „w onych spokoуней possessyi zostaie“. В часі візитації дораджено парохови, щоби згадану ерекцію як найскорше облятував в ґродских кременецких актах¹⁾.

Місцевий парох.

Парох Стефан *Білинський* дістав презенту від Йосифа Потоцького, воєводи і генерала київских земель, великого коронного гетьмана, з датою Броди „die 18-va mensis Augusti 1741 anno“. Висвячений „ab Illmo et Rmo Dno Athanasio Szeptycki, Metropolitano totius Russiae, super quo formulas consecrationis suae, de datt.

¹⁾ Щоби якийсь акт був важний, мусів бути облятований, то втягнений до ґродских книг гл. *Balzer*: Kancelarye i akta grodzkie w wieku XVIII. Lwów 1882 ст. 4—6.

w Uniowie die 25 mensis Martii 1742-do anno produxit“. Метрики провадить четверакі. „Kazusów teraznieyszey edycyi niema“. До церкви належить парохіян: „Nr. 60“. Около великодної сповіди нічого не дають на вино і проскури. Передтим був звичай, давати збіже, але той устав. „Proskurnicy“ платять по три гроші. Брацтва в селі нема. Школа зараз під цвинтарем, в якій мешкає дяк і діти „w pauce Chrześciańskiej edukuie“. Парохіяни платять тепер „po szóstaku“, а передтим платили „po czetwerykowi zboża miary założenieckey, y dwa razy do roku po groszy trzy świętecznego“. Остатне реченє досить затерте, але можна відчитати: „Swie dla dobrego Diaka zwykł często Paroch [ods]tempywać“.

Decretum Reformationis.

Взагалі візитатор Шадурский був вдоволений зі стану чернихівського приходу, а церкву „z obfitym umysłu ukontentowaniem“ уважав „w tym kraju, z innemi wspaniałością in superficie nierogównaną“. Парох дістав похвалу за се, що зі згляду на небезпеченство огня переніс свою „резиденцію“, яка була в сусідстві цвинтара, в глѹб села і то з власною шкодою, постарав ся о ерекцію і „praeterea ku pomnożeniu chwały P. Boga zabiegi czynić do dziś nie przestaie“. Позаяк одначе селянин Назар Болотник заложив собі обійсте під самим цвинтарем, Шадурский парохови „monendum go z ambonу po trzykroć, y iezeliby do roku nie [. . .]nił, etiam za wykłętego ogłosić w Cerkwiach Pleskowieckiey, Jankowieckiey, Hladeckiey, y domowey Czerniechowskiey dysponował“.

Також наказав постаратись о „księgi kazusów te-
raźniejszey edycyi“ та щоби парохіяни „novitates nie
zmyślali, ale dawnym rządząc się zwyczajem, proskurne
Oycu Duchownemu swemu corocznie oddawali“, а дя-
кам „iuxta antiquam consuetudinem zbożem płacili“. Колиб
„in eo sprzecznemi byli, żaden tam na kondy-
cyę за pieniądze stawać не będzie się ваżyў, у капłan
też swoje proskury dawać не będzie obligowanym roz-
rządziў“. Також дякам „inaczey z niemi kontraktować
pod karą stu plag zakazaў“.

Се образ стану чернихівського приходу 1761 р.
на основі візитацийних актів.

Напад опришків на двір Коженьовських в Цуцилові 1762 р.¹⁾
(Протоколи зізнань опришків).

В гродських галицьких книгах, перехованих в „*краєвім Архіві актів гродських і земських*“ (т. зв. Бернардинським) у Львові найшов я два протоколи зізнань опришків, які 1762 р. напали були на двір шляхтича Коженьовського в Цуцилові (в Надвірнянщині).

Докладної дати сего нападу не знаємо, хоч з огляду на се, що в протоколах згадуєсь про напад інших опришків на двір п. Струпчевського в Черемхові 1. марця 1762 р.²⁾, треба класти сей напад на час около марця — листопада с. р., то є до хвилі, в котрій опришки, які напали на двір в Цуцилові, зловлені в Делятині на ярмарку, зізнавали в суді та магістраті.

Зловлених опришків переслухувано два рази. Перший раз дня 27. листопада 1762 р., в *галицькім гродськім суді* в присутности Каєтана Вренцького, бурґрафа

¹⁾ *Руслик* 1905, ч. 144—147. Інші материяли до історії галицько-руського опришківства, які я зібрав в Бернардинськім архіві й збираю дальше, будуть в своїм часі оголошені печатю.

²⁾ Про справу нападу на двір в Черемхові гл. *Castr. Halic* t. 277, р. 716 - 17 і 1263.

і субделегата гродского галицького та Михайла Томича Березовского, заприсяженого субделегата гродского галицького.¹⁾ В нападї на пуцилівський двір брало участь вісьмох опришків (зглядно 6, бо двох з них брало лише участь в змові, як низше побачимо): 1. Стефан *Калиняк*; 2. Стефан *Качулка*; 3, 4 і 5. Василь, Іван та Петраш *Хромінці* (Хромінчуки, Хромінчаки); 6. Василь *Дудчак* (Дудка, Дудчин); 7. Василь *Боднарчук* (Bednarczuk) і 8. Антін *Космацький*. З тих зловлено лише п'ятьох: Калиняка, Качулку, Петраша Хромінця, Космацького й Боднарчука в Делятині на ярмарку. Прочі три опришки, Василь та Іван Хромінці й Дудчак повтікали. Зате до відвічальности в галицькім суді потягнули Дудчакового батька, старого Івана *Дудку* й четвертого брата Хромінців, *Стефана*.

В галицькім магістраті зізнавали зловлені опришки 29. листопада 1762 р. в присутности Теодора Олескевича (praesidens), Андрія Смульського, Томаша Тизіковича, Теодора Комажинського, Яна Баляковського й Матвія Кашуби (consciti). На протоколі підписаний Домінік Павловський (notarius civitatis).²⁾ Калинякови, Качулці і Петрашеви Хромінцю ставили питання, відтак брали їх на тортури й припікали огнем. Боднарчука та Космацького взяли відразу на тортури. Івана Дудку та Стефана Хромінця увільнено ще мабуть в суді, бо в ма-

¹⁾ *Castr. Halic. t. 279, p. 4391—4408. Sabatho post festum Stae Catherinae Virginis et Martyris.* Облятував 4/ХП. в гал. іроді Станіслав Коженювський (Sabbatho ante festum S. Nicolai Episcopi). Зізнання протоколярні затитуловані „*Liberae confessatae*“

²⁾ *Castr. Halic. t. 279, p. 4408—4426. Actum in loco turturarum feria secunda in vigilia Scti Andreae Apostoli.* Облята та сама, що й повисших зізнань. Титул „*Confessatae corporales*“.

гістраті вже їх не переслухували. Цікаво, що Калиняк старався звалити всю вину на Качулку і Боднарчука, сі знов на Калиняка, а Петраш Хромінець заявляє, що єго брата силоміць з собою взяли на розбій. Як закінчилась справа, не знаємо з протоколів. Але без сумніву всіх зловлених опришків страчено.

Протоколи зізнань опришків подаю в вірнім перекладі (они зладжені в польській мові), подекуди подаючи лише зміст (особливо при частих повторюванях). Задержую особливо в характеристичних уступах вислови й речення оригіналу. Деякі лише речення в судових протоколах подано в oratio recta, магістратські протоколи подані в цілости в oratio recta. В обох протоколах стрічаються часом речення в oratio recta в рускій мові. Все те, що є дословним перекладом протоколів (не змістом), беру в знаки наведеня. Хоч опришки зізнавали два рази, то я подаю їх подвійні зізнання, бо і в одних і в других находить ся щось характеристичного. Повторюваня одного й того самого пропускаю, або подаю зміст. Наперед подаю протоколи зізнань в суді, опісля в магістраті на тортурах.

I.

З опришків зізнавав перший в *галицькім гродськім суді* „illaboriosus“¹⁾ Стефан *Калиняк*, возьний.

¹⁾ „illaboriosus“, — титул, який предано в прот. опришкам, значить: „неробочий, бродяга“, такий, що не має якогось занятя пор. sub voce „неробочий“ *Новицькій*: Справочный Словарь юридических терминовъ древняго актового языка юго-западной Россіи. Кіевъ 1871, ст. 16; *Пискуновъ*: Малороссійско-червонорусскій словарь живаго и актового языка. Кіевъ 188? (2 вид.) ст. 154.

„Родом з дідів прадідів з Волосова, з части панів Телефусів; там родив ся і виховав ся, літ має від уродження над сорок; там оженив ся, з молодших літ надслугував коло двора, був побережником, потім зроблено єго возьним; бавив ся¹⁾ господарством. До забійства Коженьовских намовив єго Василь Боднарчук, а не вчинив сего з власної волі; тягнулось то півтора року, нім до сего забрались. З своїми гадками нікому не звіривсь, ніхто єго не радив ся; радили ся з ними Боднарчук і Качулка. До забійства збиравсь півтора року; з Боднарчуком і Стефаном Качулкою умовлялись в Іванівцях і Товмачику. Зібравшись у Антона Космацкого, звідти вечером прийшли під Волосів, п'ятьох їх: Стефан Качулка, Василь Дудка²⁾ і трех братів з Микуличина, Хромінців, Василь, Іван і Петраш. Хромінці остали за селом, а Стефан Качулка³⁾ і Дудка прийшли до него (до Волосова), бо він по змові вернув наперед до дому і взявши єго з собою разом, знов зійшлись і прийшли до Цуцилова. Під Цуциловом сіли в долині, побачивши в селі сьвітло, не відомо, чи в дворі пана Слонецького, чи де инде. Як сьвітло погасло, оден перед другим поприсягли, що оден другого в небезпеці не відступить, а напившись горівки з барилки, так говорили: „Стрясем⁴⁾

1) Слова характеристичні в протоколах.

2) Має бути Василь, як я подаю в текстї, бо Іван, батько Василя, не брав участі в нападі. Івана подано в протоколі помилкою (пор. зізнання Калиняка в магістратї).

3) Тут замість Стефан, хибно подано в оригіналї Іван Качулка.

4) Сего характеристичного слова взагалї часто уживали опришки.

пана Коженъовского, страсем і жида“, що мешкав в каменниці в Цуцилові на Телефусівській часті. Прийшовши під двірок, де мешкали паньство Коженъовскі, вернув назад, а тамті пять напали на двірок. Він ані сам, ані через нікого не давав їм знати, они самі наперед змовились з ним і прийшли до него. Не знає, хто був на сторожі, а котрі вскочили до мешканя, котрий забив паньство Коженъовских і як їх забито, „bo się od płotu, przurprowadziwszy onych, zawrócił nazad“.

„У Качулки бачив сокиру, а у Дудчака рушницю, про инших не знає, яке мали оружє. Не знає, яку добичу і кільки грошей взяли, бо з ними по забійстві не бачив ся, они до него не приходили, аж в сім неділь сам до них пішов до Івановець по обіцяну корову за „nastęczenie“ і напроваджене на паньство Коженъовских. Корови не дали, лише трийцять тинфів вроцлавских, виділених на него і лишених у Боднарчука. По виконаню забійства вернули назад до Івановець до Антона Космацького і там ділились добичю, сімох їх: три Хромінці, Качулка, Дудчак, Боднарчук і Антін Космацький. Чим, якою добичю ділились, кільки котрому припало, не знає“¹⁾.

Другий опришок „illaboriosus“ Стефан *Качулка* так зізнав:

„Родив ся в селі Новоселиці на Угорщині; малим випровадив єго отець з Угорщини, виховавсь і оженивсь в Волосові на Телефусівській часті; літ має 40; потім перейшов до Товмачика і бавив ся господарством. Сте-

¹⁾ Дальше не відповів; з 12 поставлених питань на 10, 11 і 12 відповів, що не знає о нічим більше.

фан Калиняк возьний прийшов до Івановець до Боднарчука і вабив єго, говорячи: „Ходи зі мною і більше собі прибери людей, щоб ми могли гроший у пана Коженьовского дістати, бо має гроші, я сам бачив“. Стефан возьний прийшов в тиждень другий раз до Івановець і намовляв Боднарчука, Космацкого і єго до забійства Коженьовского і рабунку. Боднарчук вимовляв ся, не хотів іти, бо бояв ся своєї челяди, щоб она сего не виявила, але на те зізвадяв. В тиждень по другий намові прийшли в ночи до Івановець до Антона Космацкого три Хромінці з Микуличина, намовлені возьним; в день сиділи на горі сьвітлиці; ночью Хромінці нарадившись з Космацким, пішли з Василем Дудчаком і з ним до Цуцилова, а Боднарчук і Космацкий самі іти не хотіли, лиш їх самих вирядили. Тоїж ночи, як вийшли з Івановець, ідучи до Цуцилова, вступили до возьного до Волосова, бо при змові казав, як будуть іти, до себе вступити і без него не йти. Звідси пішли разом з возьним до Цуцилова. Прийшовши під село, возьний сказав ті слова: „Зістаньте ви ту, а я піду поскочу, чи сплять паньство К-скі і чи нема там яких гостей або сторожа.“ Вернувши до них і взявши їх з собою перед сам двірок, припровадив аж під вікна і сказав: „Ідіть-жеж тепер, пан сам спить на ліжку в сьвітлиці, гроші в шкатулі під головами, пістоleti і шаблі висять на стіні над ліжком“, а сам вернувсь назад. Прийшовши до двірка на рабунок і по добичу, не могли добутись дверми; тому повибивавши вікна бучками, вскочили напрасно до сьвітлиці; два Хромінці, Василь і Іван, пірвали сплячого на ліжку п. Коженьовского і почали дусити, а коли він вирвавсь

і вхопив за пістолети, оба Хромінці вирвали єму пістолети, кинули ним об землю і почали єго рубати. Тимчасом п. Кож. втік на потемки до комори, але Іван Хромінець кинувсь за ним і зарізає єго ножем. Серед замішаня вибігла панна з сьвітлиці на двір і почала втікати. Петраш Хромінець зловив її і з Василем Дудчиним запровадили до сьвітлиці. Саму паню Коженювску зловили в сьвітлиці, позатикали вікна, засьвітили, питали її о гроші і самі всюди грошій шукали. А зі злости, що найшли мало грошій, добув Василь Хромінець шаблі п. Кож., почав паню рубати і забив її. Він також забив панну. По забитю пп. Кож. взяли пару пістолетів, рушницю, дві шаблі, одну оправну, другу чорну і штуку кармазину. „Грошій не знаю, як багато“. Коли питали паню К-ску о більше грошій, сказала: „Więcej pieniędzy nie masz, ale u Żydów są na pożyczaniu“. По забійстві пішли лісами до Івановець і в хаті Космацького ділив добичу Боднарчук. З грошій дісталось кождому по 20 зл. Пайку вознього затримав Боднарчук і в кілька неділь єму дав. Кармазин діставсь Боднарчукови; обі шаблі, рушниця і пістолети дістались Хромінцям. Стефан Хромінець не ходив з братами на розбій, про те не знав і нічого не дістав, а хоть шаблі найшов в своїм огороді, не знав, відки там взяли ся; найшовши їх, дав добровільно знати до двора і віддав там¹⁾

Третий опришок „illaboriosus“ . Петраш Хромінець,

¹⁾ Качулка боронить невинного Стефана Хромінця. Дальше не хотів відповідати „powiadając, że to mu się pierwszy raz trafiło“. Слова дуже характеристичні. На 10, 11 і 12 питань відповів, що не знає о нічим більше.

одинокий зловлений з трех братів, які брали участь в забійстві К-их, так зізнав:

„Родом з Микуличина, дібр Цетнера, коронного обозного; там виховавсь і оженивсь. Має 20 літ. Бавив ся господарством. Не знає, хто намовляв до забійства К-их, бо не був в Іванівцях, як сходились на раду, „але вже йдучи на той розбій, брата мої Василь і Іван Хромінці силою мене з собою з мого дому взяли“¹⁾. Не знає, як давно, від якого часу, чи возний, чи самі до сего збирались, знає лиш те, що зібралось їх сімох в Іванівцях, він, Василь і Іван Хромінці, Ст. Качулка, Вас. Дудчак, Вас. Боднарчук і Антін Космацький. Они три, Хромінці, прийшли в ночи до Ант. Космацького, там в день сиділи на горі будинку; вечером прийшли тут з Товмачика Качулка і Дудчак та Боднарчук, івановецький підданий. Боднарчук і Космацький виправили їх до Цуцилова. Вишли в ночи, йшли лісом, званим Хворосна²⁾ при смолянїм каганци, а прийшови під Майдан, кинули каганець і на потемки йшли до Волосова; коли їх день захопив, лежали цілий день в Потоці (?!) під Волосовом³⁾ аж до ночи, а в ночи прийшли під село Волосів: він, Василь Хромінець і Вас. Дудчак остали за селом, а Іван Хромінець і Ст. Качулка пішли в село до возного. Потім

1) На трете питанє відповів, що не знає о нічим.

2) Подано також „Хоросна“.

3) Такої місцевости під Волосовом нема. Є лиш Потік чорний коло Ослава, але в иншім напрямі. В магістраті зізнав Петраш, що цілий день перебули в „Połoszynie“ під Волосовом. Тут, очевидно, якась недокладність в протоколі. Пор. мої уваги при зізнанях Петраша в магістраті. Бо щоби лежали цілий день в „потоці“, в се мені не хоче ся віршти.

всі разом пішли до Цуцилова, а возний припровадив їх аж до двір'я пп. К-их, що тоді вже спали і ознаймив їм, що гроші є під головами у п. К-го, а оружє висить на стїві. Тодї лишив їх, а сам вернув до Волосова“.

Опис самого нападу на двір в зізнанях Петраша Хромінця подібний до опису в зізнанях Качулки, з тою різницею, що Петраш подає ще інші подробиці, а іменно.¹⁾

„Петраша Хром. і Вас. Дудчака лишили на сторожі коло вікон і дверей; К-го дусили, присївши его на ліжку; Качулка вдарив К-го сокирою в потилицю; сьвітили, шукаючи К-го, який їм вирвавсь; пані К-а і панна просили, щоб їм дарували житє; шукаючи грошей в сьвітлиці, добули шабель, рубали по стїнах і кололи образи; з огляду на се, що більше грошей не нашли, а ще більше тому, що п. К-а пізнавши Ст. Качулку, назвала его по імени, Качулка вискочив вікном на двір і кликнув на Івана і Василя Хромінців, що лишились в сьвітлиці: „Постинайте та позабивайте обі, щоби не остались при житю“, „którzy tyrańsko szablami zgrabali u na śmierć rozabijali“. З добичі взяли 20 талярів битих і 5 вроцлавскими тинфами²⁾. П-ї К-а казала, що гроші розпожичені жидам на скупленє волів до Вроцлава. До Івановець вертали иншою дорогою і ще не доходячи до села, хотїли в лісі ділитись добичю, але надумались, щоби „od Was. Bednarczuka i Ant. Kosmackiego nie byli ro-tajemnie z dobyczy infestowani“. Досьвіта прийшли до

¹⁾ Щоб не повтаряти одного й того самого, я повтореня про-пускаю і подаю лиш те, чого нема в попередних зізнанях.

²⁾ Дальше про добичу подає те саме, що Качулка.

Івановець до Ант. Космацького¹⁾). Більше ніхто инший з сего не дістав нічого, ніхто о тім не знав, нікого більше з ними не було і не змовлялись більше на нікого. Стефан Хромінець о тім не знав, тоді дома не був, але на панщині в Делятині через дві неділі, як они ходили на розбій; шаблю, як рознеслась вість о забійстві К-их, закопав Іван Хромінець, утікаючи, потаємно в огороді Стефана в горосі. Отець Стефана, також утікаючи, ознаймив синовій Стефанисі, що Іван щось в їх горосі закопав, „która do Pniwia wzięto“.²⁾ Гроші з добичі на хліб „wухрpensował“, де инші поділи, не знає“³⁾).

Четвертий „illaboriosus“, Василь *Боднарчук*, зізнав: „Родом з Івановець, дібр Цетнера, коронного обозного. Родивсь в Раківчику, в Іванівцях зріс і оженивсь, літ має 34. Провадив значне господарство. Стефан Калиняк, возьний, сам з власної волі від трех літ ходив до Івановець і Товмачика і намовляв на К-го, говорячи, що вже той пан К-ий більше як рік хорує і нема нікого, сам дід з бабою, а грошей має 40.000 готових. Возьний з Качулкою і Дудчаком, товмацькими підданими, нараджувавсь над забійством та зрабованєм К-го і єго намовляв і до сего „animował“. Ходив, намовляв і збирав компанію, в Товмачику намовив Дудчака і Качулку, зате Качулка намовив Хромінців з Микуличина (Василя, Івана і Петраша), яких возьний заохотив значною добичею. Возьний був провідником до рабунку“.

¹⁾ Про поділ добичі як Качулка, з тою ріжницею, що по єго словам оден пістолет взяв Боднарчук.

²⁾ На 10. питанє відповів, що не знає нічого. Петраш боронить Стефана, подаючи притім єго „alibi“.

³⁾ 12 питанє „ignorat“.

Про те, як збирались до нападу на двір в Цуцилові зізнає Боднарчук подібно як попередні. Малі відміни в єго зізнаннях подаю.

„Хромінці прийшли до Івановець в ночі — досвіта; єго всі прочі, зібрані у Космацького, вабили з собою на рабунок, потім лишили єго і Космацького, а самі пять пішли до Цуцилова і там доконали свого. Більше не знає, бо там не находивсь. „Не був я там і не знаю, що там діялось“.

Боднарчукові зізнання що до забраної добичі повинні бути найвірнійші, бо як знаємо, він ділив її поміж своїх товаришів. Довідуємось, що оба пістолети взяв Василь Хромінець (Петраш Хр. зізнав, що оден пістолет взяв Боднарчук), а крім сего червону єдвабну хустку і срібні тасьми від ладівниці про які попередні не згадували¹⁾.

Пятий опришок „illaboriosus“ Автін *Космацький* так зізнав:

„Родивсь в Космачи, в добрах князя Яблоновского, новгородского воєводи. Там виховавсь, а оженивсь в Іванівцях, добрах Цетнера, коронного обозного. Має 30 років. Доси нічим злим не бавивсь²⁾). Хто був провідником на місце вчинку, не знає; добре знає, як богато було їх і котрі збирались у него в Іванівцях. Василь, Іван і Петраш Хромінці з Микуличина прийшли до него досвіта і в день сиділи на горі; з вечера в ніч прийшли до него Ст. Качулка і Вас. Дудчак і закликали Вас.

1) На 7, 10, 11. і 12. питанє не відповів нічого. Зізнав також, що з ніким більше не змовлялись, нікого більше з ними не було і нікому з тим не звірkwались.

2) 2. питанє: ignorat; 3. о нічим не знає; 4. не знає.

Боднарчука, напились горівки, він і Боднарчук виправили прочих до Цуцилова на розбій, а самі остали дома¹⁾).

З добичі згадує ще, подібно як Боднарчук, про червону єдвабну хустку та срібні тасьми від ладівниці²⁾. По поділі, зізнає Космацький, розійшлись всі домів³⁾).

Потягнений до відвічальности батько Василя Дудчака, Іван *Дудка* (старий) зізнав лиш те:

„Родивсь в селі Порогах, солотвиньського староства; там виховавсь і оженивсь. В Товмачику мешкає 26 літ, має над 60 років. Бавивсь господарством⁴⁾. Хто інших розбійників перестеріг, або переховував, або перехованих бачив і дав знати, що повтікали, як половлено розбійників в Делятині, „того не знаю і не чув о моїм сині, щоби мав ходити на розбій, або щобим яку „note“ від кого повзяв, що мій син в розбою находивсь і о тім не знаю, на що я готов з людьми сумлінєм поправити“⁵⁾).

Стефан *Хромінець*, брат трех згаданих Хромінців, потягнений до відвічальности, зізнав:

„Родивсь в Микуличині, в добрах Цетнера, коронного обозьного. Виховавсь на Уграх, оженивсь в Микуличині. Має 20 років; був зразу на службі, потім бавивсь господарством“⁶⁾).

1) Reliqua ignorat; 6, 7, не знає.

2) Reliqua ignorat.

3) Reliqua ignorat; 10, 11. і 12. ignorat.

4) 2—11. нічого не знає.

5) Кінцеве реченє подане в oratio recta, отже тих слів (з виїмкою слова „nota“, поданого писарем) ужив очевидно сам свідок.

6) 2—12. нічого не знає.

II.

В дальшій тягу подаю зізнання Калиняка, Качулки, Петраша Хромінця, Боднарчука та Космацкого в галицькій магістраті. Перших трех випитували ще, заким їх взяли на тортури. Боднарчука та Космацкого взяли відразу на тортури і тому власне їх зізнання в магістраті дуже коротенькі відповідно до зізнань їх трех товаришів.

Подібно як в суді, так і в магістраті переслухали першого *Калиняка*. Зізнання єго як і прочих подані в протокоді в *oratio recta*¹⁾. Ось они.

„Я Стефан Калиняк возьний, родом з Волосова. Отцю мому було на імя Гаврило, матери Анна, Степанина донька. Отець мій родивсь також в Волосові, мати родилась в Тисьменичанах. Отець мій не бавивсь нічим злим, був господарем. Я за життя мого отця не бавивсь нічим злим, пас худо́у, зі сваволі не крав, на зді вчинки не змовляв ся в молодих літах з ніким; доріспи моїх літ я оженив ся, взяв собі за жінку Анастасию Костя Костичиноного, доньку дідичного волосівського підданого, котрий не бавивсь також нічим злим і я від мого ожєнення не бавивсь ніяким гультайством, але вперід робив панщину, а потім був побережником, робив коло кухні і сповняв різні двірські послуги, а на останок зістав возьним“.

На питанє, чи сам придумав напад на К-ого, чи єго до сєго хто намовив, відповів:

„Намовив мене Стефан Качулка і Василь Боднарчук, питаючи мене о се, чи не знаю, де би находивсь шляхтич,

¹⁾ Зізнання в суді подані переважно в *oratio obliqua*, лиш від часу до часу, як я вже висше згадував, в *oratio recta*.

котрий би мав гроші і було то через півтора року, додаючи мені відваги, що у нас в Микуличині знаходять ся оден Василь, другий Іван, третій Петраш Хромінчаки, котрі є так мудрі, що денебудь вчинять що злого, ніколи не виявить ся і притім обіцяли мені корову за се, як бим сказав; і так Ст. Качулка спитав мене о К-го, де він живе, я єму відповів, що в Цуцилові і так на се відповів мені Качулка: „Ходім до него і так я зізволів на се, а Качулка і Боднарчук збирали других: Василя, Івана, Петраша Хромінчаків і так було нас шістьох, я оден, Качулка, Дудчак, Хромінців трех, а Боднарчук не був з нами, тільки знав о тім, а заким прийшли до мене в ночі, Качулка і Дудчак закликали мене, а Хромінці були в полі з далека; я прийшов до них з Качулкою і Дудчаком, а напившись горівки, котру мали з собою, пішли ми до Цуцилова, а прийшовши під село, ждали на долині, поки паньство К-кі не позасицляють; я прийшовши до винниці і привівши їх через плоти аж до двірка просив їх, щоби, як застануть гроші у пп. К-их, їх самих позамикали до комори, а гроші забрали; ониж „affidowali się,“ що не будуть нічого злого робити пп. К-им, „тільки забравши гроші вступимо йдучи по дорозі до жида на гостинци і там его страсемо,“ а я сам покинувши їх, вернув назад домів“.

На дальші питання відповів так:

„Жінка про те не знала; горівку мали з Івановець від Жида; івановецький жид не намовляв его до сего“ ітд.

Навіть в тій критичній хвилі не забракло Калинякови гумору. Коли судії спитали его, відки в дворі

в Цуцилові були сліди жидівських пантофлів, відповів, що „*хиба може котрий івановецького Жида взяв і за па-зуху сховав*“.

На питанє, з якої причини ходив слідуячого дня до Цуцилова на оглядини, відповів: „Прийшов до мене цуцилівський дяк і просив, щоби я пішов на візю, а прийшовши, бачив я перед вікнами жидівські сліди“¹⁾. Далше зізнав Калиняк, що івановецький Жид мав знати о тім.

На питаня, чи не мали „*kointelientii*“ з дебеславецькими людьми і з Стояновским, чи они зрабували товмацького ксьондза декана²⁾ і пана Струпчевского,³⁾ відповів: „Ні, бо я не був під той час дома.“ Не знає також, хто вирізав Жидів в Голоскові і чи в Цуцилові були з ними Жиди, хибаб тамті знали.

На тортури брали Калиняка три рази. Коли єго перший раз „*потягнули*“, зізнав все так, як вперід. З сих зізнань цікаве те, що по єго словам старого Дудки не було, що бачив жидівські сліди, але не знає, відки взялись. Потягнений другий раз, крикнув: „Господи милостивий, не знаю нічого“, третій раз: „Не знаю, не скажу нічого.“ Припечений огнем перший раз, крикнув: „Не знаю нічо, не знаю нічо, не знаю нічо, най будуть і шини“, другий раз: „Мосці панове, не знаю нічого“, третій раз: „Не знаю нічо, пане добротливий, змилуй ся наді мною, не дав бим ся мучити, сказав бим“.

1) В оригіналі стоїть хибно „*składy*“.

2) Деканом в Товмачи був тоді Шимон Вуйціцький, *Castr. Halic.* t. 279, p. 4246.

3) Про напад на двір в Черемхові *Castr. Halic.* t. 277, p. 716 — 17 і 1263.

Стефан Качулка зізнавав другий:

„Я Стефан Качулка родив ся на Уграх, отцю мому було імя Ігнат, матери Анастазія; отець мій мешкав на Уграх в селі Новоселиці¹⁾); заробляв на хліб, мешкаючи на Уграх; звідтам з Угор прийшов до Волосова на часть пана Телефуса²⁾) і мене малого приніс пішки, маючи корови і вівці. Прийшовши до Волосова не бавивсь нічим злим, як і я сам. Аж доперва минувшого року прийшов Калиняк Возьний до мене, а потім пішов до Боднарчука до Івановець і по три рази намовляв нас, щоб ми ішли до пана К-го, кажучи, що є гроші, будемо мати добичу, а потім, як Хромінчуки йшли з поля, намовляв їх до сего і горівкою поїв, на що ми по другій намові пристали, а Хромінці ідучи до Цуцилова, взяли у арендара дві кварта горівки“.

Дальше дещо пропускаю, бо се лиш повторюване зізнань попередних опришків, а подаю цікавіші уступи.

Ідучи на розбій, вступили до возьного: „Возьний був дома, але нам розказав, щоб ми его закликали: „Не будете знали, як маєте обертатись“. В зізнанях Качулки цікаве те, що він подає докладно оружє, яке з собою мали: „Я мав бучок, возьний також бучок, у Івана Хромінця був бучок і угорський ніж, у Петраша Хр. ручниця, щоби з нею на варті стояв, у Василя Дудчака сокира, у Василя Хр. топорець. Возьний сам стояв у перелаза на сторожі.“ Як панна К-а утікла на двір, ті,

1) В суді подав, що в „Новоселиці“, в зізнанях в магістраті записано „w Nowosielscy“, отже моглоб бути в „Новосіліці“, але тут очевидно пропущено „і“, отже в „Nowosieliczy“.

2) В оригіналі подано „Tadeusza“, очевидно похибкою.

що стояли на дворі налякавшись, почали втікати, бо думали, що й К-ий втік, але успокоїв їх Іван Хромінець словами: „Є пан, вжем го зарізає.“ Ще кілька цікавих подробиць з часу перед і по нападі подає Качулка: „Горівку пили у Космацького, але він сам тої горівки не пив; жінка Антонова знала о тім, але тої горівки пити не хотіла і плакала і „*chaturę z mężem odstompić chciała*“. Паювались у Антона Космацького, а Боднарчук сказав: „Як ви нарobili лиха, я того паю не хочу,“ але ми утаїли (sic) і так Боднарчук поділив нас.“ Подібно як в суді боронив Качулка невинного Стефана Хромінця, так тут боронить і єго і старого Дудку. „Стефана Хр. не було з нами і паю не брав, тільки говорив, що єго брат Василь закопав шаблі в єго огороді. Старий Дудка о тім не знає, бо син Василь Дудчак в своїй хаті мешкає.“ Заперечує, мов би з ними мали бути Жиди або мали їх до сего намовляти та щоб мали мати „*kointeliency-ю*“ з Дебеславцями і з Стояновским. Не знає, хто волов п. К-го по жидах і рукав, бо він в ізбі не був.

На тортурах повтаряє все попередне. Не знає також, хто вирізає Жидів в Голоскові, хто зрабував п. Струпецвського і товмацького кс. декана. Папері подерли Василь і Іван Хромінчаки. Коли єго потягнули третій раз, сказав: „Яворчак Іван з Товмачика перестерігав нас, щоби ми втікали, кажучи, що Боднарчука зловили за пана підконюшого — Хромінців не перестерігав ніхто, тільки як Боднарчука зловили в Делятині на ярмарку, так они повтікали.“ Припікали Качулку також три рази огнем, але він нічого цікавого дальше не зізнав.

З черги зізнавав Петраш *Хромінець*:

„Родивсь в Микуличині; отцю мому було імя Тимофій, матери Олена з Космача, Зифіракова¹⁾ донька. Отець мій крав давно, не за памяти моєї. Отець моєї матери Зифірак не бавив ся ні злодійством ні розбоем. Я до сего часу ані крав, ані розбивав, тільки мене братя мої Іван і Василь до того привели, що ми пішли на розбій до п. К-го. Прийшли братя в середу до мене вечером і казали: „Ходи з нами“. Я пішов з ними через Ослав (зізнаю, що ми пару коний у Пилипів Перерівських з Іваном братом моїм сумерком украли, під Спасом на нічлігу тої крадіжи був Стефан Головка з Березова вижного і Стефан Рябий²⁾ з села Спаса). Василь мій брат ішов з поля з паробком з Пасічної, чи відки инде, не знаю“.

Дальше зізнає, що як прийшли до Івановець до Космацького, то видізли на гору у него, що бавились там в день, що Космацький давав їм їсти, а Боднарчук прислав раз молока, як посилали єго братя Качулку по горівку, на котру дали два пятаки і т. д.

Петраш подає також троха докладнійше як інші дорогу, якою ішли на розбій. „З Майдану пішли ми ґруню в Подочину³⁾ під Волосовом і там днювали ми

1) В протоколі подано „Tofirkowa“ чи „Tefirkowa“, але що дальше отець названий Зифірак, тож я поправляю й тут на Зифіракова і се правдоподібнійше.

2) В ориґіналі „raby“.

3) В ориґіналі „Połoczyna“. Колиб прийняти, як зізнав Петраш в ґродскім суді, що они перележали цілий день в „Пошоці“ під Волосовом, то тут слово „Połoczyna“ треба читати в тім разі „Potoczyna“. Чи може се означити „поточину“ (потічок), не знаю.

цілий день в тій Полочині“. З єго зізнань довідуємо ся, що зразу мали опришки замір накинути подушки на голови пп. К-их і тільки гроші забрати. Оригінально представлений тут спосіб, в який Качулка забив К-ого. Він єго, по словам Петраша, сокирою „zwierzchu rżnął i rżował“. На питанє, чи не було якої „exorbitancyi nad rżnią białogłowską,“ відповів Петраш, що ні.

На тортурах зізнав лиш те, що єго отець зі страху втік, але не знав о тім, як також не знав о тім єго брат Стефан.

Василя *Боднарчука* взяли відразу на тортури. Тут зізнав він так: „Я чув від Василя Дудчака, питаючи єго, чи не ти рубав Жидів в Голоскові, відповів мені той-же: „Я там не був, але Олекса і Василь Питлюки з Майдану малого і Бойко у тих-же Питлюків мешкаючих Жидів зрубали“.

Припечений кричав: „Ей гвалт, не вістенем більше ні о чім, тільки Богу душу винен. О йой, о йой, не знаю, не знаю, не знаю більше ні за що. Не знаю, не знаю, о йой. Господи милостивий, змилуй ся наді мною. Сьвятий Отче Николаю, причини ся за мною“.

Також і Антона *Космацкого* взяли відразу на тортури. Крім зойків та боженя, що все вже перше сказав, не зізнав він нічо цікавого. Потвердив тільки, що Стефан Хромінець і Іван Дудка о тім не знали й оба невинні.

На тім кінчать ся протоколярні зізнання опришків в галицькім гродськім суді та в магістраті.

Одначе місцевости „Потік, Полочина, Поточина“ під Волосовом нема. Після слів „пішли ми *грунню* в...“ можнаб прийняти, що они днювали в „*положині*,“ але сего також не беру ся твердити з певністю.

Літописні записки на осмигласнику Благовіщенської церкви в Перемишлі з 1764 і 1770 р.¹⁾

Між рукописями фамільного архіву родини Барвінських у Львові знаходить ся (під ч. 2) рукописний „Wosmohłasnyk“ (такий пізнійший напис на маргінесі), без оправ, не вчаснійший першої половини XVIII. ст., без початку й кінця. Формат малої 8-ки тодішнього канцелярського паперу; карт є тепер 74. Цікавий він особливо дуже гарними малюнками (мініятурами) з св. Письма (в числі 8, оден з них знищений) і ініціалами (в числі 7). Колись мусів він належати „Благовіщенській церкві“ в Перемишлі (на Вильчу)²⁾, про що можна вносити із записок на тім же осмигласнику, які відносять ся головню до сеї церкви. Ті записки з рр. 1764 і 1770 писані кирилицею, зжовквим чорнилом, містять ся на вільних сторонах осмигласника (на нотних лініях), а іменно на теперішній цілій ст. 14 (події з 1764 р.), 28 в долині й цілій 29 (події з 1770 р.). Нотні лінії в осмигласнику так само зжовклі, як чорнило записок, нотне письмо одначе писане иншим чорнилом, яке заховало свою чорну краску до нині.

¹⁾ *Руслан* 1905, ч. 140.

²⁾ Сеї церкви нині вже нема. Про неї гл. *Hauser: Monografia miasta Przemyśla. Przemyśl 1883, ст. 227 і 230.*

Автор записок, без сумніву сучасник, невідомий. Із кількох вставлених латинських слів треба припускати, що знав латину. Що до змісту записок, то они, як сказано, відносять ся головню до Благовіщенської (попри неї в частині й до Свѣято-Троецкої)¹⁾ церкви (крім записки про коронацію Станіслава Августа), а се вказува-лоб на близькі відносини їх автора до згаданих церков (можливо, що ним був сам сьвященик Маршалкевич). Звістки самі по собі мало що цікавого приносять. Стверджують они хіба тільки факт, що 23. серпня 1770 р. згоріло лише попівство Благовіщенської церкви, а не церква²⁾. Одначе для історії Благовіщенської церкви (попри неї й до Св.-Троецкої), що від 1412 р. була для православних Русинів-Перемишлян катедрою³⁾, можуть мати сі записки певну вартість, тому їх тут дословно подаю, задержуючи всі ціхи оригіналу.

Рокъ Бжого лѣтѣ (1764) Мѣца Іануаріа, днѣ а҃т. (11).

Преставіса сщѣнный Іерей Григорій Маршалкѣвѣчъ пѣроухъ Стотроецкій а ѡцѣз сщѣннаго Іереѣ Іѡанна Маршалкѣвѣча Пѣроуха Блговѣщѣнскаго лѣты сый [...] ⁴⁾ di-со aetatis suae annorum 61 ѡ погребѣнъ вѣсть въ црѣкви Блговѣщѣнской, которомъ да вѣдетъ вѣчнаѣ памѣ. et Re-quiесcat in pace.

1) Про Св.-Троецку церкву гл. *ibid.* ст. 230.

2) Звістку, що тоді згоріла церква, подав хибно на основі якоїсь рукописної записки *Петрушевичъ*: Сводная галичско-русская Лѣтопись зъ 1700 до конца августа 1772 г. ст. 247.

3) *Hauser*: Monogr. Przem. ст. 227.

4) Місце знищене.

Рокъ тогожъ, Мѣа а҃в҃г҃ста, днѣ кѣ. (23).

Згорѣло попѣвство Бл҃говѣщенское, и нѣчого не выратовано, ты́лко же бл҃годѣтїю Бж҃їею цр҃ква зостала в цѣлостѣ: 1).

Рокъ тогожъ, Мѣа Но́емвріа, днѣ дї. (14). Станѣсла́в а҃в҃г҃стъ Пона́то́вскїй корол[ь] [по́льскїй зосталъ корон[ок]а-ный, 1764 а҃по.

Рокъ Бж҃ого а҃ѡ (1770), Мѣа а҃в҃г҃ста, днѣ кѣ. (20).

Украдено сѣ́еннаго Іерем Іо́анна Маршалкї́евча Па́роха Бл҃говѣщенскаго, з цр҃кве то́ежъ Бл҃говѣщенской, взѣто по́леъ ко́ваный срѣ́врный позоло́чованый, па́рѣ сѣ́кїе́н іроде-торо́выхъ ждато́ро́нцыхъ з іа́ланомъ срѣ́врнымъ бы́тымъ, др҃г҃дю па́рѣ нїе́вїескихъ іродеторо́вѣ з ко́мпано срѣ́вно шеме́рока́но, тры́цца́ а҃ршыновъ полотна́ ланного, фартуш-ко́въ двѣ е́дїнъ іазо́вый, а др҃гїй кѣ́тайковый, х҃детокъ чо-ты́ры двѣ е́дкавныхъ а двѣ ба́вельныхъ, и инїи рѣ́чы, кото́ри вшы́етки бо́лшъ па́тсѣ́тъ зо́лотѣ́ ва́лѣ́орыъ бы́ли.

Рокъ тогожъ, Мѣа Се́птє́врїа Ю́вїле́шъ ѡ́правлѣ́са чре́з чо́тыры неде́лѣ́ в тро́хъ цр҃квѣ́хъ, в кате́дрѣ́ оу́ ꙗ́: Тр҃ци, и оу́ Благовѣ́ще. 2).

ДОДАТОК.

Переглядаючи пізнїйше старї річніки „Зорї“, найшов я там статю Михайла Зубрицького п. з. „Записки на

1) Пор. хибну звістку у Петрушевича: Сводная Лѣт. 1700—1772 ст. 247.

2) Пор. *ibid.* ст. 298. Катедру, яку початково заступала перемиским Русинам Благовіщ. церква, вибудовано доперна 1500 р. Hauser: Monogr. Przem. ст. 227.

Службнику печатаномъ 1666 року“,¹⁾ де подано записки, що відносять ся рівнож до Благовіщенської церкви в Перемишлі, а сягають (з частими перервами) від р. 1761—1796. Записки подані мною і Зубрицьким, хоч і походять з иншого жерела, в дечім ідентичні. У З. є рівнож під 1764 р. записка про смерть о. Григорія Маршалкевича, але коротша від поданої мною, бо нема в ній слів від „а ѿцъ“ аж до „Бл҃говѣщенской“, разом отже брак в ній 22 слів, які приходять в тій записці у мене. Зате по слові „расе“ нема у мене слова „amen“, яке є у З. Рівнож як у мене і в записці з того року у З. говорить ся лише про спалене Благовіщенського попівства, а не церкви, як хибно подано у Петрушевича. Ся записка у З. знов коротша, чим у мене, бо нема там слів від „і нічѣго“ аж до „кѣ цѣлости“, які є у мене (разом 12 слів), зате брак у мене слів „кѣ понедѣлокѣ по заходѣ солнца“, поданих у З. Цілковитий брак між записками у З. слідуючих записок, поданих у мене: 1. про коронацію короля Станіслава Августа 1764 р.; 2. про окрадене о. Івана Маршалкевича 1770 р.; 3. про ювілей в трех перемиских церквах 1770 р.

Із порівняня виходить, що між записками на друкованім службнику і рукописнім осмигласнику заходить якась генетична звязь. Ріжниця та, що деякі записки на осмигласнику, подані у мене, хоч ідентичні з такимиж записками на службнику, поданими у З., то одначе повнійші від останніх, що хоч записок у З. більше, то одначе у мене є й такі, яких брак у З. Користь отже

¹⁾ Зоря 1889 р. ч. 13 і 14, ст. 232—4.

та, що они *взаїмно доповняють ся*. Зубрицький догадуєсь, подібно як я, що авторами тих записок були сьвященники Благівіщенської церкви в Перемишлі (отже в даних роках о. Іван Маршалкевич).

Краєвий архів актів Ґродських і земських у Львові.¹⁾

Вступ.

В сїм місці хочу подати деякі інформації для наших істориків, передовсім молодших, початкуючих, а також для тих, що може вже дещо писали й печатали, одначе не знають зовсім, як важними для рускої історії є студії в „Краєвим архіві актів ґродських і земських (т. зв. Бернардиньським) у Львові“. Будучи від р. 1901 — 1903 аплікантом (се є стипендистом краєвого Виділу) в згаданім архіві, я мав добру нагоду переконатись ближше, які неоцінені материяли для рускої історії містить в собі сей архів, а як мало з него користають приватні особи. Та про те, які там цінні материяли, може й хто небудь переконатись, взявши до рук видавництва, в яких поміщено велике число документів із сего архіву. Маю тут на думці видавані краєвим Виділом „Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej polskiej z archiwum t. zw. bernardyń-

¹⁾ *Руслан* 1903, ч. 203 і 205-7; 1905 ч. 136. Нераз запитували мене молодші товариші-історики про сей архів, тож я вважаю відповідним, подати сї інформації до публичної відомости. Додам, що після появи моїх статей вже більше молодших істориків користає із сего архіву.

skiego we Lwowie“¹⁾), „*Жерела до історії України-Руси*“²⁾), видавані Науковим Товариством імени Шевченка і інші материяли, печатані в „Записках“ сего товариства.

З приватних осіб (Русинів) користує із згаданого архіву головно проф. Грушевський, який подавав і подає від часу до часу документи з Бернардинського архіву в „*Записках Н. Тов. ім. Ш.*“ Також я в часі мого урядового занятя в сім архіві і пізнійше зібрав значне число материялів, які від часу до часу оголошую печаттю. Давнійше користав з сего архіву лише пок. проф. Целевич до своєї „Історії Скиту Манявського“ і „Опришків“.

Хто хоче працювати в сім архіві, мусить внести подане до краєвого Виділу (додати треба стемпель за 1 К.) і зазначити, що робить се в *наукових цілях*. Найлучше внести подане на руки „Dyrekcji kraj. Archiwum aktów grodzkich i ziemskich we Lwowie“ (в забудованю оо. Бернардинів), яка єго сейчас пересилає краєвому Виділови „z proparciem ze względu na wyrażony cel“. В поданю треба подати також свою адресу, щоб знали, де мають позволене доручити. Звичайно дає Виділ кр. позволене на три місяці, пів року, але по впливі сего часу можна просити о продовжене сего речинця. Ціль студий треба подати виразнійше, а іменно: хочу працювати, чи робити пошукування в *судових книгах*

1) Від 1868 — 1906 р. видано I — XIX т.; I — IX т. містить документи in extenso, X т. реґести з облят львівських актів, XI — XIX найстарші судові записки. З XX-им т. почне ся серія ухвал соймиків руского воєводства.

2) Від 1895 — 1903 р. I — V і VII. т.

такого а такого ґроду (пр. львівського), або такої а такої землі (пр. львівської), або в *актах політичних справ* XIX ст. (чи в інших материялах, перехованих в згаданім архіві). Важною для сторін, користаючих з архіву, є інструкція, а згідно „*Wyciąg z instrukcyi dla krajowych Archiwów aktów grodzkich i ziemskich we Lwowie i w Krakowie, wydanej na podstawie uchwały sejmiku krajowego z d. 21 sierpnia 1877 r. archiwa te urządzające*“. Сей витяг можна дістати безплатно в архіві. Розділ II. „*O korzystaniu z archiwum przez strony*“ відносить ся до тих, які хотять особисто користати з архіву. — Точка „с) §. 8.“ для осіб, що дістануть позволенє на безплатне користанє з архівальних актів, не має вартости. Розділ III. „*O wydawaniu stron om odpisów i wyciągów*“ призначений для тих, що просять о зладженє відпису чи витягу з актів.¹⁾

I. Література архіву.

Щоби пізнати, які роди материялів містить в собі Бернардинський архів, треба передовсім побачити згадані в горі видавництва. Крім сего треба перестудіювати невеличку літературу сего архіву. Важнійше з сего подаю тут:

Dudik: Archive im Königreich Galizien u. Lodomerien. (Archiv f. öster. Gesch. Wien 1868 т. 39).

Линниченко: Архивы въ Галиціи (Кіевская Старина 1888, т. 22.)

¹⁾ Для сторін відчинений архів цілий рік від 9—1 год. рано, (сам архів відчинений до 3-ої год. по пол.) крім неділь і сьвят латинських та двох тижнів в серпни, коли відбуваєсь чищенє архіву.

Се одначе менше важне, а перестудіювати треба доконче невеличку розвідку проф. *Бальцера*: *Kancelarye i akta grodzkie w wieku XVIII*¹⁾.

Дуже помічною при читаню актів може бути брошурка *Новіцкого*: *Справочный словарь юридических терминов древняго актоваго языка юго-западной Россіи*.²⁾

Для повноти згадаю, що з Русинів писав про сей архів і звертав на него увагу свого часу Др. *Омелян Калитовский*: *Акты городскій і земскій и т. зв. бернардиньскій архивъ у Львовѣ*.³⁾

II. Архівальні книги.

Львівський краєвий архів містить в собі старопольські судові книги руского воєводства і частину книг белзкого воєводства (белзкі і бускі). Книги західних повітів Галичини забрано зі Львова до Кракова, де тепер рівнож знаходить ся краєвий архів. Давнійше були у Львові ще інші книги белзкого воєводства, а іменно грабовецькі і городельські, були й холмські і ин., але їх мусіла Австрія, на жаданє російского правительства, відступити Росії.

Гродські та земські книги східної Галичини, які тепер переходять ся в львівськй краєвий архів, є слідуєчі: *львівські* та *жидачівські* (се є книги львівської землі з жидачівським повітом), *галицькі* та *теребовельські* (книги

¹⁾ Відбитка з „Przewodnika naukowego i literackiego“, Львів 1882, ст. 1—54. Тут вичислено всі категорії книг, які містять ся в згаданім архіві.

²⁾ Відбитка з „Кіевскихъ унѣв. Извѣстій“ 1871. р.

³⁾ *Зоря*. Львів, 1885 р. ч. 20.

галицької землі з повітами теребовельським і коломиїським), *перемискі і переворські* (книги перемискої землі з переворським повітом), *сяніцькі*, на останок *белзкі та бускі* (книги белзької землі з буським повітом).

Книги львівського архіву походять найдалше з XV ст., хоч містять в собі й обляти¹⁾ документів з XIII та XIV ст. (пр. грамоти князя Льва, Володислава Опольського, короля Володислава Ягайла, князя Свитригайла і т. д.), а сягають аж до часів ревіндикації Галичини 1772 р., хоч властиво континуовано сі книги аж до р. 1784. При гляданю треба звертати увагу на се, в яких книгах можна якусь справу найти, се є, в якій землі она мала місце²⁾.

1. Категорії книг³⁾.

Книги, а зглядно акти ґродські та земські (acta castrensia et terrestria) ділять ся на дві головні категорії:

1. *Акти властиві або публичні* (acta publica), які містять письма, що служили кожного часу до публичного ужитку та достарчували сьвідоцтва про ествоване якихсь правних відносин.

2. *Акти помічні* для улекшеня внутрішньої маніпуляції в ґродській чи земській судовій канцелярії.

Для історика важні передовсім акти публичні, які знов ділять ся на три категорії:

1) Облятувати документ = дословно вписати в книгах.

2) Тому треба в архіві жадати відповідних книг: н. пр. справа, яка мала місце у Львові, буде занотована в львівських книгах і т. д.

3) Подаю після розвідки проф. Бальцера.

А) *Акти вписів*, які після змісту ділять ся на а) *acta inscriptionum* і б) *acta relationum* (до XVI ст. в одній книзі, від XVI ст. осібно).

а) *Libri inscriptionum* містять *записи всяких трансакцій* вічних або часових, що відносять ся до *грунтових посіlostий*.

б) *Libri relationum* містять *всілякі інші роди записів* без згляду на зміст і форму (маніфести, протести).

Б) *Реєстри злодіїв* (*registra furum*) в цілях поліційних. Такі реєстри мали лише деякі гроди¹⁾.

В) *Акти судові* властиві, які ділились на *акти інквізиційні, реєстри справ*, (в справах арестованих, о гривни і т. д.), *реєстри справ диссидентських* (в Короні від р. 1768), *книги декретів* (*libri decretorum*) і т. и.

Всі роди книг ділять ся на зв. *протоколи* (*prothocolla*), *індукти* (*inductae*) і *копії індукт* (*copiae inductarum*), що містять ся в так зв. *fasciculi copiarum*. В протоколах приготувано даний документ (хоч часом вписувано й *in extenso*), в індуктах записувано документ „*in extenso*“, а в фасцикулах переховувано копії даних документів, які сторони приносили до канцелярії.

Тут вичислив я лиш важніші категорії книг, а хто хоче ближше познакомитись з іншими категоріями, сей мусить перечитати висше згадану розвідку проф. Бальцера. В кождім разі звертаю увагу молодших істориків на *книги інскрипцій і реляцій*, яко на найважніші.

Додати мушу, що *письма публичні* втягано лиш до *гродських книг, приватні до гродських і земських*.

¹⁾ Пор. н. пр. *Balzer: Registr Złoczyńców grodu sanockiego 1554—1638. Львів 1891.*

2. Індокси і реґести.

До всіх книг краєвого архіву зладжено з кінцем XVIII. ст. *індекси*. Та, на жаль, сі індокси зладжено лиш після *осіб та місцевостей*, а *річевих* індоксів нема. Проте історик змушений шукати дуже часто за якоюсь справою, орієнтуючись головно після літ та після особи або місцевости, коли їх знає. Се дуже утруднює архівальні студії. Щоб сему хоч в часті запобічи, уряд краєвого архіву ладить в хронологічнім порядку *реґести* з облят, які містять ся в книгах. Така реґеста подає дату й короткий зміст даної обляти; вибрано з них лише важнійші, але всеж і те, що є, має для істориків велике значінє. До сего для орієнтації доданий *індекс*. Печатно видано реґести з *львівських* актів (земських і ґродських) в X. т. „Aktów gr. i z“. Тут однак та хиба, що індекс знов лиш після *осіб та місцевостей*, а нема *річевого*. Крім сего зладжено до архівального ужитку такі реґести з актів *сяніцких* (ґр. і зем.), до яких додано вже і *річевий* індекс, дальше з *галицьких* актів (ґр. і зем.), ладить ся й з *перемиских* (хоч дуже помалу). Всі ті реґести лежать наразі в рукописи (на „черпанім“ папери), але на жаданє архівальний уряд видає єго сторонам до ужитку.

З моєї сторони раджу користати з тих реґест в сей спосіб, щоб їх переглядати, вибирати в них цікавійші справи, але попри се заглядати й до властивих індоксів. В сей спосіб можна до даної справи зібрати материял доволі докладно.

III. Читанє актів.

Що до способу гляданя в актах, то належить звернутись все до архівальних урядників з просьбою о інформації, як шукати. Вправді до відповідних томів (акти оправлені в книги, які понумеровано, в фасцикудах зібрані акти різної величини) є відповідні індекси, але *відсилачі* в індексах зладжені так, що не ознаємлений може їх хибно повиписувати, через що в даній книзі не найде потрібного документу, Треба отже звертати увагу лише на ті *відсилачі* (они вказують для якого рода книги і для якого тому служить даний індекс), які знаходять ся сейчас на *першій* карті під оправою, а не на ті, що є на дальшій карті. Впрочім, як кажу, раджу в тій справі звертатись до урядників. Рівнож звертаю увагу на те, що дати документів є переважно подавані після способу численя в середних віках (не після місяців і днів, а після свят). До сего треба уживати підручника *Grotefend*-а: „Handbuch der historischen Chronologie“ (дістати можна в архіві), при помочи якого розв'язуєсь середновічні дати на теперішній спосіб численя (після місяців і днів). Уряд архівальний і в тім приходить з помочию, хоч до сего повинен кождий історик мати сякі такі відомости з обсягу історичної хронології.

Акти писані в мові: латинській, польській і рускій (небогато). Письмо дуже часто нечитке, тож треба мати сяку таку підставу до єго відчитуваня (знаємість палеографії), хоч часом і без сего, вчитавшись в документи, можна набрати біглости. Звертаю увагу головно на скороченя (*abbreviatio*) в документах (пр. *gsus* = *generosus* і т. д.), бо зде розв'язанє скороченя може змінити цілком

зміст документу. До сего є також підручники, пр. *Capelli*: *Dizionario di abbreviature* або *Chassant*: *Dictionnaire des abreviations*, які розв'язують різні скорочення (їх можна дістати в архіві). Коли хто не зможе відчитати якого слова, або розв'язати скорочення, дати і т. д., повинен все звертатись до урядників, які відзначають ся ввічливістю і радо поясняють те, о що їх запитуєсь. Що до словарів, які улекшують читанє актів, то окрім згаданого висше словарця *Новіцього*, помічними можуть бути отсі словарі: *Du Cange*: *Glossarium mediae et infimae latinitatis* і *Brinckmeier*: *Glossarium diplomaticum* (є в архіві оба.)

IV. Зміст книг.

Не думаю подавати тут якогось повного огляду книг після їх змісту, бо про се, якого рода документи містять ся в кр. архіві, можна, як я висше згадував, довідатись із видавництв документів згаданого архіву. Подаю тут лиш коротенький огляд категорій документів після їх змісту, щоб показати молодшим, початкуючим історикам, а й старшим, що про сей архів мало знають, яку неоцінену прислугу можна зробити для рускої історії, виписуючи та оголошуючи друком ті документи, або використовуючи їх до історичних розвідок¹⁾.

¹⁾ Звертаю тут увагу на незвичайно цікаву книжку *Łozinińskiego*: *Prawem i lewem*, 1. вид. Львів 1903. 2 вид. т. I — II Львів 1904, в якій на основі актів краєвого архіву у Львові зображено обичаї на Червоній Русі за часів Жигимонта III. В значній частині оперта на актах краєвого архіву проф. *Целевича*: *Исторія Скиту Маявського*, Львів 1887. До монографії „Опришки“ (Рус. Іст. Бібл. XIX) використав він одначе дуже мало актів сего архіву. Пор. ще *Prochaska*: *Samorząd województwa ruskiego w walce z opryszkami*. Краків 1907.

Неоцінені матеріяли в краєвім архіві дотикають відносин культурно-побутових, громадських, економічно-аграрних, приватно-правних, церковних і т. д. Є між ними такі, як списи подимного, списи селянських (громадських і поодиноких осіб) довгів, зятягнених у Жидів і панів, угоди в справі сшаченя тих довгів, селянські скарги, протести та списи бунтів проти гнобленя зі сторони панів та посесорів, реєстри швід, які військо чи то вороже чи своє, польске, робило в повітах, староствах та поодиноких селах, люстрації королівщин, інвентарі підданих в поодиноких селах і їх обовязки, ерекції та упосаженя церкв і приходів, монастирів, свободи та полекші для попів, надані королями та панами, соймикові ухвали, протоколи зізнань опришків і людей, підозрілих о чари і т. д. і т. д.

V. Архівальні депозити.

У Львові має бути заложений державний архів (Staatsarchiv), в яким будуть поміщені акти львівського намісництва, судові акти, акти львівської прокуратуриі скарбу і т. д. На час, доки сей архів не війде в жите, зложено деякі з тих матеріялів в депозит львівського краєвого архіву. Звертаю отже увагу й на сі матеріяли. Депозитовий матеріял краєвого архіву має вже свою маленьку літературу. І так в „Pamiętnik-u lekarsk-im“ 1907 р. подана безіменна статя (д-ра Домбковського) про сі депозити. Я подав замітку про „Йосифиньску метрику“ в *Руслані* 1907 ч. 191. Про неї гл. ще *Chodynicki*: *Metryka Józefińska w depozycie archiwum krajowego we Lwowie. (Słowo polskie 1907, ч. 468)*. Від р. 1901 зложено в архіві найперше

акти львівського карного суду, сягаючі від 30-их до 60-их літ XIX ст., яких змістом головню *політичні процеси*. Для нас Русинів буде там цікавою хиба одна справа, а іменно *прасовий процес Богдана Дідицького*, тодішного редактора „Слова“ в р. 1864 і 1865. Акти до процесу Дідицького становлять незвичайно багатий матеріал і лиш дещо з них було оголошене в „Слові“ з тих літ. До тих процесових актів є в архіві зладжений *інвентар*. Для тих, що хотілиб повористувати ся актами процесу Дідицького, подаю сигнатури тих актів: 1) Polit. 1864, I C; Fasc. 40; l. a. 584. 2) Polit. 1865, I C; Fasc. 5; l. a. 97. В першій під іменем *Dziedzicki Teodor Bogdan*, в другій *Dziedzicki Bohdan*.

Для Поляків є там більше цікавих річий, як пр. процес Уейського, Кароля Шайнохи, Зигмунта Качковського, Вісньовського і Капусціньського, Плятона Костецького і т. д. Дещо з сего вже навіть оголошено печатію, як тільки згадані акти прийшли до архіву. В інвентарі згадано, що є „349“ книжок „prawdopodobnie skonfiskowanych... z różnych lat, niektóre z XVIII wieku“. Між ними згадано й про якісь *чотири рускі книжки*. З тих книжок доставлено до архіву ледво половину. Се самі книжки французкі, (пр. історії революції Тена, Тіерса і т. д.) польскі і троха російських, з руских ані сліду. Хиба що може були між тими. яких не доставлено до архіву, або може зачислено до них російскі або одну теологічну п. з. „*Наставленія Історіи Церковныя*“ в 2 томах д-ра *Даненмаєра* в перекладі Теодора *Захарияевича*. Она видана у Львові 1790 р. Примірники єї маємо в бібліотеках: Університетській, Оссолінських і Народного

Дому у Львові¹⁾. Четвертий примірник є тепер в архіві.

Akty administracyjne s. k. Sądu kraj. karnego we Lwowie z XIX w., які прийшли до архіву, не мають для нас нічого цікавого.

Йосифинська метрика, яка прийшла 1907 року до архіву з цдового уряду, обіймає 5546 книг. Є се книги ґрунтового *катастру*, впроваджені також і в Галичині розпорядженем цісаря Йосифа II. з р. 1785.

До них є в архіві зладжений *інвентар*. Нас будуть інтересувати книги, що відносять ся до *східної Галичини*. Інвентар зладжений після обводів; ч. 6. становить інвентар метрики для *станіславівського* обводу, ч. 9 для *бережанського*, ч. 10 для *чортківського*, ч. 12 для *львівського*, ч. 13 для *перемиского*, ч. 14 для *самбірського*, ч. 15 для *сяніцького*, ч. 16 для *стрийського*, ч. 17 для *тернопільського*, ч. 18 для *золочівського*, ч. 19 для *жовківського*. В інвентари є рубрики, в яких вичислені докладно акти, що відносять ся до поодиноких домініїв чи громад. І так в другій рубриці вичислені *назви домініїв* (в першій є число порядкове), в третій *назви громад*, в дальших рубриках іде спис актів, відносячих ся до них, а іменно: 1) *Metryki Józefińskie* (4 рубр.), яких часом брак для деяких домініїв і громад; 2) *Opis granic gminy (przy metryce* 5 рубр.); 3) *Księga stanu posiadłości tj. indywidualne arkusze wraz z sumaryuszem* (6 рубр.); 4) *Wykaz (Prawidło) fasyonowania pożytku z gruntów.* (7рубр.); 5) *Ogólne sumaryusze całej powierzchni gminy, ogólnej ilości plonów i przychodu pieniężnego z gruntów* (8 рубр.);

¹⁾ *Лезицкий*: Галицко-руська бібліографія за роки 1772—1800. Львів 1903 ст. 29, ч. 53 і 54 (пор. ноту на ст. 30).

- 6) Inne akta (9 рубр.); 7) Ogólna ilość sztuk (10 рубр.); 8) Uwaga (11 рубр.).

Ось що пише про Йосифиньську метрику автор згаданої найновішої замітки про неї, п. Ходиніцький.

„Kataster Józefa II. miał objąć, między innemi, część Rzeczypospolitej Polskiej, jaka po pierwszym rozbiorze przeszła pod panowanie monarchii austryackiej. W siedmnastu ówczesnych obwodach Galicyi, jak w całym państwie, na podstawie zeznań czynszowników, częściowo pod kontrolą komisji rządowych, sporządzano wykazy gruntów, mających uleść opodatkowaniu i określano płynące z nich dochody. Rezultat pracy tej w swej ostatecznej formie przedstawia się, jak następuje: w każdej indywidualnej gminie ułożono wykaz wszystkich posiadaczy gruntowych z podaniem rozmiarów i rodzaju posiadanego gruntu, wysokości krescencyi, gatunku uprawianych zbóż itd. Wykazy te w postaci ksiąg wielkich rozmiarów noszą właśnie miano „metryk“. Przy każdej z nich znajduje się szczegółowy opis granic odnośnej gminy; dalej mniejsza lub większa liczba sumaryuszy, w których podano ogólne rozmiary ziemi, pozostającej w ręku przedstawicieli różnych kategorii posiadaczy, jak dworu, plebana i chłopów (odnośnie do gmin wiejskich), ilość plonu z tych poszczególnych obszarów, wysokość dochodu pieniężnego i inn. Wreszcie każda gmina przedstawiała t. zw. „prawidła fasyonowania“, tj. wyłożenie zasad, na podstawie których określano wysokość krescencyi etc. W paru wypadkach wyjątkowo (w koloniach niemieckich), załączone zostały dokładne i dobrze wykonane mapy odnośnych gmin.

Już z powyższego krótkiego zestawienia widać, co za bogactwo materiału źródłowego zawierają te księgi. Mnóstwo tu danych do wyjaśnienia społeczno-ekonomicznych stosunków owych czasów przede wszystkim do dziejów rolnictwa, jak wogóle gospodarki wiejskiej. Na ich podstawie uczony badacz będzie mógł zbudować cały szereg wniosków doniosłej wagi, rozstrzygnąć wiele pytań niemałego znaczenia: rozmiar działów włościańskich, stosunek zajmowanego przez nie obszaru do „pańskiego”; stosunkowy rozmiar gruntu pod pługiem będącego z jednej, a łąk, ogrodów, nieużytków, wód stojących, z drugiej strony; rodzaje i gatunki gleby, jej wydajność, czy to w zbożu, t. j. „pożytek ziarna”, jak się omawiane źródła wyrażają, czy to w „sianie i potrawie”, czy w drzewie „miękkim i twardem”; dochody, jakie sadzawki rybne przynoszą; ceny produktów rolnych na rynkach najbliższych od danej wsi — szereg takich ogólnych i szczegółowych pytań znajdzie w „Metryce” odpowiedź. A co do miast znowu: stosunek obszaru zabudowanego do gruntów zajętych pod ogrody i pastwiska; stosunek wzajemny własności miejskiej, gromadzkiej, kościelnej, „jurydyk” itd. Dalej niemało danych statystycznych co do zaludnienia, niejaki co do stosunków narodowościowych, o których niejednokrotnie z imion i nazwisk wnioskować będzie można. A wreszcie topografia tej całej ziemi, z jej górami, dolinami, rzekami i stawami. Ileż światła naukowego spłynie z tych ksiąg, gdy się ich tknie za-prawna, umiejętna ręka!

Маю надію, що мої замітки, які будуть тепер більше доступними, чим передше в щоденній часописи, вплинуть на живіше зацікавлене львівським краєвим архівом серед наших істориків.

Зміст.

	Сторона
Слівце від автора	5
1. До справи прешбурского зїзду 1250 р. (Відповідь рецензентови Н. Молчановському) . .	7—12
2. Ким свідчив ся Отокар? (Проба інтерпретації оповідання Галицко-волинської літописи) 13—17	13—17
3. Дві печатки галицко-володимирских князів з 1316 і 1335 р. (Сігільльографічна замітка) 18—25	18—25
Додаток	25—26
4. До справи проголошення Витовта литовским королем 1398 р.	27—29
5. Новгородок литовський, а справа Витовтового запису 18 січня 1401 р.	30—33
6. До справи „Vogurodzic-и“. (Відповідь д-рови Щуратови)	34—57
Додаток. До справи достовірности оповідання про Грунвальдську битву в т. зв. літописи Биховця	57—63
7. Жигимонт Кейстутович, князь Новгородка лит. (Причинок до его біографії до 1432 р.) 64—73	64—73
8. Мнине введене інквізиції на Литві 1436 р. 74—77	74—77
9. Уваги до зносин митрополита Ізидора з Жигимонтом Кейстутовичем	78—83

	Сторона
10. Процес о чари в містечку Заболотіві 1656 р. (На основі слідчого протоколу) . . .	84—91
11. Пісня про Ведмедівську попівну і здобуте м. Ведмедівки Турками 1677 р. . . .	92—95
12. Портрет гетьмана Мазепи в замку в Підгірцях. (до ілюстрації)	96—108
13. Бунт в селі Мшанци 1717 р.	109—111
14. Метрики в сільській практиці XVIII в. .	112—114
15. Постулат шляхти галицької землі в справі здемольованя церкви	115—118
16. Екскомуніка в Галичи 1729 р.	119—121
17. Стан приходу в селі Чернихові в р. 1761. (На основі візитацийних актів) . . .	122—129
18. Напад опришків на двір Коженьовских в Цуцилові 1762 р. (Протоколи зізнань опришків)	130—148
19. Літописні записки на осмигласнику Благовіщенської церкви в Перемишлі з 1764 і 1770 р.	149—151
Додаток	151—153
20. Краевий архів актів гродских і земских у Львові	154—167
Зміст	169—170
Поправки похибок	171
Портрет Мазепи до ст.	101

Поправки похибок.

Стор.:	Рядок:	Напечатано:	Має бути:
19	13 зн.	бе	без
21	9 зв.	гого	того
27	6 зн.	Prnss.	Pruss.
37	14 зн.	частью,	частью-
44	4 зв.	uikt	nikt
60	9 зв.	Польке	Польске
64	3 зн.	Історичні	Історичні
70	1 зв.	князіства	князівства
—	9 зв.	1)	2)
76	4 зн.	Brzovius	Vzovius
104	13 зв.	портеті	портреті
117	15 зн.	під	від
124	14 зв.	дервляний	деревланий
127	4 зн.	consecratonis	consecrationis
157	8 зн.	тетер	тепер
162	11 зв.	nfimae	infimae

Жоґож автора:

Зїзд галицкого князя Данила з угорским королем Белею IV. в Прешбурзі 1250 р. Історично-критична аналіза. Львів 1901. 16° ст. 18. — Ціна 10 сот.

Прешбурський зїзд в справі спадщини по Бабенберґах. (Причинок до історії великого австрійского безкоролївья). Львів 1903. 8° ст. 27. — Ціна 30 с.

Жигимонт Кейстutowич, великий князь Литовско-руський. Історична монографія. Жовква 1905. 8° ст. XIV+170. — Ціна 2 К.

Zygmunt Kiejstutowicz, książę starodubski. Львів 1906. 8° ст. 28. — Ціна 50 с.

Bogurodzicza dziewicza a історичні висновки д-ра Щурата. (В інтересі історичної правди). Львів 1906. мала 8° ст. 41. — Ціна 20 с.

Історичні причинки. Розвідки, замітки і матеріяли до історії України-Руси. I. Жовква 1908 мал. 8° ст. 170. — Ціна 2 К.

Історичний розвій імені україньско-руського народу. Львів, мал. 8° ст. 41. — Ціна 40 с.

Pieczęcie książąt halicko-włodzimierskich z pierwszej poł. XIV. w. Краків 1909. мал. 8° ст. 22. — Ціна 40 с.

Pieczęcie bojarów halicko-włodzimierskich z pierw. połowy XIV. w. Львів 1910 вел. 8° ст. 4. — Ціна 5 с.

Дістати можна в книгарні Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові, Ринок 10.